

facultatea de teologie ortodoxă din alba iulia

Istoria religiilor

Lumea religioasă veche

Note de curs

2006-
2007

universitatea "1 decembrie 1918" alba iulia

I. INTRODUCERE

STUDIUL 1

ISTORIA RELIGIILOR, **O ȘTIINȚĂ CARE SE IMPUNE ÎNTR-O LUME DESACRALIZATĂ ȘI** **DEBUSOLATĂ**

1. Definiție:

- **ISTORIA RELIGIILOR ESTE ACEA RAMURĂ A ISTORIEI, COMBINATĂ CU TEOLOGIA, CARE EXPUNE FIECARE RELIGIE ÎN PARTE, STUDIIND NU NUMAI EVOLUȚIA EI ISTORICĂ, CI ȘI ELEMENTELE DE TEOLOGIE, PE CARE LE CONȚINE, PRECUM ȘI EVALUAREA COMPARATIVĂ A RELIGIILOR, CEEA CE NE DĂ POSIBILITATEA DE A FACE REFERIRI LA TRUNCHIUL COMUN, AL REVELAȚIEI PRIMORDIALE, DE LA CARE S-A PORNIT.**

2. Atitudine și reacții:

- dificultatea acestei teme în teologie constă în **varietatea de religii**, care trebuie studiate și prezentate, precum și în **evaluarea lor comparativă**, care implică o capacitate mare de analiză și de sinteză.
- evident, acesta este domeniul în care se poate prea puțin rămâne neutru în analiză.
- această neutralitate este păgubitoare, deoarece ar demasca o atitudine atee, care să analizeze **religia ca o filozofie a timpului în evoluția ei, fără o realitate divină, un fel de sociologie religioasă**, care face din **credință un fenomen evolutiv** și nu o realitate comunională.

3. Obiective:

- ori, cercetarea religiilor își propune să depisteze **acele căi care s-au pierdut din revelația primordială și pe care apoi popoarele le-au reprezentat așa cum au știut ele mai bine.**
- de la pierderea stării paradisiace și mai ales de la dispersarea popoarelor în urma „momentului Babel”¹, fiecare popor a păstrat într-o măsură mai mare sau mai mică ceea ce și-a mai amintit dintr-o revelație pierdută.

¹ Se cunoaște că Turnul Babel a fost, conform Sfintei Scripturi (Facere 11, 1-9), momentul în care popoarele pierzându-și corespondența limbajului s-au dispersat în lume, formând popoarele.

4. Metodele de studiu. „Știința religiilor” sau „Religionswissenschaft”:

- cercetarea în cadrul istoriei religiilor are o **latură care se detașează de analiza teologică sau de cea istorică a studierii religiilor, fiind numită „ȘTIINȚA RELIGIILOR” (RELIGIONSWISSENSCHAFT).**
- „știința religiilor” este o cercetare de dată recentă.
- numele ei pare să vină de la **Max Müller**, considerat ca fiind întemeietorul ei.
- în acest sens, termenul de „știință a religiilor” este utilizat pentru a desemna o **formă specială de studiere a religiilor, care diferă de cea teologică sau de cea filozofică.**
- în timp ce teologia se preocupă cu studierea realităților divine și a urmelor pe care acestea le-ar fi lăsat în istoria umanității, iar filosofia ar fi abordat studierea ideii de „divinitate”, **știința religiilor are în vedere faptul religios ca atare, așa cum este el întâlnit în toate formele religioase, însă prezentat din perspectiva omului detașat de orice credință.**
- se cere în această abordare a lui *Religionswissenschaft* un iluminist, care să fie echidistant de creștinism sau de altă credință.
- ori, o atare echidistanță înseamnă un fel de ateism, care se vrea obiectiv față de Dumnezeu, transformându-l într-un obiect sau idee care se poate cerceta istoric, după urmele religioase lăsate în sânul popoarelor.

5. Concluzie:

- din punctul nostru de vedere, **istoria religiei este prezentarea unei căutări a Sacrului din partea omenirii, care a plecat de la o realitate revelațională primordială, ce s-a impregnat în subconștientul umanității și pe care aceasta a căutat permanent să și-o reprezinte în redarea ei plastică.**
- varietatea de religii nu trebuie să descurajeze căutarea creștinului autentic, deoarece ea trebuie să fie privită mai degrabă ca un filon de la care s-a pornit în căutarea lui Dumnezeu într-o lume care a pierdut firul sacru paradisiac, prin căderea primilor oameni.

STUDIUL 2

CUVÂNTUL „RELIGIE” ȘI SENSURILE LUI ÎNTR-O ANALIZĂ TEOLOGICĂ

1. Termenul „religie”:

- pentru început, trebuie să analizăm termenul „RELIGIE”, care face obiectul studiului nostru.
- astfel, sunt cunoscute rădăcinile semantice ale termenului analizat, care ar proveni, conform lui Cicero, de la **verbul RELEGERE**
- **a reciti, a studia cu luare aminte.**
- **sensul mistic** al ideii de RELEGERE, îl reprezintă **căutarea Logosului, prin citirea cu luare aminte a semnelor lăsate de Divinitate în istorie.**
- despre acest lucru a vorbit cu multă profunzime **Sfântul Maxim Mărturisitorul**, care a pus în discuție **tema logosurilor divine**, care sunt **plasticizate în lumea creată și în istoria omenirii.**
- **RECITIREA LOGOSURILOR** ar fi **regăsirea sensurilor religioase ale creației.**
- prin urmare, **Dumnezeu poate fi regăsit prin „CITIREA” sau „RECITIREA” lumii, prin găsirea rațiunilor plasticizate din creație.**
- o altă explicație a cuvântului „religie”, care este mult mai profundă, este cea oferită de către Lactanțiu.
- deși cercetătorii consideră că nu este cea mai veridică, autorul antic susține că semnificația termenului ar proveni de la verbul RELIGARE - a lega din nou, în sensul de a uni pe om cu Divinul.

- astfel, **se pornește de la ideea că ar fi existat cândva o legătură între om și Dumnezeu, care s-ar fi distrus, religia fiind cea care încearcă să o refacă.**
- din punct de vedere creștin, **acest sens pare a fi cel mai propriu pentru desemnarea căutării Divinului prin religie, deoarece prin el se exprimă cel mai bine aspectul EPECTATIC², al ascensiunii omului spre Dumnezeu.**
- **religia este acea scară a ascensiunii spre un paradis pierdut.**

2. Esența religiei:

- în cadrul religiei, trebuie să ținem seama de **TREI ELEMENTE PRINCIPALE**, care constituie **esența** acesteia.

a. **CREDINȚA ÎNTR-O FIINȚĂ SUPREMĂ SAU ASPECTUL DOGMATIC**, indiferent de forma pe care o îmbracă această divinitate (monoteism, henoteism sau politeism).

- pierderea spectrului real al teognoziei trebuie pus pe seama pierderii legăturii cu cunoașterea paradisiacă, prin care omul fusese pus în legătură cu Dumnezeu;

b. **UN NUMĂR DE ÎNVĂȚĂTURI MORALE SAU ASPECTUL MORAL AL RELIGIEI RESPECTIVE.**

- în acest caz, **elementele morale trebuie luate în considerare din perspectiva gradului de cultură și civilizație al societății respective;**

- de exemplu, ceea ce pentru societatea americană pre-columbiană era desemnat ca identificare a jertfei cu zeul căruia i se aducea sacrificiu, pentru un european al aceluiași timpuri aceasta nu era decât o crimă abominabilă a respectivei colectivități, pentru un motiv infam;

- evident că pentru conștiința religioasă curată, nici o crimă nu poate duce spre Dumnezeu.

- însă, pentru societatea de atunci, jertfirea omului pe platforma Piramidei Soarelui din vechiul Tenochtitlan, era o identificare a celui ucis cu divinitatea respectivă.

- ori, aceasta ar fi trebuit să fie o mare cinste pentru orice muritor.

- **aceste elemente „morale” sunt modul de percepție a apropierei de sacru și gradul de civilizație al poporului respectiv.**

c. **UN ANUMIT CADRUL RITUALIC SAU ASPECTUL CULTIC, PRIN CARE SUNT EXTERIORIZATE FORMELE RELIGIOASE ALE RESPECTIVEI CREDINȚE:**

- fiecare religie are un **cadru de manifestare a credinței**, compus din **dansuri sacre, incantații, rugăciuni, imne sau ritualuri de sacrificare;**

² Termenul „epectază” îl găsim la Sfântul Grigore de Nyssa, care desemnează prin el ascensiunea lui Moise pe muntele Sinai în vederea primirii Tablelor Legii.

- apare o **evoluție a cultului**, care se bazează de fapt pe **evoluția umanității**;
- datul revelațional nu a transmis și cultul, ci doar adevărul, spre care fiecare s-a apropiat prin formele de cult pe care și le-a considerat cele mai propice;
- în toate formele de cult se manifestă **identificarea unui spațiu sacral**, permis doar celor inițiați, ceea ce redă ideea de prezență a Sacrului în perimetrul respectiv;
- la fel putem spune că **varietatea formelor de cult aparțin culturilor și civilizațiilor variate ale lumii**;

STUDIUL 3

STUDIUL FAPTULUI RELIGIOS ÎN ISTORIA LUMII

1. Studiarea fenomenului religios, preocupari de studiu:

- deși studiarea Istoriei și Filozofiei Religiilor a fost activată în sens de cercetare științifică destul de târziu, totuși încă din antichitatea clasică întâlnim aplecarea spre studiarea fenomenului religios, chiar dacă aceasta s-a realizat neștiințific și nesistematic.

- faptul că omul antic nu s-a preocupat de o cercetare a religiei sale, nu înseamnă că nu a fost preocupat de credința sa, ci pentru el credința era nu o teoretizare a unor realități spirituale, cât mai ales un mod de viață.
- el nu putea să delimiteze și să analizeze religia sa, deoarece aceasta însemna o auto-analiză a vieții sale, ori acest lucru era trăit și nu teoretizat.

2. Religia, suma de idei. Concepțiile antice:

- abia în momentul în care credința omului modern scade, el vede religia ca o sumă de idei trăite sau afirmate, oricum moștenite din generație în generație, care pot fi supuse analizei obiective.
- Grecia este locul în care a apărut pentru prima dată această analiză a fenomenului religios și primii care au scris pe această temă au fost Homer și Hesiod, care au elaborat primele mitologii, care sunt o dovadă a aplicării cercetării raționale în acest domeniu.

a. Herodot (484 - 425 î. Hr.) oferă informații prețioase asupra religiei egiptenilor, a babilonienilor, a persilor și a altor popoare.

- teologia mitică a lui Homer și Hesiod a fost imediat criticată de primii filozofi greci, care le-au reproșat „antropomorfismul desfrânat”³, înlocuindu-l printr-o „teologie naturală”, mai sobră, care încearcă să nu analizeze miturile în mod simplist, ci să descopere unica realitate a lumii, cauză a tot ceea ce există.

- în acest caz, este vorba despre filosofii Xenofan, Heraclit, Anaxagora și Protagoras.

- astfel, Xenofan spune: „Homer și Hesiod au poetizat la zei tot ceea ce la oameni era considerat a fi rușine și nedemn: hoția, adulterul și înșelătoria”, fapt pentru care ia în derâdere antropomorfismul religios naiv: „Zei voștri nu există, căci zeii nu pot avea slăbiciuni omenești ... Omul își închipuie Divinitatea după chipul și asemănarea sa. Dacă boii, caii sau leii ar avea mâini și ar putea picta, atunci caii ar avea zei care ar fi asemenea cailor, iar boii ar picta boi asemenea boilor... etiopienii își închipuie pe zeii lor negrii, pe când tracii îi închipuie cu ochii albaștrii și cu părul roșu”.

- deși filosofia materialist-dialectică a încercat să vadă în această afirmație un argument al ateismului omului antic, totuși Xenofan nu avea în vedere această latură, el însuși fiind un om cu credința în zeii.

³ J. MARTIN VELASCO, *Introducere în fenomenologia religiei*, traducere de Cristian Bădiliță, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 7.

- de fapt, el critica acel tip de teognozie, care sublimează păcatul și îl transpune în lumea zeilor.
 - ori, astfel de zei nu există, întrucât „nu pot avea slăbiciuni omenești”, adevărații zei fiind sublimul ideal, care nu poate fi redat de oameni.
- b. Alte nume care s-au impus în analiza fenomenului religios sunt:
- Strabon (63 î. Hr. - 19 d. Hr.);
 - Diodor din Sicilia (cca 80 - 21 î. Hr.);
 - Plutarh (cca 46 – cca 120 d. Hr.);
- Plutarh a lăsat în scris un studiu despre religiile egiptenilor, cu numele de *De Iside et Osiride*, aducând multe informații despre o religie apusă sub nisipurile deșertului Sahara.
 - cu ajutorul sofistilor se va trece de la teologia naturală la o filosofie a religiilor.
 - Teofrast, unul din acești reprezentanți, a scris, după cum amintește Diogenes Laertios, o *Istorie a lucrurilor divine* în șase cărți.
 - Marcus Terentius Varo a scris *Antiquitates rerum humanarum et divinarum*, care s-a păstrat fragmentar în opera fericitului Augustin.
 - observăm un alt tip de redare a religiilor: acela de căutare a sacrului și nu de prezentare a miturilor cu iz de poveste de tarabă, care fac mai degrabă un amuzament din aceasta decât o consternare în fața sacrului.
 - informații mai tranșante din punct de vedere istoric ne oferă Cezar, care a oferit prin lucrarea sa *De bello galico*, o serie de informații despre religia popoarelor cu care purtase războaie.
 - Tacitus completează și el în opera sa *Germania*, informațiile despre aceste credințe.
 - însă, cum era de așteptat, toate aceste detalii suferă de tendențiozitate.
 - în literatura religioasă orientală, deși foarte dezvoltată în acea vreme, nu apare vreo aplecare spre studierea fenomenului religios.
 - acest lucru este explicat prin faptul că o studiere obiectivă a religiei presupune tocmai o distanțare de religie, ori aceasta nu este de conceput pentru omul care are în el fiorul sacrului.

3. Alte concepții:

- apariția iluminismului a reușit să ofere o sumă de erudiți, care că cerceteze religiile lumii într-un mod destul de echidistant.
- renascentismul medieval, care a pus în circulație umanismul antic, a pornit din păcate dintr-o luptă împotriva unei Biserici Catolice dominante în acea perioadă.

- ruperea de aceste mentalități exclusiviste a însemnat căderea acestor intelectuali în cealaltă extremă, și anume la eliminarea oricărei forme de religie din subconștientul umanității.
- conform părerii acestora, toate religiile sunt forme ale unui evoluționism istoric.
- astfel au apărut fel de fel de teze „obiective” despre ceea ce se numește fenomenul religios.
- informații despre istoria religiilor ne sunt oferite de către Sfânta Scriptură, în care ne sunt prezentate date despre religiile popoarelor din Asia Mică și Centrală.
- de exemplu, despre hetei nu s-a știut multă vreme nimic altceva decât informațiile biblice, deși Sfânta Scriptură nu este o carte de expunere istorică a societății și a religiei umanității.
- de asemenea, prin apologeti am reușit să obținem o serie de informații despre religiile și practicile popoarelor păgâne, date care s-ar fi pierdut dacă nu ar fi fost consemnate.
- îi amintim aici pe Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, pe Minucius Felix, Tațian, Clement Alexandrinul, Origen.
 - Origen prezintă tezele lui Cels, în lucrarea sa, *Contra lui Cels*, făcând cunoscute ideile unuia dintre mentorii cei mai înverșunați ai păgânismului antic.
 - astfel, pot fi observate două direcții în prezentarea religiilor de către Sfinții Părinți, și anume:
 - unii consideră că *DEI GENTIUM DAEMONIA SUNT*⁴, în vreme ce alții acceptă câteva elemente pozitive în aceste religii, privindu-le ca pe niște călăuze spre Hristos.
 - de exemplu, este cunoscută expresia Sfântului Vasile cel Mare, care îi îndemna pe tineri să culeagă ideile bune din orice filozofie, precum alina culege nectarul din toate florile, bune sau rele.
 - sau, Sfântul Iustin Martirul și Filosoful vorbește despre *Logosul spermaticos*, pe care îl găsim în sistemele de gândire ale lumii ca o așteptare a vremurilor împlinirii.
 - Clement Alexandrinul vede în Hristos acel *Pedagogos*, care ar fi condus istoria umanității de la începuturile ei.
- în Evul Mediu, un factor care va oferi posibilitatea de a cunoaște mai bine religiile lumii l-au constituit călătoriile comerciale.
- o serie de informații despre Extremul Orient sunt transmise de Marco Polo și Giusepe di Monte Corvino.
- Jourdain de Severac vorbește despre Persia.
- acum, pentru prima oară, Roger Bacon face o împărțire a religiilor în cinci compartimente, și anume:

⁴ “Zei neamurilor sunt demoni”.

- PĂGÂNII PROPRIU-ZIȘI, care adoră realitățile naturale (ape, munți, animale, etc.); este vorba despre formele animiste de adorare.
- IDOLATRII, care se închină chipurilor umane cioplite. Aici intră politeiștii de toate nuanțele.
- TĂTARII ȘI MONGOLII, care îmbină monoteismul cu magia și vrăjitoria. Este vorba despre elementele de șamanism, care se găsesc din abundență la populațiile din stepele Siberiei.
- SARAZINII sau musulmanii, care învață un monoteism absolut, în care divinul se impune și nu dialoghează.
- IUDEII, ca unii care nu au continuat firul revelației Vechiului Testament, care se prelungește și în Noul Testament.
- începând cu secolul al XV-lea, prin conchistadori și misionari, sunt oferite o serie de informații despre religiile din America, Africa sau Asia.
- câteva nume sunt edificatoare în acest sens:
 - Bernard Diaz del Castillo;
 - Bernardino de Sahagun, pentru religiile din America Centrală și de Sud;
 - Mateo Ricci și Roberto de Nobili, pentru religiile din China și India;
 - P. Lafitau, pentru religiile africane;
- începând din secolul al XVII-lea se impun nume ca:
 - Gerhard Johhann Vossius († 1649);
 - Pierre Daniel Huet († 1721);
 - De Brosses, cu lucrarea *Cultul zeilor-fetiș*;
- prin apariția iluminismului apar lucrări ca *Religia în limitele rațiunii* a lui Immanuel Kant și multe altele.
- în țara noastră, un nume important care oferă informații despre religia islamică este Dimitrie Cantemir, cu lucrarea *Sistemul religiei mahomedane*, una dintre cele mai competente lucrări ale domeniului din vremea respectivă.
- din secolul al XVIII-lea, cercetarea istoriei religiilor este făcută cu probitate științifică.
 - este cazul lui Jean Francois Champollion († 1832), care, prin expediția militară a lui Napoleon în Egipt, la care a luat parte, a putut cerceta religia egipteană și a descifrat scrierea hieroglifică, cu ajutorul inscripției de pe piatra de la Rosetta.
 - de fapt, secolul al XIX-lea reprezintă secolul descoperirilor arheologice în domeniul religiilor și al civilizațiilor.
 - acum se organizează misiuni de cercetare formate din echipe de cercetători competenți, care au scos la iveală marile centre de cultură ale antichității, cum ar fi templele egiptene, metropolele babiloniene (Ur, Ninive), cetățile mitice grecești (Troia,

descoperirile din insula Creta, etc), marile temple din jungla indiană.

- însă, cercetarea propriu-zisă apare prin numele lui Max Müller (1823 -1900), membru de onoare al Academiei Române, care a dat un impuls cercetărilor din acest domeniu prin traducerea cărților sacre ale religiilor orientale, în 50 de volume, cu numele *The Sacred Books of the East*.

- iluminismul german, prin G.E. Lessing, Herder și Schleiermacher⁵, va încerca să definească religia prin intermediul ideii de sentiment.

- acesta este momentul în care linia protestantă intră în sfera unei abordări demitologizante a religiei, fiind observată cu ochiul critic al rațiunii.

- creștinismul va ajunge în sfera teologiilor non-conformiste, cum ar fi „Teologia morții lui Dumnezeu”, „Teologia politică”, etc., prin care teologia a devenit un fel de ideologie.

- actualmente, istoria religiilor este abordată pe două linii:

- direcția unei cercetări strict științifice, care face din religie un domeniu ca orice domeniu din științele umaniste;

- o abordare care vede în religie ceva legat de ființa omului, cu care el se naște, ca un dat ontologic, care îl urmărește toată viața.

- până și negația ateului rămâne de fapt o afirmație, un chin al Divinului, al stării în care el vrea să înăbușe sentimentul sacralui.

- printre cei mai apropiați spiritului autentic de cercetător al religiei pe linia ideii de legătură ontologică între om și Sacru, a faptului că Divinul nu este o speculație mintală, ci o realitate ontologică primară a omului, se numără și Mircea Eliade.

- el însuși afirma cu privire la demonetizarea cuvântului de religie, care nu poate cuprinde întru totul ideea de Sacru: „Este regretabil faptul că nu dispunem de un cuvânt mai precis decât acela de «religie» prin care să numim experiența sacralui”⁶.

- cu alte cuvinte, termenul de „religie” este sec în ceea ce privește inefabilul experienței divine, însă el rămâne un termen tehnic care poate să redea fie chiar și mental o relație.

- lumea are nevoie de sacru, concepea același Eliade, deoarece fără el se distruge ordinea valorică a omului: „Este greu să ne imaginăm cum ar putea funcționa spiritul uman fără convingerea că ceva ireductibil *real* există în lume... Conștiința unei lumi reale

⁵ Pentru Friedrich Schleiermacher, credința trebuie dez-dogmatizată, deoarece ea este o realitate spirituală, pe care credinciosul o cunoaște prin participare, printr-o relație sentimentală. De aceea, important este doar sentimentul moral pe care îl creează Hristos în sufletul omului și nu neapărat realitatea Lui istorică. Pornind de la această concepție s-a ajuns destul de ușor la *Teologia morții lui Dumnezeu*.

⁶ Mircea Eliade, *Nostalgia originilor*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 5.

și semnificative este strâns legată de descoperirea sacrului. Prin experiența sacrului, spiritul omenesc a surprins deosebirea dintre ceea ce se relevă ca real, puternic, bogat și semnificativ, și ceea ce nu posedă aceste calități, adică fluxul haotic și primejdios al lucrurilor, aparițiile și disparițiile lor întâmplătoare și lipsite de sens.”⁷.

- în concluzie, realitatea religioasă rămâne pentru cercetătorul autentic și sincer nu neapărat o cale de informare științifică, ci o găsim a sensurilor lumii, a vieții și a spiritului.

STUDIUL 4

⁷ *Ibidem*, p. 5-6.

METODELE DE EXPLICARE ȘI CERCETARE ALE RELIGIILOR ȘI POZIȚIA CREȘTIN-ORTODOXĂ

1. Aspecte preliminare:

- iluminismul a dat un impuls puternic cercetării religiilor, care însă s-a pus în mișcare abia în secolele XVIII – XIX, când analiștii au mers realmente în căutarea elementelor fosilizate ale religiilor.
- evident că cercetătorii au încercat să fie originali în căutările lor și să ofere sugestii care să nu contravină raționalității deductive și logice ale lumii de atunci, deoarece era o adevărată modă în a acomoda orice credință legilor rațiunii.
- lumea darwiniană încerca în acea perioadă să demonstreze întreaga realitate pe baza principiului evoluționismului, fapt pentru care și religia trebuia să devină un factor al lumii evolutive, care l-ar fi ridicat pe om din starea de patruped sau biped animalic la cea de homo erectus și apoi la homo sapiens.
- o atare situație îi făcea pe cercetători să desconsidere și să catalogheze ca retrogradă și desuetă orice încercare de a prezenta umanitatea ca o entitate creată de Dumnezeu iar religia ca un dialog între El și om.
- evident, în munca de descoperire a elementelor *ab quo* ale religiei, fiecare dintre acești înțelepți au încercat să facă afirmații prin care, credeau ei, se dezlega nodul gordian al originii religiei în istoria omenirii.
- de asemenea, s-au propus o serie de metode de cercetare ale fenomenului religios, care să furnizeze instrumentalul de cercetare al religiilor.
- în cadrul cercetării fenomenului religios s-au emis o serie de ipoteze de lucru, care și-au propus să explice fundamentul religios primar, de la care s-a pornit în elaborarea sistemelor religioase, așa cum se prezintă ele astăzi.

2. Metode de explicare a istoriei religiilor:

a. METODA FILOLOGICĂ:

- inițiatorul metodei este Max Müller (1823-1900), care este considerat „întemeietorul științei moderne a religiilor”⁸.
- Raffaele Petazzoni, numește *Mitologia comparată* (1856) a lui Müller „actul de naștere a științei religiilor”⁹.
- Müller pleacă de la o idee despre religie înrudită până la un punct cu cea a lui Schleiermacher.

⁸ J. MARTIN VELASCO, *Introducere în fenomenologia religiei*, trad. Cristian Bădiliță, Iași, Edit. Polirom, 1997, p.13.

⁹ R. PETAZZONI, *Il metodo comparativo*, p. 1.

- în om există, susține el, un simț al Divinului, conceput în termenii infinității.
- această idee nu este produsul unei revelații sau al unei teofanii, ci provine din raportarea omului la realitatea sensibilă, deoarece *nihil este in fide quod non fuerit in sensu*.
- la început cuvintele exprimau realitățile sensibile, dar pentru lucrurile care scăpau cercetării empirice s-au utilizat termeni abstracti.
- de exemplu, pentru a explica realitatea cerului s-a utilizat termenul de „infini”.
- de asemenea, pentru a reda atributul soarelui s-a preluat termenul de „strălucit”.
- cu timpul, calificativul „infini” sau „strălucit” s-au preschimbat în entități divine, adică numele a devenit zeitate: *nomina numina*.
- mai precis, „Strălucitul” sau „Infiniul” au devenit nume ale zeilor, care au fost adorați ca atare.
- prin urmare, zeii nu sunt altceva decât atribute, prin care au fost desemnate la început realitățile superioare, convertite apoi în entități personale pentru că s-a uitat caracterul lor inițial de atribute.
- de la „strălucit” s-a ajuns la „Strălucitul”, de la „infini” s-a trecut la „Infiniul”¹⁰ sau la „Eternul”, etc.
- miturile care au apărut ulterior nu sunt altceva decât “maladii ale limbajului”.
- Müller încearcă să explice aceasta prin analiza filologică a miturilor vedice și grecești, el considera că dacă analizează termenii pe care îi găsim în aceste mituri, ne vom da seama că ele nu sunt altceva decât nume date unor fenomene din viața omului sau din natură, care cu timpul au ajuns să fie hiperbolizate și deificate.
- astfel, s-au țesut apoi aceste mituri pe marginea acestor simple „jocuri filologice”, care în cele din urmă nu sunt altceva decât atributele acordate elementelor cu care omul primordial ar fi intrat în contact.
- însă, școala naturistă a lui Müller a fost repede discreditată, astfel în mod ironic s-a apreciat de către critici că însuși numele de Max Müller, ar proveni dintr-un mit solar, dacă s-ar merge pe această analiză filologică.
- evident că simpla expunere și analiză filologică nu corespunde vieții religioase, deoarece omul nu a dat simple nume sau atribute fenomenelor naturii, ci el a trăit intensitatea infinitului divin, elemente care nu se pot percepe în viața empirică și astfel el a încercat să ofere atribute acestor realități, pe care el le-a trăit.

¹⁰ Este cazul lui En Sof, prin care se traduce cuvântul infini în limba ebraică veche.

- Dumnezeu nu este un atribut al fenomenelor naturale ne-explicate, ci este o realitate simțită în suflet, realitate care nu se descoperă neapărat ca infinit sau strălucit sau fulgerător, ci de cele mai multe ori ca o liniște deplină, un sentiment de dependență de iubirea pe care o emană.
- în comuniunea cu Dumnezeu, omul simte un sentiment de protecție.
- ori protecția nu este un atribut al cerului.

b. METODA ANTROPOLOGIC-ETNOLOGICĂ:

- această școală are ca reprezentant pe E. B. TYLOR (1832 – 1917), care s-a exprimat în paginile lucrării sale, „*Cultura primitivă*”¹¹.
- el pornește în cercetarea religiei de la observarea vieții religioase a popoarelor primitive, cercetându-le credințele, practicile și în general, evoluția lor, schițând astfel fazele prin care ar fi trecut fenomenul religios în dezvoltarea sa.
- termenul central analizat de Tylor este „animismul”, prin care se redă ideea de însuflețire a existenței înconjurătoare.
- acest animism ar fi dus la concepția unui *sine* sau *spirit cosmic*, identificat cu Divinul.
- căutarea elementelor animiste a fost metoda de cercetare a lui Tylor.
- cel care a combătut afirmațiile lui Tylor a fost Wilhelm Schmidt, care a arătat unilateralitatea acestei metode, deoarece Tylor uită în mod deliberat existența altor factori care compun esența realității religioase, cum ar fi existența unei ființe divine supreme, care depășește sfera strictă a animismului.
- dimpotrivă, animismul pleacă de la acceptarea unei Realități divine supreme, iar însușirile ei le atribuie apoi realității înconjurătoare. Cu alte cuvinte, fără o ființă supremă care să anime, nu există animism.
- în al doilea rând, animismul nu este o credință universal răspândită, ci este întâlnită doar la unele triburi, deci este o practică ce nu poate ridica pretenții de universalitate, de vreme ce nu este acceptată de toate popoarele primitive.
- în fine, popoarele analizate, deși sunt numite „primitive”, nu sunt totuși atât de primare, ca să reprezinte un exemplu de primitivitate a istoriei umanității. Ele au o istorie, care înseamnă o evoluție în istoria gândirii și a credinței lor, iar practicile lor marchează o tradiție, care nu este deloc neglijabilă.
- a le lua ca metru etalon al religiei primare este o ofertă destul de inexactă și de periculoasă pentru obiectivitatea studiului.

c. METODA COMPARATIVĂ:

¹¹ E.B. TYLOR, *Primitive Culture*, 2 vol. Londra, 1871.

- metoda nu este nouă, ea putând fi întâlnită chiar și la Herodot, care făcea comparație între religia grecilor în paralel cu cea a egiptenilor.
- de asemenea, apologeții creștini sunt cei mai profunzi comparatiști, care au pus în paralel credința creștină cu cea păgână, pentru a evidenția superioritatea celei creștine și ideea de revelație autentică a acesteia.
- dintre cercetătorii contemporani, care au aplicat această metodă, trebuie amintiți:
 - Nathan Söderblom;
 - Rafaele Petazzoni;
 - Mircea Eliade;
 - G. van der Leeuw;
- totuși, unele exagerări au dus la analize false, ajungându-se chiar la unele identificări în sfera religiosului între creștinism și alte credințe, care de fapt nu aveau tangențe unele cu altele.
- în prezent, se pare că aceste tendințe exagerat comparativiste au fost potolite.
- de unde odinioară se încerca să se vadă peste tot numai similitudini, astăzi cercetătorii încearcă să analizeze realitățile religioase potrivit specificului fiecăruia.
- această metodă este utilă dacă se are în vedere căutarea elementelor comune ale religiilor, pentru a reda filonul revelațional al religiei primare, fapt pentru care se va căuta să fie evidențiate elementele ce țin de linia comună în marile capitole ale teologiei (triadologia, antropologia, cosmogonia, mesianismul, inițierea).
- totodată, este necesar să arătăm că fiecare religie a păstrat ceva din elementele primordiale ale umanității, deplinul fiind evidențiat prin venirea Mântuitorului Hristos.

d. METODA ISTORICĂ:

- exagerările la care s-a ajuns prin celelalte metode i-a determinat pe unii cercetători să nu se mai grăbească cu afirmațiile, ci să studieze în principal doar fenomenul religios în evoluția sa, cercetând datele istorice ale fiecărei religii, fără să tragă concluzii pripite.
- această metodă îi va cere cercetătorului să analizeze documentele scrise sau arhitecturale ale fiecărei credințe, pentru a coordona apoi faptele și numai apoi va expune sinteze sau studii comparative în acest sens.
- ca reprezentanți în acest domeniu, îi amintim pe:
 - Theodor Mommsen;
 - Vasile Pârvan;
 - Ed. Meyer;

- școala istorică nu exclude ipotezele de lucru și nici nu elimină informațiile pe care le-ar putea primi din partea sociologiei, a antropologiei sau a folclorului, însă acestea sunt privite ca elemente auxiliare, de mare ajutor totuși, deși prioritară rămâne studierea documentelor istorice, care au probitate și care oferă date sigure despre evoluția fenomenului religios.
- din păcate, această metodă abordează doar o latură descriptivă, care nu implică prea mult elementele comparative, culegând informațiile din sursele arheologice sau literare, pentru a le stoca și a reda prin ele conturul ideilor religioase ale unor civilizații.
- a rămâne doar la expunerea istorică a religiilor înseamnă a o considera doar un element istoric al lumii în evoluția ei, ori religia este mai mult decât un fapt istoric, ea este o întâlnire cu un Cineva, care marchează sufletul uman și istoria întreagă.

e. METODA SOCIOLOGICĂ ȘI PSIHOLOGICĂ:

- sociologia și psihologia au valoare în cercetarea religioasă, însă nu trebuie să se cadă în psihologism sau sociologism, care ar transforma religia într-o funcție psihică sau într-o imitație a unei societăți ideale.
- reprezentanți ai acestei metode sunt:
 - Sigmund Freud - † 1939, pentru psihologism;
 - Emile Durkheim - † 1917, pentru sociologie;
- Freud explica viața religioasă plecând de la tendințele instinctuale „refulate”.
- de fapt, religia apare la cercetătorul austriac, inițiatorul psihanalizei, ca o refulare a libidoului, care a declanșat crima parentală.
- în lucrarea sa *Totem și Tabu*, Freud vorbește despre o societate patriarhală care ar fi existat la începutul istoriei, în care tatăl familiei era cel care conducea viața comunității familiale, fiind de asemenea și singurul care avea privilegiul de a poseda femeile familiei.
- evident că fiii, deveniți maturi și geloși pe tatăl lor, din dorința de a ajunge și ei la posedarea femeilor familiei, l-au ucis pe tatăl lor, considerându-se că, prin acest act, vor avea calea deschisă spre exersarea libidoului lor și în același timp împrăștiind de la tatăl lor, forța acestuia, așa-numita *mana*.
- ulterior, a apărut în subconștientul fiilor mustrarea pentru crima făcută.
- tatăl este nu numai plâns, ci adulat și hiperbolizat, sfârșind prin a fi divinizat și transformat zeul tribului respectiv.
- așa s-ar fi ajuns la monoteismul primordial, din care ulterior ar fi derivat politeismul, panteismul și celelalte forme de religie.

- evident că o atare origine a credinței religioase, departe de a fi autentică, este cel mult originală.
- a crede că religia este opera unei crime primordiale, este o variantă care nu are nici un argument decât ingeniozitatea unei minți analitice de a compune variante pe cât de ciudate, pe atât de neacceptate de o rațiune sănătoasă.
- Emile Durkheim, pornind pe linia cercetării sociologice, îl considera pe Dumnezeu ca pe o „societate gândită simbolic”.
- cu alte cuvinte, religia ar fi opera societății, care ar fi educat generațiile în spiritul credinței.
- dacă această societate, educată să fie religioasă, nu ar fi existat, atunci cu siguranță că religia nu s-ar fi transmis.
- lipsa educației religioase din sânul familiei ar fi dus la lipsa religiei din istoria umanității, consideră el.
- din păcate, nici această formă de interpretare nu poate fi acceptată ca realistă, deoarece s-a certificat că, chiar și acolo unde viața socială lipsește cu desăvârșire, mă refer la cazurile izolate de trăire singuratică a indivizilor umani, religia a existat în varianta sa de dezvoltare care ține de fiecare individ.
- ori, acest lucru certifică realitatea universală a religiei, care ține de structura ontologică a fiecărui om și nu de evoluția lui istorică.

PRINCIPALELE SISTEME DE EXPLICARE A FIINȚEI ȘI ORIGINII RELIGIEI

1. Aspecte preliminare:

- o altă temă a cercetării noastre o constituie principalele variante, prin care acești analiști au crezut că oferă cuvântul cheie al originii religiei.
- sistemele de explicare ale ființei religiei sunt numeroase și variate, deși în mare merg pe aceleași linii, pe care le-au descris și metodele de cercetare pe care le-am expus. Iată câteva dintre aceste sisteme de explicare ale ființei și originii religiei:

2. Fetișismul:

- după părerea lui Auguste Comte († 1857) și John Lubbock († 1913), la baza originii religiei ar sta o formă inferioară de religiozitate, numită „fetișism”.
- cuvântul „fetișism” provine de la portughezul *fetiço*, termen prin care în secolul al XV-lea navigatorii portughezi desemnau talismanele, pe care populațiile africane le purtau la gât și pe care le adorau.
- pornind de la acest fapt, cercetătorii amintiți au atribuit originea religiei acestor obiecte, afirmând că omenirea la începuturile ei ar fi fost fetișistă și abia apoi s-a trecut la zeificarea și personificarea lor.
- cu alte cuvinte, omenirea ar fi fost la început fetișistă, de unde ulterior ar fi trecut la starea politeistă și apoi monoteistă.
- această ipoteză este greșită din mai multe puncte de vedere.
- în primul rând nu a existat nici un popor cu o religie compusă numai din fetiși.
- în al doilea rând, fetișul rămâne numai o parte secundară în cadrul unei religii, ca o anexă artizanală și nu prioritară.
- în fine, fetișismul nu se întâlnește la populațiile foarte înapoiate, deci nu este generalizat la toate popoarele numite primitive.
- fetișul deci este elementul care redă ceva din persoana divină, ca un remember al acesteia, însă aceasta trebuie să fi existat înaintea lui, de vreme ce este doar o amintire a acelei Realități supreme.

3. Naturismul:

- naturismul îl are ca inițiator pe cercetătorul Max Müller, conform căruia la baza apariției religiei ar fi stat ideea de „infiniț”, adică însuflețirea naturii cu ajutorul spiritelor.
- pornind de la anumite realități existente la anumite popoare înapoiate, precum:
 - somnul perceput ca o părăsire a trupului de către spirit;
 - bolile psihice, ca „posedări” de către duhuri rele;
 - moartea ca rigidizare a trupului prin plecarea spiritului;
- oamenii, după părerea lui Müller, ar fi crezut că lumea întreagă este plină de spirite, benefice sau malefice.
- de la această natură animată de spirite omul ar fi urcat la o conștiință a unor ființe supreme, la zei, ca divinizări ale fenomenelor naturii (politeism) și apoi la un singur zeu (monoteism).
- de asemenea, spre această concepție au fost atrași și savanții Spencer, Frazer, Tiele, deși teoria este destul de unilaterală, cum au observat chiar unii adepți ai acestei linii.
- ceea ce trebuie reținut este faptul că religia nu poate pleca de la afirmații naturiste, deoarece ideea de spirit sau divin, atribuită fenomenelor, are neapărat un corespondent în mintea omului.
- mai precis, omul are aceste noțiuni și realități în sufletul lui și apoi le aplică naturii.
- prin urmare, spiritul nu îl oferă natura, ci omul îl atribuie naturii, însă el există ca realitate transcendentă înaintea naturismului.
- elementele naturiste fac parte din expunerea religiei, prin faptul că se consideră ca posesoare ale energiei divine sau ale logosurilor divine, pentru a ne exprima în viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul, însă acestea nu fac decât să vorbească despre prezența lui Dumnezeu în mod energetic în natură și nu despre o natură care îl creează pe Dumnezeu.

4. Magismul:

- conform magismului, omul primitiv, neputându-și explica forțele naturii, le-a dat diferite denumiri ca *orenda*, *wakan*, *mana*, pe care a căutat să le supună, așa cum încearcă astăzi vrăjitorii sau șamanii, prin incantații, amulete, formule sacre.
- aceste elemente proto-magice ar fi dus la apariția magiei, ca primă fază a religiei, din care apoi s-ar fi dedus și aceasta, ca un fel de magie mai elevată.
- magia nu poate explica religia, deoarece ea apare mai degrabă ca o religie defectuoasă sau ca o pseudo-religie, derivată din trunchiul religiosului.

- prin urmare, ideea de MANA, WAKAN sau ORENDA sunt denumiri ale ideii de energie sacră, care pleacă totdeauna de la realitatea unei divinități.
- religia are în vedere tocmai această Divinitate primară, personală și implicată în sfera umană, nu ca simplă energie, ci ca realitate dinamică.
- prin urmare, magia a apărut pe trunchiul religiei ca o deformare a acesteia, și nu invers.
- magia a fost permanent un element auxiliar, prin care magicienii emiteau pretenția de a stăpâni spiritele unei religii, care exista cu mult înaintea magiei.
- astfel, ea se greșează pe corpul unor credințe.

5. Totemismul:

- este o altă explicație dată religiei, care, după Robertson Smith, James G. Frazer, Salomo Reinach, ar fi plecat de acea misterioasă legătură de rudenie dintre un trib și un animal socotit sacru, denumit totem.
- cu alte cuvinte, la început, lumea ar fi fost totemică, putându-se vorbi despre un pan-totemism.
- acest animal era consumat în cadrul festiv și ritualic, pentru a primi din partea acestuia puterea animalului respectiv.
- aceasta era un fel de *cuminecare* cu respectivul animal, care subsuma divinitatea.
- orice sacrificare sau ucidere în afara cadrului ritualic era considerată un păcat foarte mare, care trebuia expiat uneori chiar prin uciderea celui vinovat.
- în acest caz, trebuie afirmat faptul că totemul este, ca și fetișul, un element secundar, o anexă a credinței și apare mai degrabă la popoarele care au deja o istorie, chiar dacă din punct de vedere civilizator ele sunt înapoiate, și nu la omul primitiv.
- cercetările arheologice nu pun pe prim plan elemente totemice, care datează destul de târziu în istorie, ci în primul rând este vorba despre credințe fosilizate în riturile de înmormântare (ocru roșu, poziția chircită) sau despre mici prezențe de idoli (statuetele denumite generic Venus), care pleacă de la concepția unei relații cu o Divinitate.

6. Monoteismul primitiv:

- monoteismul primitiv este susținut de Andrew Lang, care pleacă de la relatările misionarilor creștini din Australia, care vorbeau despre concepții religioase destul de înalte, întâlnite la populațiile primitive.
- el a observat că la populațiile primitive din întreaga lume există o concepție despre existența unei Ființe Supreme.

- evident că ulterior alături de această ființă s-au expus și alte ființe considerate a fi divine, ceea ce a dus la crearea politeismului.
- în lucrare sa, *The Making of Religion* (1898), el subliniază ideea monoteismului primitiv, care ar duce la un filon general, ce poate fi observat la toate popoarele, semn al unei revelații primare.
- această ipoteză a fost susținută ulterior și de Wilhelm Schmidt în lucrarea sa, *Ursprung des Gottesidee*, în care demonstra faptul că la toate popoarele primitive există ideea de Ființă supremă.
- această teză a mai fost îmbrățișată de mari cercetători în domeniu, ca Rafaele Petazzoni sau Nathan Söderblom, care au recunoscut faptul că omul primar a avut concepția permanentă că există o Ființă divină, la care trebuie să te raportezi.
- din această credință au derivat apoi toate celelalte credințe colaterale: magismul, totemismul, naturismul sau fetișismul, însă la început ar fi existat doar această realitate divină care ar fi coordonat toate acțiunile omului.
- pentru un teolog creștin această ipoteză este foarte importantă, deoarece se ajunge la ideea că omul a fost dintotdeauna în legătură cu Ființa supremă, pe care el o numește Dumnezeu.
- acest lucru ne întărește convingerea că religia nu poate intra în sfera evoluționismului, așa cum au încercat unii cercetători să afirme, ci ea rămâne legată de ființialitatea umană, ca un dat primordial revelat.

STUDIUL 6

RELIGIA ÎN EPOCA PIETREI. „CREDINȚA NU SE FOSILIZEAZĂ” (Mircea Eliade)

1. Aspecte preliminare:

- nu a existat vreun moment istoric în care omul să nu fie marcat de religie, ea fiind o latură existențială, care a ținut permanent de ontologia umană.
- omul se naște cu aplecarea spre religios, spre căutarea Infinitului, a Sacrului, în cele mai variate forme de exprimare.
- pentru cercetătorul în domeniul religios este cert că nu poate căuta forme inițiale ale religiei plecând de la un moment dat în istorie, deoarece omul se naște cu această înclinație spre Dumnezeu, iar religia nu apare ca o curbă în istoria umanității.
- nici fulgerele, nici celelalte intemperii naturale nu au constituit punctul de plecare în apariția religiei, ci aceasta s-a născut odată cu omul.
- documentele arheologice, din cele mai vechi timpuri, ne dovedesc faptul că omul a avut religie, atunci când a apărut în istorie, atunci când i s-au descoperit urmele cele mai ancestrale.
- prin urmare, prezentarea religiei omului primitiv, din epoca paleoliticului, ne duce la concluzia că permanent omul a fost marcat de fenomenul religios: **„Teoria «non-religiozității» paleantropilor, spune Mircea Eliade, s-a impus în vremea evoluționismului, când tocmai se descopereau analogiile cu primatele. Dar este vorba despre o neînțelegere, deoarece în acest caz ceea ce contează nu este structura anatomo-osteologică a paleantropilor (similară, desigur, cu cea a primatelor), ci operele lor; și acestea demonstrează activitatea unei inteligențe, care nu poate fi decât omenească”**.¹²
- prin epoca pietrei înțelegem perioada primară, în care omul nu a ajuns la descoperirea fierului, utilizând pentru procurarea hranei sau pentru apărare, doar unelte de lemn, de piatră sau de os.
- dacă urmele vieții materiale pot fi cercetate, urmele vieții spirituale însă, necesită o mare atenție, deoarece nu pot fi descoperite elementele religioase, decât cu mare dificultate.
- resturile de oase, poziționarea craniilor, sunt singurele dovezi ale credinței religioase a omului ancestral.
- cele mai vechi mărturii despre existența religioasă a omului ni le oferă descoperirile din China, lângă Beijing, pe dealul numit Osul Dragonului, unde s-au descoperit fosile umane de peste 500.000 de ani.
- în Europa, astfel de descoperiri, care au în vedere riturile de înmormântare, datează de peste 200.000 de ani.

¹² MIRCEA ELIADE, *Istoria credințelor și a ideilor religioase*, vol. 1, trad. Cezar Baltag, București, Editura Științifică, 1991, p.15.

- pentru a putea analiza mai bine din punct de vedere religios această perioadă, o vom evalua separat, după cele trei mari subdiviziuni: paleolitic, mezolitic și neolitic.
- periodizarea acestor secțiuni este următoarea:
 - PALEOLITICUL INFERIOR: 1.000.000 – 100.000 î.Hr.;
 - PALEOLITICUL MIJLOCIU: 100.000 – 40.000 î.Hr.;
 - PALEOLITICUL SUPERIOR: 40.000 – 10.000 î. Hr.;
 - MEZOLITICUL : 10.000 – 6.000 î. Hr.;
 - NEOLITICUL: 6.000 – 1.700 î. Hr.;

STUDIUL 1

PALEOLITICUL INFERIOR - 1.000.000 - 100.000 î. Hr.

- deși se crede că viața omului pe pământ ar data cu mult înaintea de anul 1.000.000, totuși descoperirile care ne-au parvenit datează viața umană doar de la anul 500.000 î.Hr., când se poate vorbi despre viața organizată a omului.
- în această perioadă, religia se bazează pe „cultul craniilor”, care poate fi demonstrat prin grija cu care se îngropau acestea.
- ipoteza că craniile au rezistat mai bine coroziunii pământului (Leroy-Gourhan), este nefondată, deoarece oasele au aceeași compoziție și deci nu se poate ca unele oase să reziste mai bine ca celelalte.
- pentru că în aceste situații, nu este vorba doar de simple îngropări, conservarea acestor cranii nu poate fi justificată decât din motive religioase. Deci pentru «homo erectus» trebuie să admitem existența unei credințe religioase, chiar dacă descoperirile arheologice, n-au putut scoate la iveală decât aranjamentele de crani sau pictarea lor cu ocră roșie. “credințele și ideile nu sunt fosilizabile”, zice Mircea Eliade.¹³

STUDIUL 2

PALEOLITICUL MIJLOCIU – 100.000 - 35.000 î. Hr.

- în această perioadă de timp apar elemente noi, cum ar fi oasele de urs, care par a fi aranjate ca în cadrul unei practici rituale.
- ele par a fi ofrande oferite unui Stăpân al animalelor, pentru a face apoi vânatul mai bogat și prada mai ușor de găsit.
- există multe osuare descoperite, dintre care amintim doar câteva.

¹³ *Ibidem*, p. 18.

- este cazul osuarului din Alpi, din peștera Drachenloch din Elveția, descoperit de Emil Bächler sau cel din peștera Salzofenhöle din Alpii austrieci, descoperit de Karl Ehrenberg, în anii 1050.
- în acesta din urmă este vorba de trei cranii de urși așezate în nișele unei peșteri, ceea ce nu poate fi privit ca un hazard, ci trebuie acceptată ideea că acele cranii erau oferite Stăpânului Animalelor ca jertfă de vânătoare.
- spre aceeași concluzie ne conduce și afirmația că ursul era considerat de către omul ancestral ca un animal al puterii, al forței, care simboliza în același timp forța divină.
- Wilhelm Schmidt ne oferă detalii cu privire la ofranda cu urși pe care o întâlnim foarte frecvent în lumea paleoliticului: craniul se așeza pe anumite platforme, alături de celelalte oase lungi, oferindu-i-se zeității creierul, ca sediu al sufletului, și măduva, precum și cele mai bune părți ale animalului¹⁴.
- afirmația lui F. Ed. Koby, cercetător în Basel, că aceste depozite sunt rezultatul hazardului și a urșilor înșiși, umblând și râcâind printre oase, este neadecvată, dată fiind extensiunea și similitudinea acestor depozite, pe care le găsim din China, până în Urali și în Alpi.
- dacă în paleoliticul inferior nu găsim forme de sacrificiu, în cel mijlociu, acestea se deduc din explicarea osuarelor de urși, care sunt piese dintru sacrificiu închinat „Stăpânului animalelor”.
- în concluzie, este vorba despre elemente de jertfă, pe care omul antic o presta prin sacrificarea animalelor.

STUDIUL 3

PALEOLITICUL SUPERIOR – 35.000 - 10.000 î. Hr.

- marele osuar de zimbri, descoperit la Ambrosievka (Rusia), în 1949 de către profesorul P. I. Boriskowski, unde au fost găsite circa 1000 de schelete de zimbri, ne oferă dovada că oasele fac parte din cadrul unui ritual simpatetic, pentru îmbelșugarea vânătorii.
- astfel se confirmă afirmația lui Mircea Eliade, cum că „depozitul nu este decât expresia unei intenționalități magico-religioase”¹⁵.
- un alt aspect, care poate fi urmărit acum, este *cultul morților*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 23.

¹⁵ *Ibidem*, p. 24.

- ritualul de înmormântare face dovada unei credințe în nemurirea sufletului.
- morții nu mai sunt părăsiți sau aruncați, ci apar acum mormintele săpate, cum sunt cele de la grota Chapelle-aux-Saints în Franța sau cele de la Tesik-Taş (Uzbekistan), Saroselie (Crimeea), Şanidar (Iraq) sau cele de pe muntele Carmel.
- în jurul acestor schelete s-au descoperit pietre sau alte oase, care aveau darul de a susține trupurile și de a le păzi de atacurile spiritelor rele.
- o altă problemă o ridică locul de înmormântare, în cadrul comunității sau în afară.
- aici păreri sunt împărțite, unii cercetători susținând că înmormântarea se făcea în mod obișnuit înăuntrul locuințelor, sub vatră.
- însă părerea majoritară este că oamenii paleoliticului se înmormântau în afara locuinței și numai accidental erau îngropați în interiorul locuințelor.
- în ceea ce privește *orientarea morților*, descoperirile arată ca majoritatea cadavrelor erau orientate cu capul spre răsărit și cu privirea spre apus.
- explicația dată de Mircea Eliade este următoarea: „înhumările orientate spre răsărit marcau intenția de a lega soarta sufletului de traiectoria soarelui, deci speranța unei renașteri”.¹⁶
- în acest sens, mormântul devine un uter al pământului spre o nouă renaștere.
- poziția scheletelor prezintă de asemenea un interes, deoarece ea nu pare a fi întâmplătoare.
- scheletele sunt așezate pe spate sau pe partea dreaptă cu capul aplecat spre umăr.
- interesantă este poziția lor chircită, sau „pe vine”, în care cadavrul era încovoiat, încât s-a emis ipoteza că pentru a se realiza această poziție el trebuia legat.
- există diferite variante de răspuns la această problemă: unii socotesc că, legați în această poziție, morții deveneau inofensivi, deci nu mai puteau reveni printre cei vii spre a face rău.
- însă, cea mai generalizată ipoteză, care răspunde ideii religioase, este că poziția chircită este un „regressus ad uterum”, o revenire la starea fătului, care reda imaginea pruncului în pântecele mamei, ceea ce argumenta credința în învierea sufletului.

¹⁶ Ibidem, p. 21.

- de asemenea, un alt motiv, care intervine în cultul morților ancestrali este *pictarea cu ocră roșu*¹⁷, care se observă la mai toate osemintele descoperite din această perioadă.
- peroxidul de fier hidratat sau sangvin, care pătează craniul, nu poate fi explicat ca o depunere de materie roșiatică deoarece aceasta se găsește numai pe craniu.
- semnificația acestui ocră roșu este numai religioasă.
- în ceea ce privește modalitatea de pictare cu ocră roșu, unii susțineau că scheletele erau mai întâi curățate de carne, apoi pictate cu această culoare.
- demonstrația profesorului Eugene Pittard de la Geneva a fost doveditoare în acest sens.
- el a înhumat doi câini, pe care i-a vopsit în prealabil cu ocră roșu, dezgropându-l după 6 ani.
- vopseaua se lipise de craniile celor doi câini.
- semnificația acestui ocră roșu era următoarea: roșul simbolizează sângele, iar pictarea cu această culoare, este o prefigurare a nașterii la o nouă viață.
- așa cum sângele dă viață trupului, tot așa și culoarea roșie a ocrului va da puteri de viață celui mort.
- părintele Emilian Vasilescu, care prezintă acest exemplu, afirmă că semnificația acestui act de vopsire era „să dea mortului puterile de viață ale sângelui”¹⁸.
- sângele simbolizează ideea de jertfă absolută, care leagă omul de Divin în cel mai înalt grad.
- *picturile rupestre* au și ele o semnificație religioasă.
- peșterile cu astfel de picturi sunt foarte numeroase și analizate prin metoda „Carbon 14”, ele datează din perioada paleolitică.
- interesant este faptul că aceste tipuri de picturi sunt foarte răspândite, chiar și în țara noastră putându-se vedea astfel de picturi – Căciulat, în jud. Sălaj.
- cele mai numeroase grote sunt în Franța (71 de grote pictate) și Spania (34).
- Leroy-Gourhan, citat de Mircea Eliade, numește aceste picturi „religia cavernelor”¹⁹.
- acesta este un mod de exprimare al credinței în puterile sacre, care pot fi conferite omului prin tipul de magie imitativă.
- cea mai interesantă este grota de la *Trois-Frères* (Franța) în care este reprezentat un personaj cu cap de cerb, cu coarne imense,

¹⁷ „Credința într-o supraviețuire post-mortem pare demonstrată pentru cele mai vechi timpuri, prin utilizarea ocrului roșu, substituit ritual al sângelui, deci simbol al vieții” - *Ibidem*, p. 19.

¹⁸ DIAC. PROF. DR. EMILIAN VASILESCU, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 30.

¹⁹ MIRCEA ELIADE, *Istoria credințelor și a ideilor religioase*, vol. 1, p. 26.

- cu ochi de bufniță, cu urechi de lup, cu barbă de țap și coadă de cal, ale cărui brațe se termină în labe de urs.
- numai poziția, sexul și picioarele sunt de om.
 - abatele Breuil numește acest personaj „Marele Vrăjitor”, care pare a fi Stăpânul animalelor.
 - la rândul său, Eliade vede în această pictură reprezentarea unui „Stăpân al animalelor” sau a unui vrăjitor care îl reprezintă.
 - aici pare a fi vorba despre o magie de vânătoare, prin care șamanul primitiv încerca să domine toate animalele, pe care trebuia să le vâneze.
 - ceea ce s-ar urmări prin această prezență șamanică este de fapt o protecție față de eventualele pericole la care ar putea fi expus omul primar.
 - prezența cerbului cu coarne din desenul expus implică magia simpatetică în vederea asigurării necesarului de hrană²⁰;
 - reprezentarea în fața bufniței este o încercare de a alunga animalul morții, care este bufnița, considerată ca atare din cele mai vechi timpuri;
 - lupul, prezent și el, prin urechile șamanului, este animalul periculos pentru membrii tribului, care prin dansul magic al șamanului trebuie ținut departe de comunitate;
 - ursul este elementul puterii, de aceea laba de urs, reprezintă simbolic, forța pe care trebuie să o aibă luptătorul în bătălia cu sălbăticiunile pădurii;
 - sexul desenat în această pictură rupestră ar fi invocarea forței sexuale, în vederea reproducerii și înmulțirii tribului.
 - o altă pictură, care a suscitat comentarii este cea de la *Lascaux*, unde avem de a face cu o magie imitativă.
 - pictura reprezintă un bizon rănit, îndreptându-și coarnele spre un om în aparență mort, a cărui armă (o țepușă) se află înfiptă în pieptul animalului.
 - scena a fost interpretată cu superficialitate ca fiind „un accident de vânătoare”, dar tot așa de bine pare a fi o ședință șamanică, o magie imitativă, în care șamanul se află în transă în fața animalului răpus - Horst Kirschner.
 - pasărea de pe creangă ar fi, după modelul ancestral al șamanilor siberieni, spiritul protector.
 - aceste grote sunt de fapt niște sanctuare, dată fiind și dificultatea de a ajunge la ele - de exemplu, grotă de la Niaux este lungă de 1400 metri, iar desenele se află la 460 metri sub pământ), ceea ce le oferea posibilitatea de a nu fi profanate.

²⁰ Cerbul era hrana principală a omului primitiv, astfel încât practicile magice aveau în vedere această permanentă șansă de vânat bun pentru membrii clanului.

- *cultul toporului* este și el o prezență în ritualurile de înmormântare, ceea ce ne duce la ideea de forță sau protecție împotriva forțelor care ar veni asupra omului după moarte.
- toporul cu două tăișuri din piatră, lemn sau os are importanță magică asupra omului ancestral, simbol al vitalității și al nemuririi prin luptă.
- de fapt, armele de orice categorie găsite în morminte, fie că este vorba despre cuțite de silex sau despre vârfuri de săgeți sau lance din os sau piatră, reprezintă lupta omului într-o altă lume.
- în fine, ultima reprezentare religioasă a omului paleolitic, pe care o expunem este mulțimea de *statuete feminine* (5-25 cm), denumite generic: „*Venus*”.
- aceste statuete au fost descoperite în diferite peșteri sau urme arheologice care marchează perimetrul unor comunități din acea perioadă, dintre care se pot aminti descoperirile de la Lespuges, Laussel (Franța) sau Willendorf (Austria).
- sculptate din lemn, piatră sau os, ele o simbolizează pe Zeița Mamă cu formele feminității foarte bine conturate: șolduri și sâni mari, abdomene exagerate, ceea ce sugerează ideea de fecunditate și de maternitate.
- probabil ele reprezentau un fel de cult pentru fertilitatea omului și a naturii.
- cercetătorul Franz Hančar compară aceste statuete cu *dzulii*, triburilor de vânătoare din Asia Septentrională, care reprezentau zeii tribali, purtați în corturi sau cutii speciale și erau centrul vieții spirituale a membrilor familiilor tribale.
- același lucru îl apreciază și Leroy-Gourhan, care le consideră ca idoli dintr-un sanctuar mobil, invocat pentru a oferi fertilitate membrilor tribului și șansa de a rezista prin urmași în lupta cu triburile învecinate și cu sălbăticia naturii.

STUDIUL 4

RELIGIA ÎN MEZOLITIC – 10.000 - 6.000 î. Hr.

- perioada Mezoliticului se caracterizează prin domesticirea animalelor: oaia la Zawi Chemi-Shanidar, spre anul 8000, capra la Ierihon, spre anul 7000, porcul către 6500, iar câinele la Stan Carr, 7500.
- acum se dezvoltă cultura gramineelor.
- agricultura dă naștere la așa-numita *vegecultura*.

- de asemenea, s-au descoperit figurine animale sau umane, adesea în posturi erotice, ceea ce trebuie explicat ca un simbolism al fecundității.
- femeia este asemănată cu glia de aceea ea este pusă în legătură cu natura în fertilitatea ei.
- mama-pământ naștea singură prin parthenogeneză.
- descoperirea plugului, a dat naștere unei explicații erotice aratului, deoarece se făcea analogie cu actul sexual, care fertilizează.
- în această perioadă, cultul craniilor se concretizează ca o formă religioasă de exprimare a spiritului uman, deoarece craniile sunt așezate într-o poziție specifică și toate sunt pictate cu ocră roșu.
- de exemplu, la Offnet, în Bavaria, au fost descoperite 33 de crani, care par a fi trofee ale dușmanilor, deoarece se considera că prin decapitare se poate extrage forța și calitățile dușmanilor, care își au sediul în cap.
- descoperiri asemănătoare s-au făcut și la Hohlenstern, în landul Württemberg (Germania).
- craniul se considera sediul sufletului, de aceea dușmanii se decapitau²¹.
- poziția chircită, ocră roșu, orientarea spre răsărit sunt deja lucruri generale, pentru descoperirile din mezolitic.
- tot pentru a-l face inofensiv de dușman s-a practicat „ciopârțirea cadavrului”²².
- de asemenea, s-a practicat sacrificiul animal, ca ofrandă adusă zeului sau Stăpânului animalelor.
- în nămolul lacului de la Stellmoor, de lângă Hamburg, A. Rust a descoperit resturile a 12 reni întregi scufundați, cu pietre în pânțele, ceea ce era un sacrificiu adus Stăpânului Animalelor.
- acest loc probabil era considerat „loc sacru”, deoarece Rust a mai descoperit săgeți de lemn, topoare de piatră și alte unelte de os, oferite probabil ca ofrande pentru reușita vânatului.
- interesant de amintit este faptul că în această perioadă se descoperă cel mai vechi oraș al lumii: Jerihonul, care datează de prin anii 6850 sau 6770 î. Hr., descoperire care s-a realizat analizându-se straturile de zid ale cetății.
- se pare că au existat mai multe straturi de cultură în zidurile cetății, chiar un cutremur urmat de o incendiere, ceea ce conferă veridicitate evenimentului biblic al cuceririi cetății de către evreii, întorși din Egipt (Iosua 6, 15 - 27).

²¹ Practica aceasta o găsim chiar și la unele triburi contemporane, care deși au primit interdicția de a mai practica tăierea capetelor, totuși se mai cunosc sporadic acte de acest gen.

²² Diac. Prof. Dr. Emilian Vasilescu, Istoria religiilor, p. 32.

- trebuie amintite pietricelele rotunde și șlefuite descoperite la Mas-d'Azil (Franța), care puteau fi citite ca simboluri falice, prin care se asigura prosperitatea întregului trib.
- evident, tema falusului la omul antic este foarte diferită față de vulgarizarea și senzualizarea acestuia în limbajul contemporan.
- falusul sau, pentru poporul revelației, „coapsa”, era locul care implica ideea cea mai serioasă a unui neam: reproducerea, deci puterea numerică a tribului sau neamului.
- prin numărul mare de copii se întrevedea și numărul mare de brațe de luptă, care făcea ca neamul să devină o forță.
- orice „jurământ pe coapsă” era un jurământ pe forța neamului, de aceea era foarte serios tratat.

STUDIUL 5

RELIGIA ÎN NEOLITIC – 6.000 – 2700/2500 î. Hr.

- omul se transformă acum din culegător în agricultor, creându-și uneltele necesare.
- el nu mai este doar un simplu vânător, ci crescător de animale.
- nu mai locuiește în grote, ci în locuințe făcute de mâna sa.
- omul trece de la stadiul de Neanderthal în cel de *homo sapiens*.
- din punct de vedere religios se constată o viață intensă religioasă.
- în ceea ce privește riturile de înmormântare se menține *înhumarea*, dar se constată de asemenea și *incinerarea*, rit care va deveni aproape general în epoca bronzului.
- locul de înmormântare este diferit ales: în cuprinsul așezărilor, copiii fiind însă înmormântați sub case.
- decedații erau înmormântați fie izolat, fie în adevărate cimitire.
- este cazul cimitirului de la Cernavodă sau de la Cernica, considerat cel mai vechi cimitir din țara noastră.
- tot la Cernica s-a descoperit un caz de înmormântare aproape unic în lume: o femeie care a murit însărcinată în luna a noua.
- ea este izolat înhumată, deoarece se considera că femeia însărcinată este necurată.
- se constată, de asemenea, în cadrul riturilor de înmormântare prezența, ocrului roșu, a poziției chircite și a ofrandelor cultice.
- uneori, ofrandele depuse la mormânt constau în oferirea de cranii ale dușmanilor.
- interesant pentru această perioadă este prezența *monumentelor megalitice* (megas + lithos).

- astfel, există trei categorii de monumente și anume:
 - DOLMENII (dol = masă + men = piatră, în limba bretonă) - sunt cavouri funerare, cu câteva pietre mari peste care se pune o lespede de piatră.
 - se lăsa un orificiu, socotit „orificiul sufletului”, prin care se introducea hrană celui mort.
 - sufletul putea să iasă sau să intre prin această ușă.
 - MENHIRII (men - piatră; hir - lung)- sunt stâlpi înalți de piatră, așezați la capetelor mormintelor.
 - în Bretania, la Carnac, pot fi văzuți circa 2.935 de menhiri.
 - înălțimea lor putea ajunge până la 20 m.
 - CROMLEHII (crom - curbat; lec - piatră) sunt menhiri așezați în cerc.
 - cel mai celebru cromleh este cel de la Stonehenge, în apropierea orașului Salisbury (Anglia).
- o altă practică din această perioadă este cea a TREPANAȚIEI, care era o operație de a scoate o bucată de os din partea parietală sau frontală, act care se explică fie prin încercarea de a da posibilitatea sufletului de a părăsi trupul, fie pentru a purta la gât bucăți din craniu decedatului, pentru a prelua de la acesta puterea sau calitățile lui.
- în fine, tot în această perioadă s-au descoperit *idoli*, reprezentând urși, oameni, păsări și mai ales pești, care aveau un scop religios.
 - de exemplu, în părțile dunărene ale României și Serbiei s-au descoperit o serie de sculpturi antropomorfe din argilă, care au constituit așa-numita „cultură Vinca”.

• **Concluzie:**

- fenomenul religios este o constantă a spiritului uman încă de la apariția lui pe pământ, îmbrăcând diferite forme de expresie.
- oricare din formele de exprimare ale credinței celor vechi, pe care le-am amintit aici (înhumarea chircită, vopsirea cu ocră roșu, picturile rupestre, etc.), vorbesc despre o credință care evident era a unor oameni care nu cunoșteau la momentul acela scrierea.
- deci, singura cale de a pereniza crezul lor erau acele morminte sau locuri de cult, în care ei se rugau.
- din punct de vedere creștin, aceste elemente religioase sunt expresia unor stări de trăire religioasă într-o perioadă în care scrierea nu exista.
- evident, elementele religioase nu par a proveni dintr-o revelație primordială, dar nici nu o contrazic, ci cel mult afirmă starea unei umanități care își caută Divinul și îl reprezintă prin formele de care dispunea.

III. EGIPTUL ANTIC ȘI CREDINȚELE LUI. LUPTA PENTRU MONOTEISM

- **Preliminarii:**

- Egiptul este una dintre cele mai mari enigme ale istoriei.
- deși multe dintre tainele acestei civilizații nu sunt cunoscute până astăzi, totuși faptul că s-a putut descoperi scrierea hieroglifică a fost un mare avantaj în munca de cercetare.
- în secolul al III-lea d.Hr., egiptenii au acceptat scrierea cu caractere grecești.
- evident, au mai existat cercuri de preoți, care au continuat să practice credințele vechilor egipteni și să transmită scrierea hieroglifică, însă în momentul în care Justinian I (sec. VI d. Hr.) a desființat templul din insula Philae, s-a încheiat etapa religioasă păgână a Egiptului Antic.
- abia în secolul al XIX-lea, scrierea hieroglifică a putut fi descifrată de către cercetătorul francez Jean Francois Champollion (1790-1832).
- acesta a reușit, în anul 1822, să descifreze această scriere grație inscripției de pe piatra de la Rosetta, pe care era un text transpus în paralel: în hieroglife egiptene și cu caractere grecești.
- însă, întemeietorul egiptologiei moderne este considerat germanul Richard Lepsius († 1884), care a studiat misterul piramidelor, precum și arta arhitecturală a vechilor egipteni.
- de atunci, aproape toate marile școli de istorie antică din Europa Apuseană sau America au încercat să studieze pe teren această religie .

STUDIUL 1

REPERE CRONOLOGICE ALE ISTORIEI EGIPTENE

- ca rasă, egiptenii sunt un amestec de hamiți și semiți.

- probabil, prin mileniul al V-lea, ei au devenit sedentari, practicând agricultura și domesticind boul, asinul și porcul.
- în ceea ce privește straturile de civilizație egiptene, trebuie de asemenea reținut că înainte de apariția statului egiptean, au fost trei straturi de civilizație și anume:
 - badariană - (mileniul V î. Hr.) se fac deja schimburi comerciale, se prelucurează arama și o frumoasă ceramică neagră.;
 - amratiană - (3800-3600 î.Hr.) schimburile comerciale se făceau până în Siria și Etiopia, uneltele de silex sunt șlefuite și se prelucurează ceramica roșie cu forme geometrice.;
 - nagadiană sau gerzeană - (3600-3000 î.Hr.) apare pentru prima dată în istoria lumii faianța, realizată dintr-un amestec de argilă cu nisip și arsă la temperaturi foarte ridicate.
 - după spusele preotului Maneto (sec. 3 î. Hr.), care a alcătuit o istorie a Egiptului, populația egipteană avea o structură patriarhală, împărțită în ginți.
 - ulterior, din aceste ginți care s-au unit, s-au format cele 42 de nome, care erau un fel de districte independente între ele și permanent în stare conflictuală, pe baza priorității asupra teritoriilor limitrofe.
 - pentru evitarea acestor stări, care nu aduceau nici un folos populației, s-a recurs la realizarea unei mari coaliții și astfel au apărut cele două țări: Egiptul de Sus cu capitala la Theba și Egiptul de Jos, spre Delta Nilului, cu capitala la Memphis (actualul Cairo).
 - din istoria preotului Maneto deducem că ar fi existat 30 de dinastii, împărțite după cum urmează:

1. Regatul Timpuriu sau Thinit - dinastiile I și II, 3000-2778 î. Hr.:

- întemeietorul regatului este legendarul rege Menes, cel care unifică pentru prima dată Egiptul de Sus cu cel de Jos.
- regatul se numește „thinit” după numele capitalei Thinis, aflată în Egiptul de Sus.
- acum se construiesc canale de irigații, temple și construcții funerare subterane.

2. Regatul Vechi - dinastiile III-V, 2778-2263 î. Hr.:

- perioada este cunoscută sub numele de perioada memphită, după numele noii capitale, Memphis.
- este o perioadă de pace și de dezvoltare a culturii egiptene.
- în timpul domniei regelui Djoser ar fi trăit și activat legendarul arhitect Imhotep, care prin celebritatea sa a ajuns să fie divinizat și să fie adorat ca zeu al arhitecturii.
- acum s-a ridicat prima piramidă de la Shaqqara, cunoscută și sub numele de „piramida în trepte”.

- în timpul dinastiei a IV-a faraonii ating apogeul sanctificării lor și al construcțiilor monumentale funerare.
- este vorba despre Sfinxul de la Gizeh și cele trei piramide: ale lui Khufu, Khafra și Menkaura sau mai bine cunoscute sub denumirea grecească de Kheops, Khefren și Mikerinos.
- în timpul dinastiei a V-a templele capătă multe privilegii, iar prestigiul preoților, aflat într-o permanentă creștere, devine un pericol pentru regalitate, constituind, cel puțin pentru preoții lui Amon Ra, un fel de stat în stat.
- centrul religios acum este la Heliopolis.
- ieșirea de sub autoritatea regală face ca multe nome să dorească autonomia și să intre deci în conflict armat cu autoritatea statului.

3. Perioada heracleopolitană - dinastiile VII – X, 2263 – 2040 î. Hr.:

- Egiptul are o altă capitală, Heracleopolis.
- aceasta este perioada în care construcțiile mai stagnează și în schimb se remarcă creațiile literare, cum ar fi *Profețiile lui Ipuwer*, *Învățăături pentru regele Merikare*, *Textele sarcofagelor*, *Cartea Morților*, *Sfătuirea uni om deznădăjduit cu sufletul său*.
- decadența statului egiptean este mai accentuată.

4. Regatul Mediu - dinastiile XI-XII, 2040-1786 î. Hr.:

- capitala se mută acum în Theba, în apropiere de Luxor.
- faraonul Amenemhet I reușește să redreseze întrucâtva declinul Egiptului, impunând guvernatori locali și acordând facilități agricultorilor și meseriașilor.
- prin supremația Thebei se impune și cultul zeului soare Amon.

5. Perioada Hicsoșilor – dinastiile XIII-XVII, 1785-1562 î. Hr.:

- acum Egiptul este invadat de o populație indo-europeană, care își stabilește capitala în Deltă, în orașul Avaris.
- hicsoșii introduc în Egipt calul, carul de luptă și arme noi, precum și tehnici militare de ultimă generație, care îi fac foarte eficace în lupte.
- ei jefuiesc țara și încearcă să își însușească scrierea și cultura egipteană.
- imperiul este divizat acum în două: partea dinspre Delta Nilului unde domneau hicsoșii și cea de către izvoarele Nilului unde se retrăsese populația care nu a cedat acestor cuceriri.
- prin dinastia a XVII-a, hicsoșii sunt alungați din Egipt, spre anul 1567 î. Hr.

6. Regatul Nou - dinastiile XVIII-XX, 1562-1085 î. Hr.:

- aceasta este perioada marilor cuceriri egiptene, când Egiptul ajunge la cea mai mare extensiune teritorială din istoria lui.

- faraonul Tutmosis al III-lea poartă războaie împotriva Siriei, Feniciei, Nubiei și Palestinei, ajungând cu granița țării nu departe de râul Eufrat.
- acum se construiește celebrul templu de la Karnak, în cinstea zeului Amon.
- din punct de vedere religios, această perioadă se caracterizează prin impunerea zeului Amon în tot Egiptul.
- o singură excepția a fost în această evoluție religioasă: reforma monoteistă de scurtă durată a lui Amenophis al IV-lea, care a încercat să impună cultul lui Aton, mutând de asemenea chiar și capitala țării pentru atingerea acestui țel²³.
- sub domnia lui Ramses al II-lea se ridică templele de la Theba, Abydos și Abu Simbel.
- situația de înflorire a Egiptului începe să decadă atunci când dinspre mare încep să facă incursiuni așa-numitele „popoare ale mării”, care aduc țara într-un declin ireversibil.
- ultimele zece dinastii, XXI-XXXI, marchează o decădere din toate punctele de vedere.
- sub aspect religios, ritualismul exagerat înlocuiește adevărata trăire religioasă.
- se impune acum mai ales zoolatria, cum este cultul bouului Apis sau cultele diferitelor animale care simbolizau totemul anumitor zeități (crocodilul, hipopotamul, broasca, pisica, pasărea ibis, leul, șacalul).
- între 716-664 î. Hr. se instaurează o dinastie etiopiană, care durează aproape un secol.
- în anul 666 î. Hr., Assurbanipal cucerește Egiptul, însă pentru scurt timp.
- în anul 525, perșii cuceresc și ei Egiptul, iar prin regele Cambise se întemeiază dinastia a XXVII-a.

7. Dinastia macedoneană:

- Alexandru Macedon va elibera Egiptul de satrapiile persane atât de odioase poporului egiptean.
- el este privit ca un adevărat eliberator, iar oracolele lui Amon îl văd ca pe „fiul zeului”, recunoscându-l ca pe un urmaș legitim al faraonilor.
- în numele lui se ridică celebrul oraș Alexandria, care va adăposti cea mai mare colecție de carte și manuscrise ale lumii.
- religia egipteană devine acum sincretistă, amestecată cu elemente de filozofie elenă.
- cu toate acestea, în practica egipteanului centrul adorării sale rămâne totuși soarele.

8. Perioada romană - 30 î. Hr.-641 d. Hr.:

²³ Este vorba despre capitala mutată la TELL EL AMARNA.

- perioada romană se impune prin victoria lui Octavian August de la Actium față de Antonio, care se bazase pe ajutorul Cleopatrei.
- deși înfrânți, egiptenii s-au bucurat de toleranță religioasă.
- după anul 313 d. Hr., când creștinismul devine religie recunoscută în imperiu și apoi chiar oficială, Egiptul, prin pustia Nitriei, devine cel mai important leagăn al ascetismului creștin, dar și al teologiei contemplative.
- prin școala catehetică din Alexandria, creștinismul se impune ca o religie foarte bine argumentată.
- acesta este perimetrul marilor confruntări dintre teologia creștină, cu mari nume ca: Origen, Clement Alexandrinul, Didim cel Orb, filozofia platonice și neo-platonice: Plotin, Ammonius Saccas și gândirea iudaică, reprezentată prin Filon Alexandrinul.
- decadența totală a Egiptului clasic s-a realizat prin ocuparea țării de către arabii musulmani, care au ars și celebra bibliotecă din Alexandria²⁴.
- astăzi, această țară este una de tip musulman, unde deși se vorbește despre drepturile omului, totuși cei care sunt de altă credință decât cea musulmană, sunt persecutați.
- sunt cunoscute numeroasele atentate conduse de „Frăția musulmană” pentru boicotarea regimului, prin eliminarea turismului din țară, o sursă foarte importantă de colectare a veniturilor.

STUDIUL 2

IZVOARE LITERARE EGIPTENE CU TEME RELIGIOASE

- Egiptul poate fi considerat țara cu cele mai multe izvoare arheologice privind antichitatea lui.
- siturile arheologice au scos la iveală o serie de documente foarte importante privind viața politică, religioasă, socială și culturală a vechilor egipteni.
- dintre cele mai importante monumente de literatură, în afară de mult-știutele elemente de arhitectură, amintim:

A. TEXTELE PIRAMIDELOR:

- sunt cele mai vechi texte, descoperite în interiorul monumentelor funerare, datând din anii 2500 î. Hr.

²⁴ Se vehiculează, evident, cu multă malițiozitate, ideea că biblioteca ar fi ars-o nu musulmanii, ci călugării creștini, care ar fi vrut astfel să distrugă urmele păgânismului. Ori istoria consemnează sofismul musulmanilor cu privire la celebra bibliotecă, care ar fi dus la concluzia că aceasta trebuie să dispară, deoarece ori contrazice Coranul ori nu o face, dar este superfluă și deci nefolositoare.

- se cunosc circa 1200 de texte, unele chiar de 30-40 de rânduri, conținând formule ritualice, incantații, exorcisme contra șerpilor, imnuri și rugăciuni, menite să apere sufletul defunctului în fața scaunului de judecată a lui Osiris.

B. TEXTELE SARCOFAGELOR:

- sunt de dată mai recentă, din perioada Regatului Mediu.
- ele au fost culese de pe pereții sarcofagelor, în care erau îngropați cei decedați.
- este perioada când amploarea piramidelor scade, iar monumentele funerare nu mai sunt atât de impunătoare, astfel încât să existe camere mortuare cu pereți mari, pe care să se scrie.
- scrierea hieroglifelor se face în interiorul sarcofagului.
- este demn de menționat faptul că această scriere din sicrie sau de pe pereții piramidelor era absolut necesară, deoarece ea avea un caracter magic: textele îl protejau pe cel mort în fața judecății lui Osiris.
- ele erau rugăciuni care ar fi trebuit să le poată spune el în fața completului format din cei 42 de judecători ai morților.

C. CARTEA MORȚILOR:

- cu texte datând din secolul al XVI-lea î.Hr., este un adevărat manual de indicații asupra călătoriei pe lumea cealaltă și modul de a putea evita primejdiile de aici.
- la egipteni, asigurarea vieții veșnice ține în primul rând de repetarea unor formule magice și abia în plan secundar de aspectul moral al vieții.

D. PROFEȚIILE LUI IPUWER:

- prințul Ipuwer prezintă cadrul dezolant al regatului, învinuindu-l pe rege de decadența țării.

E. ÎNVĂȚĂTURILE PENTRU REGELE MERIKARE:

- regele îi dă fiului său sfaturi de conduită înțeleaptă, mai ales referitoare la respectarea supușilor.

F. POVESTEA ȚĂRANULUI ISCUSIT LA VORBĂ:

- vornbește despre un țăran, care a fost batjocorit și care relatează cum a fost deposedat de asinii săi și de tot avutul său.
- el cere să i se facă dreptate într-o lume care este destul de coruptă.

G. Alte cărți menite să îl ajute pe cel mort în drumul său ar mai fi:

- CARTEA DESPRE CELE DOUĂ DRUMURI ȘI CARTEA DESPRE CEEA CE ESTE ÎN LUMEA SUBPĂMÂNTEANĂ.

- în aceste lucrări găsim hărți ale lumii subpământene, ale ușilor prin care trebuie să treacă cel mort, precum și chipurile monștrilor pe care mortul îi întâlnește în drumul său.

- SFĂTUIREA UNUI OM DEZNĂDĂJDUIT CU SUFLETUL SĂU:

- scrisă de către un poet anonim pe la anul 2200 î.Hr., are ca temă conștiința profunde decadențe morale ale respectivei societăți, ceea ce îl aduce pe omul respectiv în pragul sinuciderii.

- CÂNTECUL HARPISTULUI:

- în această lucrare se împletesc două expresii: *vanitas vanitatum* și *carpe diem*.

- cu alte cuvinte, deznădejdea se împreună cu hedonismul, ca o șansă de uitare a disperării, în care se derulează viața umană.

STUDIUL 3

VIAȚA SOCIALĂ ÎN EGIPTUL ANTIC

- Herodot spune: „Egiptul este pentru egipteni un pământ dobândit (ca dar al zeilor) și un dar al Nilului”²⁵.

- într-adevăr de la prima cataractă, cea de la Assuan, și până la formarea deltei, Nilul oferea pe o porțiune de 700 de kilometri o zonă foarte fertilă.

- nămolul, care rămânea în urma inundațiilor anuale ale fluviului se întindea pe o luncă de 10–50 km lățime, oferind un sol vegetal și mineral foarte bun pentru cultivarea grâului.

- fiind destul de moale, egiptenii nu foloseau plugul la arat, ci un fel de săpăligă, cu care se făceau straturi în pământ, apoi se aruncau semințele și se acopereau într-un mod original, trimițând peste semănătură o turmă de oi sau de porci, care prin călcare, acopereau semințele.

- fertilitatea solului oferea chiar două recolte pe an.

- de aceea, prețurile terenurilor avea ca punct de apreciere starea de umiditate și posibilitatea de a fi inundat terenul de către fluviu.

- aprecierea acestor terenuri se baza și pe faptul că dincolo de colinele dealurilor care mărgineau câmpiile Nilului, se deschidea deșertul nisipos, simbol al morții.

²⁵ Istorii II, 5.

- era deci o permanentă luptă dintre viață și moarte, comunitățile umane locuind zonele fertile, în vreme ce morții erau mumificați și îngropați în zonele nisipoase²⁶.
- ca plante textile, se creștea inul, deoarece pielea sau împletiturile vegetale erau destul de rar utilizate.
- lâna oii nu se torcea, pentru că aceasta, în religia egipteană, era considerată impură.
- în ceea ce privește împărțirea societății egiptene antice, aceasta avea scribi, preoți, nobili, militari, care constituiau clasa superioară a Egiptului.
- în fruntea lor se afla, bineînțeles, faraonul, considerat fiul Soarelui, al lui Ra.
- clasele inferioare îi numărau pe țărani, meseriași și pe negustori.
- sclavia exista în Egipt, dar avea un statut aparte.
- sclavii nu erau lipsiți total de drepturi, ca la romani de exemplu, iar economia egipteană nu se baza pe munca lor.
- se crede că inclusiv la ridicarea piramidelor ar fi lucrat oameni liberi, care o făceau ca un fel de clacă.
- în general, sclavii proveneau din categoria prizonierilor de război sau erau cumpărați de la negustorii semiți²⁷.
- ei puteau fi revânduți, închiriați (mai ales în cazul sclavelor pentru plăceri), puși la treburile casei (uneori chiar ca niște administratori ai averii stăpânului) sau puși în libertate.
- numărul lor în Egiptul antic era totuși destul de mic, deoarece Egiptul nu era la început un stat războinic.
- tot cu munca sclavilor se asigura serviciul auxiliar la temple.
- în secolul al XII-lea, de exemplu, la templele din Teba lucrau nu mai puțin de 86.000 de sclavi.

a. Scribul:

- reprezintă elementul caracteristic civilizației egiptene și una din componentele cele mai importante ale vieții sociale și politice ale acestei țări.
- el conducea viața administrativă, birocratică și culturală a statului²⁸.
- de prezența lui se leagă sistemul irigațiilor, a construirii digurilor, deoarece ei proiectau sistemele de canalizare a apelor fluviale.

²⁶ De exemplu, se știe că Abydos era considerat locul unde fusese îngropat Osiris, de aceea el era locul de preferință al îngropării egiptenilor. Se plăteau sume mari sau se lăsa cu limbă de moarte ca după moarte trupul să fie îngropat în cetatea funebră al lui Osiris, deoarece se considera că cel care se înmormântează aici are șanse de clemență din partea judecății lui.

²⁷ Este cazul tânărului Iosif, care fusese vândut unei caravane de ismailiteni și dus astfel în Egipt (Facere cap. 37)

²⁸ O. Drâmba, op. cit., vol. I, p. 126.

- de asemenea, scribii contabilizau sistemul de impozitare al țării, urmărind recuperarea tuturor sumelor sau produselor datorate impozitului.
- ei proiectau schițele marilor piramide, ale templelor și alte monumente ale țării, supraveghind apoi derularea lucrărilor.
- de aceea, pregătirea scribilor se făcea în școli speciale iar durata acesteia se putea extinde la nu mai puțin de 12 ani de studiu, în care respectivul era pregătit în domeniul desenului, al aritmeticii, al geometriei, etc. cunoștințele acestea fiind ulterior foarte apreciate în viața statului.
- ca atare, profesiunea de scrib era una dintre cele mai respectate și mai bine plătite.
- ei aveau dreptul de a deține sclavi și primeau terenuri din partea faraonului.

b. Militarii:

- au ajuns la o poziție mai bine consolidată abia în urma campaniilor militare, în care s-a antrenat ulterior Egiptul, deoarece în timpurile străvechi armata era formată *ad hoc*, la momentele de restriște ale țării.
- cu timpul, a apărut o armată profesionistă, formată din mercenari, care a adoptat arme noi și tehnici de luptă adecvate²⁹.

c. Nobilii:

- provin din vechea aristocrație tribală care a primit de la faraon o serie de privilegii.
- cu timpul, ei au devenit conducători ai nomelor sau mari deținători de pământuri și de sclavi.
- din păcate, banii și poziția i-a transformat de multe ori în contestatarii regalității, ceea ce s-a demonstrat prin dese schimbări de dinastii din Egipt.

STUDIUL 4

RELIGIA EGIPTENILOR

- termenul de „*Dumnezeu*” sau de „*Divinitate*” era redat prin grupul de litere „*NTR*”, a cărui sens nu este precizat.
- există trei explicații cu privire la acest termen și anume:
 - a. Cuvântul ar proveni le la ideea de „sodă” sau „natriu”, care prin calitățile ei de a săra și de a conserva era percepută ca simbol al purității și al curățeniei;
 - b. După alții, reprezentarea hieroglifică a lui „*NTR*” arată ca un topor, care simboliza la egipteni puterea divină;

²⁹ În special prin influența hicsșilor, egiptenii au învățat tehnica luptei cu carul de război și pregătirea călăreților.

c. În fine, alții consideră că semnul hieroglific ar fi mai degrabă un steag, decât un topor, iar steagul simboliza la egipteni delimitarea sacralului, a spațiului în care se află divinul.

- câteva din caracteristicile divinităților egiptene ar fi:

- IDEEA DE NAȘTERE A ZEILOR; faptul că și ei sunt muritori ca și oamenii, urmând ca abia după înviere să renască în viața divină;

- având trăsături aproape comune între ei, apare foarte des

IDEEA DE FUZIUNE;

- zeii sunt concepuți atât PERSONALI, CÂT ȘI IMPERSONALI;

- o ultimă trăsătură a lor ar fi CARACTERUL ZOOMORFIC al zeilor, în sensul că fiecare este redat sub chipul unui animal (șacal, iblis, viperă, crocodil).

- această ultimă trăsătură a religiei egiptene ne face să credem că la origine, religia acestui popor ar fi fost totemică.

- zeitatea principală a panteonului egiptean este *Ra (Rê)*, despre care se credea că se plimba ziua cu barca sa sacră pe oceanul cerului.

- menționăm că barca la egipteni avea o încărcătură sacră, de vreme ce transporturile se făceau în mare parte pe Nil.

- despre Ra se credea că este creatorul și cârmuitorul lumii.

- combinația dintre Atum și Ra va da o divinitate complexă, Atum-RA, care călătorea pe firmamentul cerului, însoțit de fiul său Toth și de Maat, care simboliza ordinea lumii, căreia i se supuneau însuși zeii³⁰.

- faraonii erau adorați ca „fiii lui RA” iar preoții care slujeau la temple de fapt nu făceau altceva decât să înlocuiască pe faraon în slujirea lui zilnică.

STUDIUL 5

SISTEMELE TEOLOGICE EGIPTENE

- faptul că Egiptul a fost împărțit în 42 de nome, fiecare destul de independente între ele, le-a dat acestora posibilitatea de a-și întocmi fiecare în felul ei un sistem religios, care să reprezinte gândirea sacră a acelor ținuturi.

- evident, unificarea acestor a implicat și unificarea religioasă, cu asperitățile existente în decursul istoriei, dintre care cea mai explozivă a fost reforma „monoteistă” a lui Aton. Dintre sistemele religioase cele mai importante amintim:

³⁰ Manfred Lurker, Divinități și simboluri vechi egiptene, Col. Mythos, trad. Adela Motoc, ED. Saeculum I.O., București, 1997, p.137 – 138.

1. SISTEMUL HELIOPOLITAN:

- a fost elaborat în cetatea Heliopolis (nu departe de Cairo de astăzi), prin anii 4.000 -3.000 î.Hr.
- după spusele unor cercetători, chiar și Moise ar fi fost educat în școlile acestui oraș, în perioada când se afla la curtea faraonului, care își avea sediul aici.
- școala heliopolitană ar fi durat în istorie până în vremea cuceririlor romane.
- potrivit teogoniei heliopolitane, la început ar fi existat haosul primordial, Nun sau Nu³¹.
- din el ar fi ieșit apoi primul zeu: ATUM, care s-ar fi creat din propria sa putere, de unde și epitetul „cel care există prin sine însuși”.
- evident, mulți au identificat această expresie, considerând că Moise ar fi preluat-o pentru a-L defini pe Iahve ca „Cel ce este” (Ieșire 3, 14).
- realitatea este că epitetul aseității este unul general, pe care îl găsim la toate religiile.
- fiecare își contemplă divinitatea principală ca una care nu are altă cauză decât pe sine.
- totuși, Iahve nu provine dintr-un haos primordial, ci se află deasupra haosului, ca unul care este Creatorul sau Cauza oricărei forme de existență sau de „non-existență”.
- Ziua, Atum-Ra călătorește pe bolta cerului, biruindu-l pe APOPHIS, șarpele răului.
- lupta dintre cei doi se poate vedea pe bolta cerului, mai ales înspre amurg, când sângele lui Apophis înroșește cerul.
- tema șarpelui este preluată din revelația primordială, în care acesta este prezentat ca un opozant al Binelui.
- evident că sunt foarte multe variante ale acestei lupte directe sau indirecte³², însă în toate aceste forme realitatea este aceeași.
- atunci când Ra răsare el poartă numele de RA-KEPHERA sau RA-SCARABEUL, simbol al învierii din noapte sau din moarte.
- scarabeul este, deci, un simbol al învierii, deoarece ieșirea lui din gunoi era considerată ca o reînviere a lui din lumea subterană³³.
- cu acest înțeles atunci când murea un om i se pune pe piept, în dreptul inimii, un gândac scarabeu din lut, pentru ca inima lui (Ba) să învieze.

³¹ Tema haosului primordial este o problemă ce ține de evidența revelației primordiale, unde haosul este realitatea primă din care apare lumea. Aici mai mult decât atât haosul este cel din care apare nu doar lumea materială, ci și cea a zeilor.

³² Confruntarea indirectă dintre Dumnezeu și șarpe se realizează prin intermediul omului care este momit să participe la această confruntare prin înclinarea sa spre rău.

³³ Manfred Lurker, Divinități ..., p.147.

- zeul Atum este creatorul oamenilor și al zeilor, cel care ar fi stabilit ordinea divină în cer și pe pământ și care ar fi luat ființă prin propria voință sau prin rostirea cuvântului inițial.
- apare aici tema logosului prin care divinul se creează pe sine sau creează lumea.
- acest act de creație a lui Atum-Ra este văzut ca o auto-extindere a sa, creând patru perechi de ființe divine, și anume:

a. Perechea Shu-Tefnut:

- Shu este o divinitate antropomorfă, care se interpune între Qeb și Nut, separându-i din îmbrățișarea lor.
- se prezintă aici tema iubirii egoiste a celor doi, care este eliminată prin interpunerea între ei a celei de a treia persoane (Shu).
- de fapt acest lucru îl remarcă teologia creștină: unul este exponentul egoismului absolut.
- dualismul, dacă nu este disjunctiv, după modelul zoroastrian, este de asemenea egoist, deoarece iubirea dintre cei doi se transmite liniar doar între ei.
- abia treimea face un triunghi al spațiului comunitar, în care intră apoi și cosmosul și omul.
- Shu este, deci, atmosfera care se interpune între cer și pământ, despărțindu-i de iubirea lor egoistă.
- prin respirația lui Shu se însuflețesc toate vietățile pământului.
- TEFNUT este atât sora, cât și soția lui Shu, reprezentând căldura atmosferică, focul sau lumina.
- ea reprezintă de asemenea și umiditatea, producând roua și umezeala de care depinde viața.
- lacrimile ei căzute pe pământ devin boabe de rășină din care se fabrică apoi tămâia.

b. Perechea Qeb – Nut:

- cei doi membrii ai perechii sunt autorii vieții pe pământ, Qeb (sau Gheb) fiind primul tată, iar Nut, prima mamă.
- Qeb simbolizează pământul, din care răsare viața.
- de reținut că la egipteni se inversează genurile acestui cuplu: dacă la alte popoare cerul este masculin, iar pământul este feminin, aici pământul este masculin iar cerul feminin.
- proveniți din Shu și Tefnut, cei doi nasc la rândul lor cuplurile Osiris-Isis și Seth- Nephtys.
- Qeb este considerat în sistemul heliopolitan ca fiind primul rege, care avea ca simbol *cobra (ouraeus)*, ce reprezenta puterea și înțelepciunea.
- faraonii vor purta pe frunte în această semnificație o cobră de aur.
- *Nut* este zeița cerului, fiind reprezentată de o femeie tânără, aplecată peste soțul ei, Qeb.

- de asemenea, este redată sub chipul unei vaci având trupul pictat cu stele.
- în fiecare seară ea înghite discul solar (Ra), pentru a-l reda plin de strălucire a doua zi, în zori.

c. Osiris și Isis :

- este perechea cea mai populară din religia egipteană, deoarece de ei se leagă una dintre cele mai frumoase mitologii egiptene.
- relația de apropiere cu oamenii i-au făcut foarte iubiți de oameni.
- el este un zeu al vegetației, care moare și învie.
- ulterior, prin această ucidere ritualică, Osiris va deveni zeul morții, numit și «Domnul Tăcerii», cel care conduce regatul subteran, *Duat*.
- cetatea lui era Abydos, locul unde se credea că ar fi fost și el îngropat.
- de aceea, egiptenii considerau ca fiind cea mai mare cinste să poată fi îngropați, deoarece se credea că cei morți aici au parte de o judecată lejeră și astfel vor beneficia de fericire.
- astfel, Abydos era un oraș al pustiei, unde mumiile s-au păstrat aproape intacte, deoarece nisipul uscat este un conservant natural.
- legendele îl prezintă pe Osiris ca fiind primul rege al Egiptului (după Plutarch, în lucrarea *De Iside et Osiride*).
- acesta i-ar fi civilizat pe oameni, învățându-i să se hrănească cu roadele pământului.
- Diodor din Sicilia spune că Osiris i-a învățat pe oameni să nu se mai mănânce unii pe alții, după ce Isis le-a descoperit folosința grâului și a orzului, care mai înainte creșteau fără să fie cultivate.
- de asemenea, tot Osiris este cel care le-a descoperit oamenilor viața de vie și le-a dat acestora cunoștințele arhitecturale și impulsul de a zidi cetăți mari și temple frumoase.
- în ceea ce privește ideea de nemurire sau mai precis cea de înviere, care se leagă de viața lui Osiris, mitologia are câteva variante.
- într-una din ele, Osiris este prezentat ca rege al Egiptului, care este subminat de către fratele lui, Seth și de alți 72 de conspiratori.
- Seth îi ia pe furiș măsura lui Osiris și face un sarcofag frumos ornamentat, iar la un ospăț promite că va da acest cufăr celui care va încăpea cel mai bine în el.
- Osiris intră în sarcofag, care este închis de Seth și aruncat în Nil.
- Isis, ajutată de zeul Thot, scribul divin, pescuiește sicriul din apă și îl ascunde în Delta Nilului.

- Seth îl descopere și taie în 14 bucăți trupul lui Osiris, pe care apoi îl împrășteie prin tot Egiptul, pentru a nu mai putea fi recuperat.
- cu răbdarea unei soții iubitoare, Isis culege bucată cu bucată trupul soțului ei, se fecundează cu organul genital al acestuia și îl naște pe Horus.
- întâlnim aici tema nașterii răzbunătorului, cel care va răsplăti lui Seth fapta pe care o făcuse.
- astfel, Horus devine conducătorul lumii pământești, deoarece Osiris, cel care fusese până atunci rege, gustând deja moartea, nu mai putea să rămână pe pământ.
- astfel, lumile se împart în trei:
 - lumea pământească fertilă este regatul lui Horus;
 - lumea subterană, a morților, care petrec fericiți în raiul egiptean, este a lui Amenti și sub ascultarea lui Osiris;
 - lumea deșertului, a morții și demoniacului, este lumea lui Seth.
- Osiris reprezintă pentru egiptenii vechi simbolul și cheia învierii.
- de el depinde viața fericită sau devorarea sufletului de către animalele lumii sub-pământene.
- Isis simbolizează căsătoria și fidelitatea conjugală, de aceea ea este atât de des invocată în credințele egipteanului.
- tocmai pentru faptul că familia egipteană era monogamică și foarte egală în drepturi în problema raporturilor dintre soți, Isis reprezintă femeia nu numai devotată soțului, dar care trebuie și respectată pentru virtuțile ei și combativitatea ei.
- în al doilea rând, Isis este și simbolul magiei și al ocultismului, fiind numită „Marea Vrăjitoare”.
- cu sprijinul lui Thot, ea își îmbălsămează soțul și îi inițiază pe oameni în arta medicinei, transmitându-le oamenilor în vis remediile pentru vindecarea bolilor lor.
- de aceea, la egipteni, visul era o cale de comunicare sau de aflare a voii zeilor.
 - este cazul patriarhului Iosif în Egipt, care ajunge important pe linia ierarhică pentru că tâlcuiește visele faraonului.
 - mai mult, Isis reușește printr-un șiretlic să afle numele secret al lui Ra și astfel ea dobândește puteri miraculoase.
- tema cunoașterii numelui este legată de expresia latină „*nomen est omen*”, prin care numele reprezintă și ființialitatea și mai ales puterea sa sapiențială.
- îmbălsămarea este de asemenea opera lui Isis și a lui Thot, scribul zeilor.
- ungerea cu mirodenii, lichefierea rășinilor care dădeau rezistență trupului bandajat în fașe sunt rezultatul unei tehnici divine pe care zeii amintiți au transmis-o oamenilor.

- îmbălsămarea este nu o simplă conservare a cadavrului de dragul unei comemorări, ci are o valoare foarte importantă, deoarece ea reprezintă asigurarea supraviețuirii elementului spiritual din om prin păstrarea trupului.
- trupul este deci un fel de casă a spiritului, care dacă se distruge, spiritul dispare.

d. Seth și Nephtys:

- reprezintă perechea divină, aflată în opoziție cu cuplul Osiris-Isis.
- Seth stăpânește partea deșertică, nisipoasă, aridă a Egiptului, reprezentând de asemenea acel tip de animal sălbatic, care periclitează viața omului.
- toată viața egipteanului s-a derulat sub auspiciile acestei temeri: întinderea deșertului peste pământul fertil pe care revărsarea Nilului îl făcea roditor.
- de aceea, diavolul la egipteni nu apare sub chipul unui ispititor, ca unul care aduce tentații individuale, ci era cel care distruge țara prin revărsarea nisipurilor deșertice.
- de aceea, lupta cu deșertul era de fapt lupta cu diavolul.
- Seth era reprezentat zoomorfic prin animale ca: porcul, măgarul sau hipopotamul.
- la rândul ei, Nephtys, este fiica lui Qeb și a lui Nut, fiind deci soră cu Isis.
- deși soție lui Seth, ea este permanent de partea lui Osiris, de la care dorește să aibă un copil.
- astfel, luând chipul lui Isis îl îmbată pe acesta și zămislește un copil pe care apoi îl va crește Isis.
 - este vorba despre zeul cu cap de șacal, Anubis, divinitatea cu caracter demonico-divin, putând fi atât benefic, cât și malefic pentru comunitatea egipteană.

2. SISTEMUL HERMOPOLITAN:

- acest sistem teologic își trage numele de la cetatea Hermopolis, unde zeul principal adorat a fost Thoth.
- el era adorat ca inventatorul scrierii și acela care a separat limbile pământului.
- de asemenea, el ar fi transmis oamenilor legile, calendarul și noțiunile de matematică.
- în mitologie, el este considerat ca fiind «inima lui RA», deoarece egiptenii credeau că inima este sediul rațiunii, al sentimentelor și al voinței.
- din postura de demiurg, prin scăderea importanței orașului Hermopolis, Thoth ajunge secretarul zeilor, fiind patronul scribilor.
- de asemenea, se crede că el ar fi compus conținutul Cărții Morților, se pare în 42 de tomuri, cuprinzând toată știința lumii.

- în procesul judecării morților în fața tribunalului lui Osiris, Thoth era cel care cântărea inima mortului și scria sentința finală.
- reținem, prin urmare, că el este promotorul magiei și cel care a inițiat-o pe Isis în această taină.
- actualmente îl găsim, de asemenea, preluat și în limbajul și credințele ocultismului contemporan, ca unul care deține știința secretă a omenirii.
- importanța acestui zeu este că el posedă cunoștințele care erau de maximă importanță pentru construirea piramidelor.
- patron al scribilor, el era de asemenea, cel care insufla știință arhitecților.
- piramidele erau edificii cu caracter național, care reprezentau valoarea poporului în fața zeilor.
- alinierea lor după hărțile stelare, redau de asemenea importanța lor în astrologia egipteană, deoarece de ele se puteau lega atât viața defunctului, cât și viața regatului.
- îmbălsămarea este opera lui Thot, care o inițiază apoi pe Isis în această tehnică.
- ea este simbolul nemuririi la egipteni, care vedea acest proces ca o continuare a vieții într-un alt perimetru.

3. SISTEMUL MEMPHIT:

- Memphis a fost, se pare, prima capitală a Egiptului, alături de Theba.
- aici divinitatea principală adorată era zeul Ptah.
- el era reprezentat sub forma unui om care stă în picioare, cu trupul înfășurat în feșe de mumie, din care ies doar mâinile, în care ține un sceptru.
- el era considerat «inima și limba lui Atum», în sensul de *ideea și verbul soarelui*.
- la Memphis el forma o triadă divină, împreună cu soția sa Sekhmet și fiul lor Nefertum.
- în ceea ce privește creația lumii, Ptah ar fi creat lumea prin cunoaștere, deoarece inima era sediul gnoseologic la egipteni, precum și prin logos sau cuvânt.
- găsim aici tema creației prin logos, care este de sorginte revelațională.
- Ptah este considerat de asemenea «inginerul divin», fiecare constructor fiind un «preot al lui Ptah».
- legat de cultul lui Ptah este și cultul bouului Apis, considerat «noua viață a lui Ptah», deoarece se considera că spiritul lui Ptah locuiește în el.
- boul Apis era considerat un animal protector, care a primit o serie de attribute divine.

- Ra îi împrumută discul solar, pe care taurul Apis îl poartă între coarne.
- ulterior, acest animal sacru a fost asociat cu zeul Osiris, devenind zeu funerar, numit și «Taurul din Amenti», adică «Taurul din lumea sub-pământeană».
- acest bou va fi preluat de alte credințe sincretiste, cum este cea romană, unde cultul lui Apis va deveni cultul combinat dintre Osiris și acest animal, sub numele de cultul lui Serapis (Osiris+Apis).
- chiar și poporul evreu, la ieșirea din Egipt, preia acest cult și îl practică în așteptarea lui Moise, urcat pe Sinai să primească tablele legilor divine (Facere 32, 19).
- adorarea atât de pronunțată adusă acestui zeu se datora faptului că el simboliza puterea și forța vieții în fața deșertului, el fiind cel care poartă între coarne soarele, elementul vieții la egipteni.

4. SISTEMUL THEBAN:

- Theba, capitala Egiptului de Sus, avea ca zeu principal pe Amon sau pe Amona Ra, al cărui nume se traduce prin „CEL TĂINUIT” sau „CEL ASCUNS”.
- acesta era la început un simplu zeu al vântului, urcând apoi spre starea culminantă, cea de redare a soarelui.
- în Theba, el devine divinitatea supremă a statului, simbol al soarelui în plenitudinea sa.
- el este reprezentat antropomorfic, cu o coroană de fier, sau zoomorfic, cu cap de berbec.
- astfel animalele sale sacre erau berbecul și gâsca.
- marile temple de la KARNAK, DENDERAH și mai ales de la LUXOR îi erau închinat lui.
- prin impunerea orașului Theba în planul politic, Amon se va impune și el în planul religios, devenind cea mai importantă zeitate egipteană.
- preoții lui Amon par să devină un fel de reprezentanți ai unui „stat în stat” în fața regelui, ceea ce l-a făcut pe Amenofis al IV-lea să renunțe la această divinitate, atât de influentă prin preoții ei, și să înființeze un alt cult, cel al lui Aton, act ce se constituie în cea mai scurtă reformă religioasă din Egipt.
- și în prezentarea lui Amon apare tema trinității, deoarece el este prezentat însoțit de soția sa, Mut, și de fiul lor, Khonsu.
- între animalele sacre se mai numără și „ȚAPUL SACRU” sau BA-NEB-DÊDET, simbol al fertilității, invocat de femei pentru a deveni fertile.
- acesta este motivul pentru care au fost găsiți foarte mulți țapi îmbălsămați și depuși în morminte.

- probabil tema țapului a fost preluată de evrei și identificată cu această divinitate foarte influentă, fiind un fel de echivalent al diavolului³⁴.

STUDIUL 6

PROVIDENȚA ÎN CONCEPȚIA EGIPTEANĂ **SUB CHIPUL LUI MAAT, PRINCIPIUL** **ORDINII COSMICE**

- o importanță deosebită în întregul Egipt o avea zeița Maat, considerată divinitatea adevărului și a dreptății.
- simbolul ei este pana de struț, greutatea etalon, cu care se cântărea inima mortului în fața tribunalului lui Osiris.
- mai mult decât atât, Maat reprezintă ordinea cosmică, fără de care totul se întoarce în haos.
- de aceea, faraonul era cel care trebuia să păzească cele două cerințe ale lui Maat: DREPTATEA ȘI ADEVĂRUL.
- există și în alte concepții religioase tema credinței într-o legitate cosmică, cum ar fi Dharma la indieni, însă Maat este cea care se revelează și în procesul de judecare al omului, ca una care îi cântărește viața și faptele omului.

STUDIUL 7

ZOOLATRIA LA EGIPTENI. REMINISCENȚE **ALE UNUI TOTEMISM PRIMAR**

- o caracteristică a religiei egiptenilor este numărul mare de animale adorate în cult.
- mai mult ca la orice popor, egiptenii sunt legați de anumite animale, care erau cinstite în cadrul cultului sacru.

³⁴ Este vorba despre acel diavol trimis lui Azazel în pustie, pentru a duce cu sine păcatele puse pe capul lui de către arhiereu în ziua de Yom Kippur.

- probabil această idee trebuie să aibă legătură cu practicile totemice ale vechilor egipteni.
- dintre cele mai importante animale adorate și identificate cu zeii amintim câteva și anume :

a. Cultul crocodilului:

- este generalizat în toată valea Nilului, dată fiind ferocitatea acestui animal.
- era normal ca acest animal atât de periculos pentru cei care călătoreau cu pagoda pe apa Nilului, să îl cinstească.
- mai mult decât atât, cultul lui dezvoltă un sentiment de „*mysterium fascinosum*”, dar și „*mysterium tremendum*”.
- prezentat într-o epocă drept animalul lui Seth, care aduce moartea, ulterior el devine animalul care devorează sufletele cele rele după judecata lui Osiris.
- s-au găsit, de asemenea, necropole ale acestor animale.

b. Broasca:

- este simbolul htonic, care sugerează apariția vieții.
- ea o însoțește de obicei pe Heket, zeița nașterii.
- în perioada Regatului Mijlociu, broasca era reprezentată prin acele „cuțite sacre”, care se puneau pe pântecul femeii însărcinate, pentru a apăra fătul de rele.
- de asemenea, broasca era și însoțitoarea zeului Nilului, deoarece acest fluviu era considerat simbolul fertilității.
- în acest sens trebuie înțeleasă minunea „invadării cu broaște” a Egiptului prin Moise (una din cele zece plăgi ale Egiptului), deoarece se atenta astfel la distrugerea fertilității femeilor și a râului.

c. Pasărea Phoenix:

- era considerată pasărea sacră din Heliopolis și reprezenta „Ba”-ul lui Ra.
- la egipteni exista o concepție mitologică, cum că această pasăre renăștea din propria ei cenușă.
- la moarte, ea se aprindea singură și ardea ca o torță, iar din cenușă reieșea o altă pasăre.
- prin acest simbolism al învierii permanente, ea îl reprezenta pe Ra, cel care apune în fiecare zi și renaște în zorii zilei următoare.
- ceea ce trebuie reținut la această religie este puternicul sentiment anastasic, care o face să fie una din credințele cele mai atașate de înviere.

d. Hipopotamul:

- este animalul demonic al lui Seth, pe care faraonul trebuia să îl ucidă într-un cadru ritualic, simbolizându-se astfel victoria lui Osiris asupra lui Seth.

- de fapt, pentru faptul că acest animal stătea în mlaștinile noroioase, el reprezenta mizeria și lenea (prin greutatea mișcărilor sale), fiind unul dintre monștrii subterani.

e. Gândacul scarabeu:

- această insectă de bălegar, era de asemenea un simbol al învierii, deoarece vechii egipteni considerau că acesta reiese la o nouă viață din pământ.

- el prezenta într-un mod simbolic ideea de moarte și reînviere a omului, care, ajuns în mormânt se renaște la o viață spirituală, ieșind din mormânt.

- de aceea mormintele (chiar și piramidele) aveau un foarte mic orificiu, pe unde se credea că iese sufletul (Ba) omului.

- dat fiind simbolismul acestui gândac, la înmormântarea egiptenilor se pune pe pieptul defunctului un gândac din lut ars, care era prins între fâșiile mumificării, pentru a ajuta spiritul mortului (Ba) să poată ieși din mormânt.

f. Iblis:

- este pasărea care îl reprezenta pe zeul Thot și simboliza starea de transfigurare a sufletului după moarte, mai precis pe mortul mântuit.

- de aceea, s-au găsit foarte multe păsări iblis mumificate și depuse în mormintele oamenilor.

g. Leul:

- prin ferocitatea și forța sa, era considerat animalul-paznic care apăra templele și piramidele de vânturile demonice, aducătoare de nisip, ale lui Seth.

- aceasta era, se pare, și menirea Sfinxului de la Gizeh, care proteja mormintele faraonilor de pericolele care puteau veni dinspre râu sau deșert.

- în lumea morților, animalul cu două capete de leu, păzește lumea tenebrelor, de cei care ar dori să scape din ea.

h. Cobra (Utu):

- era simbolul Egiptului de Jos, devenind apoi simbolul unificării regatului.

- ea reprezenta căldura soarelui, iar prin aspectul ei terifiant, cobra sacră era protectoarea faraonului, dar și elementul sapiențial, care îl inspira în conducerea țării.

- de aceea, ea era redată în aur (ouraeus) și prinsă de coroana regală, pentru a-l apăra pe rege și a-l inspira în judecarea problemelor importante ale țării.

- în acest sens, la curtea faraonului se creșteau cobre, tocmai pentru a se face acel transfer de înțelepciune către rege.

i. Șarpele Apophis:

- alt animal, de data aceasta nefast, locuia în mod mitologic în oceanul cerului lui Nun, atacând în fiecare dimineață barca sacră a lui Ra.
- seara, când amurgul reda la asfințit un cer roșu, se credea că șarpele de pe cer a fost ucis iar sângele lui a umplut cerul.

STUDIUL 8

MONOTEISMUL EGIPTEAN. REFORMA LUI AMENOFIS AL IV-LEA (AMENHOTEP, IMHOTEP)

- în perioada dinastiilor XVII – XIX, perioada de apogeu a Egiptului, cultul zeului Amon a cunoscut cea mai mare dezvoltare.
- cuceririle egiptene, ajunse până în Mesopotamia, au extins cultul acestei divinități și în părțile canaanite.
- în timpul invaziei hicsșilor, care au ocupat zona de deltă și de părțile Egiptului de Jos, Theba, capitala Egiptului de Sus a devenit punctul de rezistență al egiptenilor rămași liberi, care s-au retras în această parte.
- zeul Amon-Ra a fost mentorul spiritual și elementul divin de rezistență în această confruntare.
- astfel, cultul acestei divinități s-a întărit foarte mult după eliberarea de sub dominația hicsșilor, preoții lui devenind aproape plenipotențiali.
- puterea lor era așa de mare, încât după dinastia a XX-a, marele preot a lui Amon a ocupat tronul Egiptului.
- din acest moment, ei au devenit un pericol pentru regalitate, ca unii care puteau oricând să schimbe un faraon sau o dinastie.
- date fiind și exagerările la care se dedaseră, preoții lui Amon au creat animozități în rândul oamenilor și al curții regale.
- în această conjunctură, AMENOFIS AL III-LEA (1400-1362 î. Hr.) a inițiat cultul lui ATON, discul solar, cult care existase cu mult înainte în Heliopolis, dar care fusese pus în umbră de cultul lui AMON (soarele în întregime).

- Aton reprezenta discul solar, care își transmitea razele sale binefăcătoare spre oameni și lume.
- urmașul său, AMENOFIS AL IV-LEA (1361-1340 î.Hr.) a încercat o reformă unică în religia egipteană.
- el a creat un fel de monoteism, centrat doar pe Aton, celelalte divinități fiind eliminate sau date uitării.
- pentru a putea scăpa de presiunea preoților lui Amon, care l-ar fi putut înlătura de la domnie, AMENOFIS AL IV-LEA și-a ridicat într-un loc deșertic o nouă capitală, pe locul unde astăzi se află TELL-EL-AMARNA, pe care anumit-o AKHETATON, care se traduce „ORIZONTUL DISCULUI SOLAR”.
- acest nume nu a fost ales la întâmplare, deoarece dacă se privește discul solar la răsărit din acest loc se vede cum el se ridică din spatele unor munți, dintr-un fel de vale a acestor coline, care se prelungesc ca niște umeri cu brațe, astfel încât soarele are un fel de cap ce se ridică deasupra unui trup cu brațele întinse.
- templele ridicate în scurt timp în acest loc nu aveau acoperiș, deoarece prosternarea trebuia să se facă direct în fața soarelui, ridicat deasupra cerului.
- evident, zona aridă de aici făcea foarte grea viața la curtea lui Amenofis al IV-lea, care insista totuși să se rămână în această cetate, destul de greu de locuit.
- regele și-a schimbat și el numele, în AKHENATON, care se traduce prin „SLAVA DISCULUI SOLAR”, apărând în public sub protecția unui disc de aur imens.
- el i-a expropriat pe preoții lui Amon Ra de imensele lor domenii, unde se lucra cu sclavi, iar numele lui AMON a fost chiar șters de pe pereții templelor, la fel ca și al altor divinități.
- în locul lui era redat ATON, cu chipul unui disc solar, care se termina la extremități cu raze în formă de brațe, semn al ajutorului divin.
- se pare că în toată această reformă structurală, AMENOFIS AL IV-LEA ar fi fost ajutat de soția sa, NEFERTITI, o femeie de personalitate extraordinară.
- retragerea din Theba, capitala de aur a regatului, a făcut ca și modalitatea de guvernare a regelui să fie diferită.
- dacă până atunci, chiar și în reprezentările picturale din temple sau din morminte, regii erau redați cu trupuri musculoase, Akhenaton introduce un alt tip de artă: cea reală, care reda omul în forma sa naturală³⁵.
- faraonul nu mai pune accent pe linia războinică a politicii țării³⁶, ci pe linia religioasă și familială.

³⁵ De exemplu, regele Akhenaton avea capul ascuțit, buzele mari, trupul destul de gras iar mâinile subțiri.

- el devine mult mai evlavios și mai familist, lucru care se vede din modul în care este redat plastic, permanent cu soția și cu copiii săi.
- acesta este un alt mod de a guverna, derivat din credința monoteistă în discul solar, Aton.
- din păcate, retragerea din planul politic al regelui, tinerețea neexperimentată a acestuia, care nu cunoștea legile diplomației, neglijarea politicii externe și a raporturilor cu populația, rămasă în câmpia Nilului, l-a făcut odios pe rege, care a început să piardă bastioanele, pe care înaintașii săi le cuceriseră în părțile Canaanului sau în Arabia, ceea ce a dus la slăbirea țării.
- astfel la scurt timp, cu concursul preoțimii lui Amon, regele este înlocuit și ucis, iar urmașul lui îi șterge numele lui din orice document, precum și reprezentarea plastică a lui Aton.
- important rămâne ideea că această reformă a vizat impunerea unui monoteism, ca valoare divină unică, ceea ce este un pas spre regăsirea datului revelațional, al unui Dumnezeu Creator, unic în istoria umanității.
- au existat cercetători care au acreditat ideea că monoteismul lui Amenofis al IV-lea l-ar fi influențat pe Moise, la rândul lui un preot rămas din garda sacerdotală a lui Aton, care ar fi transpus acest monoteism în credința iudaică.
- aceasta este teza pe care SIGMUND FREUD o dezvoltă în eseul său „MOISE ȘI MONOTEISMUL”, în care încearcă să arate că credința iahvistă ar fi fost împrumutată din Egipt.
- ceea ce rămâne de reținut este faptul că AMENOFIS AL IV-LEA a impus o aprofundare a spiritualității, într-o perioadă în care religia intrase în sfera rutinei și a ritualismului sec.
- de o profundă spiritualitate este și rugăciunea de pe sarcofagul său, descoperit în anul 1925:
 - „O să respir dulcea răsuflare a gurii tale.
 - În fiecare zi îți voi contempla frumusețea...
 - Dă-mi mâinile tale pline de spiritul tău,
 - Ca să primesc și să trăiesc prin el.
 - Cheamă numele meu de-a lungul veșniciei;
 - Niciodată nu va lipsi la chemarea ta”.
- după moartea lui Amenofis al VI-a, copilul lui, TUTANKHATON, trăiește o adevărată dramă, deoarece este proclamat rege la 14 ani în locul tatălui său, căsătorindu-se cu sora sa³⁷.

³⁶ Modalitatea anterioară de politică militară era campania militară, urmată de jefuirea țării respective din partea egiptenilor. Apoi se cerea un tribut anual iar armata se retrăgea, invadarea fiind iminentă doar în cazul în care nu se mai plătea tributul.

³⁷ Din nefericire, pentru ca să nu se altereze sângele regal, faraonii luau în căsătorie rudeni foarte apropiate: surori sau verișoare, ceea ce a dus la nașterea unor malformații genetice, care se pare că ar fi existat în sânul familiilor regale. Chiar și capul alungit a lui Amenophis al IV-lea sau corpul său efeminat ar fi urmare a acestor modificări genetice provocate de practicarea incestului regal.

- de fapt, cei doi copii se află în mâinile tutorilor și preoților lui Amon, dar mai ales ale vizirului, Ay.
- regele este nevoit să își schimbe numele în TUTANKHAMON și să asiste la ștergerea numelui tatălui său din inscripțiile din temple.
- astfel se reînvie cultul zeului Amon și se aruncă anatema asupra faraonului eretic, cum era numit Akhenaton.
- din păcate, Tutankhamon este ucis la nici 20 de ani, de către marele vizir, care îi silește soția să se căsătorească cu el, pentru a avea justificarea de a ajunge la tron.
- ulterior, și aceasta este ucisă, ca în locul ei, Ay să își aducă altă regină, probabil, cea pe care o dorește.
- astfel s-a sfârșit una dintre cele mai mari și unice reforme din lumea religiilor: trecerea de la politeism la monoteism, ca o recuperare dintr-o iluzie, care ar fi orbit omenirea multe mii de ani.

STUDIUL 9

MITURILE EGIPTENE

MITUL LUI OSIRIS ȘI ISIS:

- este considerat ca fiind cel mai renumit mit egiptean.
- relatarea mitului este următoarea:
 - Osiris, fiul lui Ra, i-a succedat tatălui său, devenind regele pământului.
 - el își ia de soție pe sora sa, Isis.
 - în calitate de rege, el îi învață pe oameni elementele de dreptate și de adevăr, după care omenirea trebuie să se conducă.
 - aceasta este epoca de aur a umanității, starea paradisiacă, în care totul se derula sub auspiciile divinității.
 - din gelozie, fratele său, Seth, își pune în gând să îl ucidă.
- transpune aici tema fratricidului, care în revelația biblică este redată la nivelul umanității, a lui Cain și Abel.
- ori, pentru societatea egipteană, unde exista politeism, fratricidul este redat la nivelul divinului, ca o reminiscență revelațională, care este ridicată la nivelul teogonic.
- pe de altă parte, lupta dintre Osiris și Seth, trebuie văzută și ca un conflict al lumii vegetale cu deșertul, o temă foarte realistă pentru egipteni, aflați permanent în conflict cu acest pericol.
- ori cele două spații, pământul fertil și deșertul, sunt personificate sub chipul lui Osiris și Seth.
- în acest conflict, așa cum am amintit deja, Osiris este tăiat în 14 sau 16 bucăți și împrăștiat în toată țara Egiptului.

- Isis, fecundată de organul lui Osiris, creează pe Horus, instrumentul răzbunării paterne.
- prin practica de îmbălsămare și prin readucerea lui Osiris la viață, Isis devine patroana magiei și a ocultismului.
- de aceea, nu trebuie să ne mire faptul că aproape toți marii magicieni și ocultiști tânjesc să viziteze Egiptul și să se inițieze în misterele acestei religii.
- există chiar cercetători care susțin că scopul piramidelor nu ar fi neapărat depozitarea trupului mort al faraonului, cât mai ales realizarea unui punct energetic, care comprimă energia cosmică și creează un spațiu de inițiere mistico-ocultă.
- reverberațiile ecoului din anumite piramide, dă posibilitatea de a se interpreta aceste spații ca locuri de inițiere ocultă, prin intonarea sunetului fundamental³⁸.
- Osiris reînviat nu se mai poate reîntoarce pe pământ deoarece el murise deja, de aceea această regalitate revine fiului său, Horus, iar el coboară și preia regalitatea lumii subpământești, cea a morților.
- oricum, el rămâne simbolul învierii, fiind considerat cea mai profundă divinitate, ca una care conferă morților șansa de a deveni nemuritori.

STUDIUL 10

FARAONUL ȘI VIAȚA LUI SACRAMENTALĂ

- asemenea unei existențe osiriene, faraonul era considerat, „Fiul lui Ra”, deci avea o semnificație divină.
- fericirea eternă era asigurată faraonului fără doar și poate după moarte.
- de vitalitatea lui depindeau recoltele țării, fertilitatea animalelor și prosperitatea supușilor.
- de aceea faraonul era adorat ca un zeu.
- viața lui se desfășura după un ceremonial foarte bine stabilit, constând dintr-un ritual zilnic: tămâieri, abluțiuni, fardare, îmbrăcare în veșminte permanent noi, toate acestea fiind încărcate de sensuri magice.
- însemnele faraonului, aveau o valoare mistică:
 - O COADĂ DE TAUR, care îi atârna de veșmânt (simbolul forței fizice);

³⁸ Este vorba de o similitudine cu sunetul cosmic „Aum”, care este intonat în cadrul ședințelor yoghinice orientale.

- O COROANĂ DUBLĂ, combinând o bonetă albă cu o mitră roșie, reprezentând unificarea celor două regate, Egiptul se Sus, cu cel de Jos;
- O BARBĂ FALSĂ;
- un SCEPTRU cu capul zeului Seth;
- un BICI, semn al puterii divine;
- O COBRĂ DE AUR (uraeus), simbol al soarelui, atârna de coroana stângă și îl apăra pe faraon de dușmanii săi;
- O SALBĂ DE LAMELE DE AUR sau de perle atârnată la gât, simbol al bogăției țării; brățări la mâini și la glezne.
- faraonul nu avea voie să consume carne de pește, de berbec sau de găscă, iar legumele trebuiau să fie consumate doar crude.
- în ceea ce privește preocupările faraonului, el era cel care în mod personal, din „biroul” său discuta și analiza toate probleme țării.
- existau chiar și audiențe zilnice, în care oamenii puteau să vină și să îl consulte pe faraon.
- așa se face că Moise și Aron au putut ajunge de zece ori în fața faraonului, pentru a-i vesti acestuia plăgile care au să vină peste țară în cazul în care nu va lăsa poporul să iasă din țară.
- în această poziție, faraonul avea permanent lângă el un consiliu, format din înțelepți sau magicieni, care îl ajutau să găsească cele mai înțelepte sfaturi.
- faraonul cumula în sine mai multe funcții și anume:
 - a. Era ȘEFUL SUPREM AL CULTULUI, prezidând toate ceremoniile religioase mari.
 - în slujirea zilnică, care trebuia să fie împlinită de către faraon, acesta era substituit de către corpul sacerdotal.
 - b. Ca ȘEF SUPREM AL ARMATEI, el era cel care conducea armatele în caz de război sau discuta probleme legate de politica externă;
 - c. Ca ȘEF AL ADMINISTRAȚIEI, faraonul răspundea de buna administrare a Egiptului, lucru pe care îl realiza prin vizir³⁹, inspectori și membrii „consiliului celor zece”, cu care se consulta în fiecare dimineață.
 - de asemenea, în teritoriu, el era reprezentat de către conducătorii celor 42 de nome.
- sub aspect moral, faraonul, și cu el câțiva nobili, aveau posibilitatea de a fi poligami.
- partea negativă a acestei laturi, pe lângă poligamia, era și datoria regelui de a-și păstra puritatea sângelui, astfel că el trebuia să ia de soție o rudenie apropiată, una dintre surorile sale sau chiar din fiicele sale.

³⁹ Se pare că Iosif în Egipt ajunge un astfel de vizir, al doilea după faraon în probleme economice, deoarece prezisese cei șapte ani de foamete, care se vor abate peste țară.

MORALA EGIPTEANĂ

1. Caracterizare generală:

- egiptenii erau considerați ca fiind un popor foarte credincios și moral.
- în fața zeilor, omul era un simplu rob, care era iubit și ajutat de ei, în varianta în care moralitatea omului era impecabilă⁴⁰.
- în relația cu semenii, egipteanul trebuia să respecte averea aproapelui său, cinstea și fericirea lui.
 - *„Niciodată nu am păcătuیت împotriva bogăției cuiva” sau „Am înmormântat pe cei bătrâni”, „Am dat pâine celor flămânzi și haine celor goi”.*
- de asemenea în *ÎNVĂȚĂTURILE PENTRU REGELE MERIKARE* sunt cuprinse sfaturi foarte înalte din punct de vedere moral⁴¹.
- merită reținut capitolul 125 din *CARTEA MORȚILOR*, în care se stipulează spovedania nevinovăției celui mort:
 - *„Niciodată contra omului nu am păcătuیت, Nici părinții, nici rudele nu le-am batjocorit, N-am înlocuit adevărul prin strâmbătate, Cu oamenii răi nu am avut de a face, În viața mea nu am făcut crime...”*

2. Sclavii:

- sclavii nu erau totalmente lipsiți de drepturi.
- cei străini puteau să-și adauge un nume egiptean sau să se căsătorească cu egiptence, aveau dreptul să posede bunuri, chiar terenuri agricole, pe care le puteau apoi lăsa moștenire fiilor lor.
- de asemenea, sclavii eliberați puteau avea servitori, ba chiar să dețină apoi slujbe publice.
- observăm aici o democrație mult mai avansată decât cea mai etalată democrație a antichității, cea romană, care, deși va apare mult mai târziu în istorie, va fi mult mai restrictivă.

3. Familia:

- instituția familiei era foarte bine apărută: *„Poate nici un popor din Orientul Antic nu a avut despre familie o concepție atât de sănătoasă și de modernă ca la egipteni”* - G. NOLLI.

⁴⁰ „Amon este lângă mine și eu nu mă tem de nimic”, „Ptah dăruiește viață”, sunt doar câteva dintre inscripțiile care se pot vedea pe pereții sarcofagilor.

⁴¹ *„Liniștește pe cel ce plânge,
Nu asupra pe văduvă,
Nu lua de la nimeni averea tatălui său”.*

- acest lucru este cât se poate de real, deoarece femeia avea valoarea ei, nefiind doar un simplu instrument de procreare.
- dota care se aducea în familie era nu doar obligația femeii, ci ambilor soți li se cerea să aducă această dotă.
- mai precis, mirele aducea 2/3, iar mireasa 1/3 din cuantumul zestrei.
- zestrea era un depozit de care nu trebuia să se atingă, zestrea rămânând un fel de ajutor în cazul în care femeia rămânea văduvă.
- momentul principal al nunții era drumul miresei spre casa mirelui.
- nu se știe în ce condiții se realiza divorțul, dar probabil sentința o pronunța un complet de judecată, pentru că atât femeia cât și bărbatul aveau drepturi egale.
- femeia era numită și considerată „stăpâna casei”, iar dacă rămânea văduvă, devenea capul familiei.
- familia egipteană era monogamă, excepție de la această regulă făcând doar faraonul și câțiva nobili din anturajul acestuia.

STUDIUL 12

CULTUL DIVIN ȘI LOCAȘURILE DE CULT. **MESAJUL PIRAMIDELOR**

1. Templele:

- la început foarte modeste, simple colibe de paie din nuiele împletite, templele erau considerate locuința zeului.
- ulterior, s-au ridicat temple de piatră, ajungându-se la faimoasele temple de la ABU SIMBEL, EDFU, DENDERAH, LUXOR sau KARNAK.
- templele solare primare aveau o curte imensă, unde cultul se presta în lumina soarelui.
- ulterior, camera zeului devine cea mai criptică parte a unui templu, unde lumina nu pătrundea deloc.
- în această încăpere aveau dreptul de acces doar preoții și faraonul, ca unul care era de fapt Fiul soarelui și sacerdotul prin excelență.
- diferite sisteme tainice mișcau uși imense din piatră, tocmai pentru ca efectul de mister să fie și mai autentic.
- de reținut este faptul că porțile templelor erau flancate de sfincși, care apărau intrarea în incintă.

- un alt element sacral, alături de templu, era OBELISUL.
- au existat foarte multe obeliscuri în Egipt, care însă au fost furate sau cumpărate pe nimic, pentru a fi depozitate în piețele marilor metropole ale lumii (Londra, Roma, Paris).
- cele mai multe sunt la Roma, unde se întâlnesc nu mai puțin de 12 obeliscuri.
- o altă caracteristică a arhitecturii cultice egiptene o constituie prezența COLOANELOR, ornamentate variat.
- numai în templul de la Luxor se găsesc 134 de coloane foarte înalte de aproximativ 10 metri, dispuse pe un aliniament de 16 rânduri.
- dintre templele cele mai renumite amintim:
 - TEMPLUL DE LA KARNAK, ÎN CINSTEA LUI AMON-RA;
 - TEMPLUL DE LA DENDERAH, ÎNCHINAT ZEIȚEI HATHOR;
 - TEMPLUL DE LA EDFU, ÎNCHINAT LUI HORUS;
 - RAMESSEUM-UL DE LA LUXOR;

2. Sacerdoțiul:

- existau două categorii de preoți: cei mireni și cei consacrați sau preoții-funcționari.

a. Preoții mireni, numiți și „cei puri” (wabu):

- îndeplineau alte atribuții în viața civilă, dar slujeau o lună pe an la templu.
- ei reprezentau cei mai mulți dintre slujitorii templelor.
- acești preoți trebuiau să nu aibă defecte fizice, defecte care îi făceau improprii pentru slujirea zeului din templu.
- pe perioada slujirii, ei respectau abluțiunile ritualice, spălările de tot felul, restricțiile alimentare și cele sexuale.

b. Preoții funcționari:

- proveneau din rândul preoților mireni, dar se supuneau unor restricții speciale, cum ar fi prezentau un „certificat al sexului”, prin care se concluziona genul masculin al candidatului.
- apoi ei erau unși, rași, epilați de păr și îmbrăcați numai în haine de în.
- trebuiau să se purifice cu apă de două ori pe zi și de două ori pe noapte.
- nu aveau voie să consume pește, nici să călătorească cu barca.
- de asemenea, preoții egipteni erau circumscriși.
- preoții funcționari erau împărțiți în trei grupe:
 - SERVITORII ZEULUI (HEMU NETJER):
 - conduși de o căpetenie, care împlineau slujirea zilnică în fața statuii zeului din templu;
 - PĂRINȚII DIVINI (ITU NETJER):

- erau un fel de profeți, inferiori celor dintâi;
- CEI CURAȚI (WABU):
 - despre care am amintit, din care se recrutau sacerdoțiul consacrat, adică cei care rămâneau permanent la temple.
- pe lângă tagma preoțească, mai existau și LECTORII, cei care trebuiau să cunoască pe de rost textele sacre, care se intonau cu ocazia diferitelor prilejuri ale vieții omului.
- la templele zeitelor existau TAGMA PREOTESELOR, având rolul de cântărețe sau dansatoare.
- în Theba exista o „MARE PREOTEASĂ”, considerată „soția lui Amon”.
- în ceea ce privește numărul preoților la templu, se pare că întotdeauna acesta a fost destul de mare.
- de exemplu, un papirus, scris în timpul lui Ramses al III-lea, prin anul 1200 î.Hr., preciza că la templul de la Karnak existau circa 80.000 de angajați, lucru unic în lume.

3. Cultul:

a. Slujirea de la templu:

- în fiecare dimineață, preotul intra în templu, unde aprindea *focul sacru*, punând în el tămâie.
- apoi deschidea nișa, unde se afla statuia zeului, prosternându-se cu fața la pământ în fața acesteia, îmbrățișând în același timp și pe zeul Qeb, pământul.
- statuia era spălată, tămâiată⁴² și îmbrăcată cu patru veșminte ritualice din in.
- apoi, în fața statuii se așeza o masă de flori, alimente și băutură, care evident, în numele zeului, era consumată de către preoți.
- statuia era în cele din urmă pusă la loc, sigilându-se apoi intrarea în sanctuar.
- acest ritual era apoi repetat la prânz iar seara, statuia era pregătită de somn.
- simbolismul acestei exagerate griji era că soarele trebuie îngrijit, altminteri el își pierde forța de a fertiliza pământul.

b. Zilele de sărbătoare:

- în ceea ce privește ZILELE DE SĂRBĂTOARE, ele erau destul de numeroase, legate în general de ritmurile anuale (recoltare, revărsarea Nilului, semănare).
- existau, de asemenea, acele „TEOFANII”, când zeii se „arătau” oamenilor de rând.

- Sărbătoarea OPET:

⁴² Tămâierea însemna de fapt sanctificarea aerului, a lui Shu, căruia i se aducea astfel jertfă.

- de exemplu, sărbătoarea O_{PET}, marca un pelerinaj cu barca pe râu a statuetei de la Luxor la Karnak.
- acum, după spusele lui Herodot, bucuria sărbătorii devenea chiar orgiastică, simbol al fertilității.

- Sărbătoarea Sed:

- o altă sărbătoare, *Sed*, era consacrată faraonului care împlinise 30 de ani de domnie.
- acum se comemora zeificarea faraonului și identificarea lui cu Osiris.
- faraonul se îmbrăca acum în hainele zeului, iar în fața lui dansa prințul moștenitor.
- se spune că la astfel de ceremonii, altminteri destul de rare, se sacrificau foarte multe animale (400.000 de boi, 1.422.000 de capre, 1.200.000 de captivi).
- din perioada dinastiei a XIX-a, osirificarea faraonului se realiza o dată la trei ani.

c. Misterele lui Isis și Osiris:

- *Misterele lui Isis și Osiris* au jucat un rol foarte important, deoarece prin ele cel care se iniția în ele deținea puterea învierii de la Osiris, iar de la Isis el primea șansa de a practica și de a domina magia și ocultismul.
- de fapt, oracolele au jucat un rol destul de mare pentru viața egipteanului.
- cel mai mare oracol era cel descoperit la Siuah, unde o sută de preoți slujeau lui Amon, iar zeul dădea răspunsul prin gura celor mai bătrâni.
- se pare că însuși împăratul Alexandru cel Mare ar fi consultat acest oracol unde i s-ar fi spus că va cuceri lumea și va ajunge până la marginea ei.

d. Magia:

- magia era foarte răspândită la egipteni, unde ea se practica prin diferite descântece, invocații magice pentru binecuvântarea celor dragi sau distrugerea celor răi.
- exista chiar tipul de MAGIE ANALOGICĂ PUNITIVĂ, ca în cultul woodoo, confecționându-se figurine de ceară, care reprezentau chipul zeilor războinici sau ale unor oameni, care puse în casa dușmanilor îi chinuia pe aceștia.

ANTROPOLOGIA EGIPTEANĂ

1. CONTEXT GENERAL:

- la egipteni a existat o uimitor de slabă preocupare față de sfera antropogoniei, relatările privind crearea omului fiind doar tangențiale.
- despre Ra se spune că este creatorul oamenilor fără a se insista asupra modalității de creare.
- un singur text precizează faptul că omul ar fi fost creat din lacrimile lui Ra.
- ochiul lui Ra ar fi fost trimis să lupte împotriva dușmanilor zeului.
- la reîntoarcere, el a observat că locul lui fusese luat de un alt ochi.
- atunci a început să plângă și din lacrimile lui Ra amestecate cu pământ s-au format oamenii.
- o altă referire antropogonică pleacă de la sistemul memfit, mai ales de la inscripția regelui Shabaka.
- acest text spune că în inima lui Ptah s-a născut un gând, iar limba l-a exprimat.
- omul ar fi fost creat prin acest cuvânt creațional, din Q_{EB} (pământul), fiind deținătorul logosului lui Ptah.
- observăm aici o temă revelațională, în care omul este creat prin cuvânt.
- în ceea ce privește ideea de „suflet”, egiptenii dețineau mai mulți termeni care redau partea spirituală din om și anume:

2. CONCEPTUL „BA”:

- Ba reprezenta realitatea spirituală cea mai apropiată de noțiunea de suflet din concepția actuală.
- Ba-ul după moartea omului trecea într-o altă formă de viață, în perimetrul unei lumi spirituale.

- după moartea omului, Ba lua chipul unei păsări care făcea legătura dintre trupul mort și lumea celor vii.

3. CONCEPTUL „KA”:

- Ka este fie o dublură spirituală a trupului, fie o reminiscență a conceptului de totem primitiv.
- Însă se pare că entitatea Ka este un principiu vital strâns legat de trup, care nu părăsește trupul la moarte, ci coboară în mormânt și rămâne lângă el până când trupul putrezește.
- de aceea, trupurile se îmbălsămau pentru ca elementul Ka să rămână cât mai mult lângă trup.
- dacă trupul nu rezistă, se făceau statuete cu chipul mortului pentru ca acest element să rămână în ele.

4. CONCEPTUL „RAN”:

- Ran reprezenta numele omului, un fel de realitate spirituală care trebuia cât mai mult permanentizată între cei vii.
- a uita numele morților tăi era considerată o adevărată crimă.
- de aceea, egiptenii erau oarecum obligați să țină minte sau să posede liste cu înaintașii sau chiar cu regii anteriori.
- acest lucru reiese din uimirea care l-ar fi cuprins pe Homer, care, ajungând în Egipt, a întâlnit oameni ce i-au pus în față liste complete cu toți regii Egiptului.

5. Conceptul „AKH”:

- Akh era inima mortului, care reprezintă sediul tuturor activităților bune sau rele ale omului.
- de aceea, la judecata lui Osiris se cântărea inima omului.

STUDIUL 14

STAREA SUFLETELOR DUPĂ MOARTE

- se crede că în perioada timpurie egiptenii nu avea o concepție clară despre starea sufletului după moarte.
- mormântul reprezenta locul de existență eternă a sufletului.
- ulterior, a apărut credința că sufletele celor morți călătoreau spre apus în barca lui Ra, pe oceanul cerului.
- interesant rămâne procesul eshatologic de osirificare, mai precis de identificare a sufletului cu Osiris.
- un text de pe pereții sarcofagelor spune în acest sens:
 - *„Eu trăiesc, eu mor, eu sunt Osiris,
Trăiesc, mor, eu sunt orzul;*

Eu nu dispar”.

- prin urmare, omul preia ritmul vegetal, osirian, fără a se vorbi despre un pancosmism.
- după moarte, sufletul se îndrepta spre ÎMPĂRĂȚIA LUI OSIRIS, CÂMPIILE LUI YARU sau AMENTI, unde sufletele duc o viață fericită, slujindu-l pe Osiris, așa cum în viața lor l-au slujit pe faraon.
- fertilitatea câmpiilor lui Yaru este mult mai mare decât câmpia Nilului, deoarece grâul creștea aici mai înalt decât omul și pământul dădea mai multe recolte pe an.
- textele piramidelor și Cartea Morților ne oferă amănunte cu privire la această stare.
- în concluzie, RAIUL EGIPTEAN este comparat cu o VALE A NILULUI LA MODUL ABSOLUT, foarte fertilă, în care nu trebuia neapărat să lucrezi, ci puteai să îi pui pe alții să lucreze în locul tău.
- de aceea, în sarcofage și în morminte sau piramide se depuneau o mulțime de statui numite „USHABTIS”, care trebuiau să lucreze pământul în locul celui decedat.
- cel mort trecea în lumea lui Osiris, la fel ca la greci, cu ajutorul unei bărci peste un râu, înfruntând multe pericole.
- în capitolul 125 din Cartea Morților este prezentat tribunalul de judecată al lui Osiris, format din 42 de judecători, după numele celor 42 de nome ale Egiptului.
- cel mort era dus în sala de judecată de către zeul Horus, unde îl aștepta Osiris cu cei 42 de judecători, precum și zeul scrib, Anubis.
- pe balanța judecății se puneă inima mortului, iar pe celălalt taler se puneă o pană, simbol al zeiței adevărului Maat.
- de o parte un monstru, jumătate crocodil, jumătate hipopotam, numit **Oms**, aștepta sentința judecății, care dacă era negativă, monstrul îl devora pe cel mort.
- tot acum se făcea „mărturisirea negativă” în care decedatul îi spunea lui Osiris și judecătorilor că este curat, că nu are nici un păcat, care să îl condamne la devorare.

STUDIUL 15

RITURILE DE ÎNMORMÂNTARE

▪ **ANALIZA PRACTICII ÎMBĂLSĂMĂRII:**

- îmbălsămarea se făcea în conformitate cu prețul pe care îl ofereau rudele celor acreditați pentru această operațiune.
- modul de execuție al acestei operațiuni era următorul:

- o parte a creierului se extrăgea prin nări, iar restul era lichefiat prin anumite substanțe introduse;
- urma apoi golirea trupului de intestine, care erau păstrate în patru urne, numite **CANOPE**, pentru ficat, intestine, plămâni și inimă;
- acestea erau impregnate de arome și parfumuri.
- în locul inimii se puneă un gândac scarabeu din argilă sau altă piatră, ca simbol al învierii.
- apoi, în corp se turnau produse rășinoase și arome: smirnă, tămâie și silistră.
- pentru ca pielea să își păstreze elasticitatea, trupul era uns cu tot felul de uleiuri, care se utilizează chiar și astăzi în masajele tradiționale.
- după 70 de zile, cât dura păstrarea trupului la loc ascuns, cadavrul era înfășurat în fâșii de pânză înmuiate în cauciuc.
- pe față i se puneă o mască, ce păstra chipul mortului.
- apoi, trupul era depus într-o cutie de lemn pictată cu imagini sacre și plină de rugăciuni de iertare către zei.
- sarcofagul avea două ferestre în dreptul ochilor, pentru ca mortul să poată privi soarele.
- în mormânt se mai puneau câteva statui, în cazul în care mumia nu rezista, pentru a deveni sediul lui **Ka**.
- în mâinile mortului se depuneau texte sacre și rugăciuni pentru judecata lui Osiris.

STUDIUL 16

MORMINTELE

- mormintele erau considerate nu simple locuri de depunere a trupurilor inerte, ci „locuințe de veci” a celor morți.
- de aceea, ele trebuiau să fie amenajate ca locuințe reale.
- mormântul era săpat la început în nisip sau stâncă și acoperit cu o placă de piatră pentru ca să nu intre șacalii.
- mormintele regale și ale nobililor, chiar din vechime, aveau o ținută specială, fiind formate din cinci camere: una în centru în

care se depunea trupul mortului și patru în cele patru laturi, unde se aflau proviziile, armele și bijuteriile.

- acest tip de casă mortuară poartă numele de **MASTABA**.

- ulterior, camera din mijloc a devenit o capelă, unde familia mortului aducea ofrande. - trupul decedat era depus într-o groapă din mijlocul capelei.

- de asemenea, într-o cameră se ținea o statuie a mortului în care să se poată odihni Ka-ul lui.

STUDIUL 17

PIRAMIDELE

1. DESCRIERE:

- nu erau altceva decât niște MASTABA LA DIMENSIUNI MONUMENTALE.

- în locul capelei se construia lângă piramide un templu, unde preoții prestau cultul în locul faraonului decedat.

- primul tip de piramidă este cel în trepte, care se aseamănă mult cu piramidele aztece sau cu ziguratele babiloniene.

- cele mai celebre piramide sunt cele din **VALEA REGILOR**, de la **GIZEH**, unde se află mormintele celor trei regi din dinastia a patra (2732 – 2563 î.Hr): **KHUFU**, **KHAFRA** și **MENKAURA**, nume care au fost grecizate și cunoscute sub pronunția: **KHEOPS**, **KHEFREN** și **MYKERINOS**.

a. Piramida lui Kheops:

- înaltă de 137 de metri, este considerată una din cele șapte minuni ale lumii antice.

- zidirea piramidei lui Kheops ar fi durat 30 de ani, timp în care au lucrat sute de mii de oameni.

- blocurile de piatră, unele chiar de 20 de tone, au fost aduse de la mare distanță, pe role de trunchiuri, puse pe sănii și trase pe nisip sau prinse între două bărci și aduse pe apă.

- ridicarea lor la înălțime se făcea cu ajutorul scripeților și a pârghiilor, utilizându-se și planurile înclinate, ceea ce reprezenta la momentul respectiv o inginerie de vârf.

b. Piramidele lui Kefren și Mykerinos:

- aveau 136 metri înălțime, iar a lui Mykerinos doar 62 de metri.

2. EXPLICAȚII:

- trebuie reținute și unele explicații, cum că piramidele nu ar fi fost neapărat necropole, cât mai ales locuri mistice, unde se putea practica meditația și unde din cauza ecoului foarte puternic se puteau emite sunetele „fundamentale”, cele de frecvență joasă.
- cu timpul, începând cu dinastia a XVIII-a, din cauza jefuitorilor, faraonii au preferat mormintele subterane cu mai multe încăperi, săpate în stâncă.
- unele piramide prezintă adevărate labirinturi pentru a-i descuraja pe jefuitori.
- cele mai celebre piramide se află tot în Valea Regilor.

STUDIUL 18

CONCLUZII FINALE

- în urma celor menționate mai sus putem concluziona următoarele:

a. Religia egipteană, deși manifesta un cult unitar în cinstea soarelui, ceea ce ne-ar putea duce cu mintea la ideea unui monoteism primar, rămâne politeistă, prin multitudinea de zei adorați.

- unitatea cultului solar este o dovadă revelațională a unui cult unic și unidirecțional într-o primă fază a istoriei acestei țări.

b. Reforma lui Amenofis al IV-lea, dincolo de a fi o reformă politică împotriva preoților omnipotenți ai lui Amon, este în primul rând o reformă religioasă.

- zeul Aton este prezentat într-o nouă postură, mult mai intimă: din razele sale, ca niște brațe se prelungesc palme, care au hieroglifa vieții (**ANKH**).

- prin urmare, Aton este susținătorul vieții, un dumnezeu profund implicat în viața omului și mult mai apropiat de om.

- de aceea, în bazoreliefuli, regele este mult mai apropiat de zeu și mult mai lejer în exprimarea feței și a gesturilor.

c. Ideea morții și a învierii reiese din mitul lui Osiris, care este ucis și apoi învie.

- lupta dintre Osiris și Seth este simbolul luptei dintre viață și moarte, dintre vegetație și deșert, dintre lumină și întuneric.

- victoria finală a lui Osiris și distrugerea lui Seth simbolizează victoria vieții asupra morții.

d. O altă latură importantă în concepția nemuririi la egipteni, este punerea scarabeului în locul inimii mortului.

- scarabeul este un gândac, care depunându-și ouăle în mormânt iese la soare, simbolizând ieșirea sufletului din trup la Ra, prin înviere.

e. Mitul păsării Phoenix, de sorginte egipteană, este altă dovadă a învierii, deoarece se credea că la moarte pasărea se auto-aprinde și din cenușă va reieși o altă pasăre, simbol al sufletului care renaște la o nouă viață.

f. Ideea de providență se reflectă foarte bine în cultul lui Maat, care simbolizează ordinea, adevărul și dreptatea.

- este de un lirism profund momentul în care pe balanța judecății lui Osiris se pune inima mortului, iar pe celălalt taler se așează o frunză sau o pană sau chiar chipul zeiței Maat, arătând cât de ușor trebuie să fie sufletul ca să ajungă în Amenti.

g. Șarpele, simbol revelațional, nu apare ca un ispititor al oamenilor, ci ca atacatorul bărcii lui Ra.

- șarpele Apophis este o reminiscență revelațională, care atacă elementul divin pentru a produce haosul, deoarece scufundarea lui Ra în oceanul lui Nut însemna sfârșitul lumii.

h. Creația omului capătă de asemenea conotații revelaționale, deoarece omul este creat într-un mod logosiac.

- Ptah pronunță logosul, cuvântul, iar omul se naște, deținând în sine logosul divin.

i. Ideea de rai la egipteni (AMENTI SAU CÂMPIILE LUI YARU) ne aduce aminte de grădina Raiului, cu verdeață, pomi și râuri.

- în Amenti este vorba despre o absolutizare a câmpiei Nilului.

j. Îmbălsămarea, piramidele sau mastabas sunt alte elemente ale credinței în înviere, prin care se credea că omul nu moare ci doar se mută într-un alt plan al existenței.

- religia egipteană oferă o imagine destul de largă a unei preluări revelaționale, deformată în timp.

IV. CREDINȚELE GRECILOR ANTICI. ÎNTRE ANTROPOMORFISMUL „DEȘĂNȚAT” AL ZEILOR LUI HESIOD ȘI *ARCHE*-UL FILOSOFILOR

STUDIUL 1

PERIODIZĂRI. EXPLICAȚII ISTORICE

1. ASPECTE ISTORICE:

- încă din jumătatea mileniului al II-lea au existat în această peninsulă urmele unei civilizații străvechi, contemporană cu civilizațiile egipteană și mesopotamiană, a căror artizani au fost „*PELASGII*”, cunoscuți și sub denumirea de „*MEDITERANIENI*”.
- dintre aceste popoare ale Mării Mediterane, cretanii au reușit să supună insulele Mării Egee, întemeind un imperiu maritim cu capitala la CNOSSOS.
- descoperirile arheologice de la Cnossos au dat la iveală un oraș foarte civilizat, cu străzi pavate, cu case impunătoare, cu mai multe etaje, cu sistem de canalizare foarte eficace.
- scrierea ideografică, care marchează semne ce reprezintă obiecte, noțiuni, sau idei, a acestei civilizații a fost doar parțial descifrată.
- pe la anul 2000 î. Hr., în părțile Greciei au apărut triburi indo-europene, care au venit din părțile Mării Caspice și s-au așezat în nordul Greciei, în părțile Balcanilor.
- aceste triburi de „ahei”, au început să migreze spre sud, în ținutul actual al Eladei, pe la anul 1400 î. Hr., punând bazele puternicelor civilizații de la MICENE sau TIRINT.
- de asemenea, ei au cucerit insulele Mării Egee, distrugând CIVILIZAȚIA CRETANĂ sau MINOICĂ, nume dat după regele legendar Minos.
- astfel, civilizația miceeană este prima cultură grecească, civilizația cretană fiind cunoscută sub denumirea de civilizația „preelenică”.

- peste cultura aheeană s-au impus apoi diferite valuri de civilizații ca: IONIENII, EOLIENI, ultimul val fiind acela al DORIENILOR.
- dorienii i-au învins pe eleni, împingându-i înspre insulele Mării Egee, de unde apoi aceștia au început un mare proces de colonizare în părțile Mării Mediterane, în sudul Italiei și în părțile Mării Negre (celebrele colonii Istria, Callatis, Tomis).
- cu toate acestea, civilizația greacă se remarcă prin unitatea ei.

2. PERIODIZAREA CULTURII ELENE:

- periodizarea acestei culturi poate fi făcută astfel:

a. PERIOADA GEOMETRICĂ - 1025-700 î.Hr.:

- numită astfel din cauza predominării formelor geometrice în arta elenică.

b. PERIOADA ARHAICĂ - 700-500 î. Hr.:

- în această perioadă are loc marea colonizare a grecilor în zona Mării Mediterane și a Mării Negre.

c. PERIOADA CLASICĂ - 500-323 î. Hr.:

- este perioada de maximă expansiune a culturii grecești, în paralel cu marile cuceriri ale lui Alexandru Macedon.

d. PERIOADA ELENISTICĂ - 323-31 î. Hr.:

- este mai degrabă o perioadă de un sincretism între cultura greacă și civilizațiile cucerite de Alexandru Macedon.
- luptele în interiorul satrapiilor sunt foarte violente.
- ca exemplu avem lupta pentru eliberare a fraților Macabei, din statul iudaic,.

e. PERIOADA ROMANĂ – începe în anul 31 î. Hr.:

- acum Octavian August transformă statul grec în provincie romană.
- deși în forma armată romanii i-au învins pe greci, în domeniul culturii a fost invers, grecii i-au învins pe romani, deoarece aceștia din urmă au împrumutat de la greci multe elemente de filosofie, de matematică, fizică sau din domeniul religiei.

f. PERIOADA BIZANTINĂ - 313 d. Hr - 1453 d. Hr:

- este perioada în care elementele creștine se grefează pe cultura greacă, găsindu-și forme de exprimare în gândirea filosofică, pe care o epurează de păgânisme și o utilizează ca lexic necesar pentru exprimarea dogmei.

g. PERIOADA IMPERIULUI OTOMAN – 1453-1832:

- este perioada de maximă încercare pe care o suferă poporul elen.
- aceste sechele nu au dispărut nici astăzi, deoarece se mai cunosc încă animozitățile existente între greci și turci, mai ales în insula Cipru.

- în urma revoluției Eteriei s-a proclamat independența Greciei.
- h. În 1833 regele OTTO 1 AL BAVARIEI ajunge rege al Greciei.
- i. În 1862 regele este exilat, iar în locul lui este adus regele danez GEORGE I.
- j. Proclamarea republicii elene în 1923.
- k. Înlăturarea regalității în 1935.
- l. Lupta comuniștilor începută în 1949, pentru a pune mâna pe putere statului elen, luptă ce se declanșează cu ajutorul sovieticilor.
- m. În 1967 are loc victoria huntei militare, care a trecut la represalii împotriva comuniștilor eleni.
- n. Abia în 1974 se instaurează un guvern democratic, condus de Constantin Karamanlis.
- din acest moment statul elen intră în structurile democrației europene, urmând ca în ultimii ani să facă parte din Uniunea Europeană, după ce în prealabil a făcut parte din NATO.

3. DESCOPERIREA SCRIERII „LINEAR B”:

- deși până nu de mult pentru religia greacă se aveau ca surse doar celebrele lucrări ILIADA ȘI ODISEEA, recent pentru civilizația minoică s-a descoperit, în 1952, scrierea **LINEAR B**, de către cercetătorii englezi **M. VENTRIS** și **J. CHADWICK**.
- prin intermediul acestei scrieri s-a descoperit numele principalelor zeități ale culturii preheleneice.

4. IZVOARELE LITERARE ALE CULTURII ELENE:

a. *Iliada și Odiseea*, de Homer:

- sunt cele mai importante surse pentru studierea religiei grecilor, datând din secolul al VIII-lea î. Hr.

b. *Munci și zile și Teogonia* de Hesiod:

- datând din secolele 7-8 î. Hr., conțin prima încercare de sistematizare a miturilor cu privire la originea zeilor.
- în lucrarea *Munci și Zile* sunt stipulate idei morale, precum și rituri de purificare.

c. *Imnurile homerice*, atribuite lui Homer:

- lucrarea cuprinde o colecție de texte cu caracter religios din diferite timpuri.

d. *Odele triumfale* ale lui Pindar;

e. *Tragediile* lui Eschil, Sofocle și Euripide;

- f. Istoriile lui Herodot - 484-425 î. Hr.;**
 - g. Descrierea Eladei a lui Pausanias - sec 2 d. Hr.;**
 - h. Lucrările lui Plutarh;**
 - i. Scrierile Sfinților Părinți: Origen, Tertulian, Clement Alexandrinul, Ipolit, Eusebiu de Cezareea și Fericitul Augustin;**
 - j. Scrierile filosofilor păgâni, precum Plotin și Porfiriu;**
- în categoria izvoarelor necesare pentru cercetarea religiei grecilor pot fi amintite și **IZVOARELE EPIGRAFICE**, scrise pe obiectele descoperite (monede, amfore, inscripții), precum și **IZVOARELE ARHEOLOGICE** împărțite în izvoare de arhitectură (temple), monumente figurante (statui, picturi pe vase, etc) și picturile de pe vase, care redau scene mitologice.

STUDIUL 2

RELIGIA CRETANĂ ȘI AHEEANĂ

1. FORMELE RELIGIEI CRETANE ȘI AHEEANĂ:

- înainte de consolidarea unui sistem religios bine precizat, religia populației din această peninsulă se caracteriza prin structuri animiste, care erauenerate în așa-numitele **GROTE SACRE**.
- ulterior ideea de mister al grotelor sacre s-a permanentizat prin așa-numitele **RELIGII DE MISTERII**.
- de asemenea, se poate evidenția în această formă de cult animist și **VENERAREA ARBORELUI VIEȚII** (sub forma unui palmier, a unui măslin sau a unui chiparos), idee care pare a fi dedusă dintr-o formă arhaică de revelație primară, pe care o întâlnim la mai toate popoarele.
- între alte forme de adorare prehelenică putem menționa de asemenea și **CULTUL ȘARPELUI**, socotit divinitatea care stăpânește adâncurile.
- în mod evident, tema șarpelui are și ea conotații de sorginte revelațională, doar că din cauza ideii de tremendum sau mai precis de groază pe care acesta o emană, șarpele a devenit adorat și nu condamnat, tocmai pentru a-i capta bunăvoința.
- se pare că **ZOOLATRIA** era o practică generală, deoarece alături de șarpe mai întâlnim și **CULTUL TAURULUI**, simbol al fertilității.
- exista, de asemenea, un **CULT AL SECURII DUBLE (LABRYS)**, unealta necesară în jertfirea taurului, care simboliza fertilitatea și puterea.
- ca și la babilonieni și hitiți, securea simboliza zeitatea furtunii și a fulgerului.

- după alte explicații, securea ar mai simboliza, prin dublul ei tăiș, cele două principii: masculinul și femininul.
- civilizația minoică mai recunoaște și **CULTUL MAIMUȚEI**, a **CAPREI**, a **PORUMBELULUI**, **SCORPIONULUI**, **SCARABEULUI**, după bijuteriile care erau decorate cu aceste animale sau de la pictarea vaselor cu aceste animale.
- încă din cele mai vechi timpuri, din mileniul al treilea î. Hr., s-a descoperit în acest teritoriu, chiar înainte de venirea aheilor, un cult al **ZEIȚEI-MAME**, identificată cu pământul și cu fecunditatea.
- ea poartă numele în legende grecești de **DICTINNA**, ulterior fiind identificată cu **HERA**.
- numeroasele statuete desemnând chipuri de femei ne fac să credem că în această zonă cultul Zeiței Mame, identificată cu Stăpâna animalelor era foarte profund.
- săpăturile de la Cnossos și Pylos sunt elocvente în acest sens.
- apare și zeul masculin alături de zeița feminină, însă rolul lui se pare că era secundar, ca un fel de anexă în cultul fertilității, zeitatea principală rămânând divinitatea feminină.
- în baza acestei divinități s-a emis ideea că civilizația cretană ar fi practicat un **MONOTEISM** sau cel mult un **DUBLU MONOTEISM**, dacă se are în vedere amantul, fratele sau soțul zeiței Mame.
- deși pentru cercetarea noastră ar fi ideal să putem afirma ideea de monoteism, se pare că acesta nu poate fi evidențiat, deoarece alături de această zeităte trebuie să mai fi fost alte divinități.
- de fapt, descoperirile de la Cnossos și de la Gortyn au scos la iveală o a treia zeităte, ceea ce face să se vorbească despre o triadă.
- certă rămâne linia comună a zeului-amant al Zeiței Mame, care moare și învie, după ciclurile vegetale, simbol al învierii umane.
- nici **IDEEA DE MATRIARHALISM DIVIN**, care ar sta la baza unei societăți feministe, nu pare a fi argumentată, deoarece atunci această situație ar trebuie să fie universală, dar cu câteva excepții, total irelevante, nu se poate afirma că societatea primară ar fi fost matriarhală.
- odată cu apariția civilizației aheene, apare mult mai pregnant divinitatea masculină.
- Zeus, care este o divinitate indo-europeană, devine căpetenia panteonului grecesc.
- cu ajutorul scrierii descifrate în **LINEARUL B** s-au descoperit alte denumiri de zeiță, cum ar fi. **POSEIDON**, **HERA**, **DEMETRA**, **ATENA**, **ARES** și chiar **DYONISOS**.
- din acest moment se intră în mitologia clasică grecească.

2. CULTUL, PREOȚIA ȘI SACRIFICIILE:

- în general, divinitățile cretane erau adorate în peșteri, sub cerul liber, pe culmile munților, sub copaci mari sau la izvoarele apelor.
- în peșteri se adunau de obicei anumite categorii de oameni și anume: tinerii (băieți și fete) care trebuiau inițiați pentru a putea trece spre starea de maturitate, femeile, care nu puteau naște, agricultorii pentru a avea roade îmbelșugate, păstorii pentru ca geniile să le păzească turmele, meșteșugarii care erau inițiați în secretele meseriei și păstrarea tainei acesteia.
- între aceste peșteri din Creta o putem aminti pe cea de pe **MUNTELE IDA**, unde se crede că s-ar fi născut Zeus.
- se poate aminti **PEȘTERA KHOSTO NERO** de pe **MUNTELE IOUKTAS**, unde se inițiau păstorii aducând daruri zeilor.
- o altă **PEȘTERĂ** ar fi cea **DE LA ARKALOKHORI**, unde s-au descoperit depozite de metale prețioase (aur, argint și bronz), ceea ce desemna un cult adus zeilor meșteșugului.
- elementul central al acestor capele din peșteri sau din alte locuri, este **ALTARUL**, care reprezintă punctul central al cultului, un **AXIS MUNDI**, care prin importanța sa leagă lumea zeilor de cea a oamenilor.
- încă din această perioadă veche sau descoperit capele rurale, cum ar fi cea de la Patela sau Cania, care dețineau, se pare, chiar domenii funciare și alte bunuri.
- **CULTUL AHEILOR ERA ÎN LINII MARI IDENTIC CU CEL AL CRETANILOR.**
- în fiecare locuință se afla un colț rezervat actelor de cult, aduse zilnic zeilor.
- în casele nobililor exista chiar un altar în curtea casei, unde se aduceau zilnic jertfe.
- în general, se ofereau cam aceleași jertfe: lapte, miere, vin, piei de oaie pentru veșmintele preoților.
- în cazuri cu totul excepționale, se sacrificau oameni, lucru care se întâmpla foarte rar.
- Homer vorbește despre această practică ca despre una foarte rară și plină de dramatism.
- ulterior, această practică va dispărea din cultul grecilor, rămânând doar o piesă de teatru.

3. MAGIA:

- cultul acestor civilizații pre-elnice era destul de apropiat de practicile magice, ceea ce i-a făcut pe unii să afirme repede că între cele două forme ar fi o înrudire foarte mare, până la identificare.
- încă din epoca bronzului se credea că **DACTILII** și **CUREȚII** cretani ar fi de fapt niște vrăjitori, care i-ar fi inițiat și pe preoți în tainele magiei, a farmecelor și a descântecelelor.

- existau mai multe tipuri de magie în cadrul acestor civilizații și anume:

a. Magia prin atracție:

- consta în aprinderea focurilor pe dealuri pentru a ajuta soarele să lumineze în timpul solstițiilor.
- această practică o găsim și astăzi în lumea satelor, ca posesoare ale diferitelor tradiții, unde se aprind focuri pe dealuri și se rostogolesc roți aprinse, tocmai pentru a da putere soarelui aflat la solstițiu.

b. Magia apotropaică:

- consta în aruncarea de alimente sau băutură în mare de către marinari pentru a-l îmbuna pe zeul mării și pentru a le asigura o călătorie sigură.
- tema aceasta este destul de larg răspândită în lumea antică și o găsim chiar în cazul lui Iona din Sfânta Scriptură.

c. Magia evocatoare:

- se exprima prin dansuri, cântece, instrumente muzicale.
- până astăzi au rămas practici arhaice în insula Creta, care amintesc de acele vremuri, cum ar fi practica de a merge în cerc pentru a opri vânturile și furtunile care strică recoltele și îneacă corăbiile.

3. CULTUL MORȚILOR:

- se credea în existența unei lumi după moarte, care era plină de bunătăți.
- civilizația minoică era marcată de o religie optimistă.
- morții erau îngropați la început în case, apoi lângă casă, iar în cele din urmă, cam pe la sfârșitul mileniului al III î. Hr., existau chiar gropi comune, pe clanuri, unde se îngropau strămoșii.
- exista, la fel ca la egipteni, și sarcofagul de argilă, însă mult prea puțin întrebuintat.
- în acest sicriu se depunea un sigiliu personal, hrană, băutură, bijuterii și chiar un opaiț pentru a ilumina lumea de dincolo.
- mormintele nobililor erau mult mai mari, în ele putându-se depune, în miniatură, chiar bărci, căruțe pentru a-i transporta pe aceștia în fericirea de dincolo.
- s-au descoperit chiar statuetele soțiilor sau ale slugilor celor decedați pentru a-i ajuta pe cei adormiți în lumea de dincolo.
- de fapt, starea de dincolo era una tranzitorie, morții așteptând aici revenirea la o nouă viață pământească.
- pentru a nu reveni în forma de strigoii, morților li se aduceau alimente la mormânt.

- pe lângă cultul morților exista un cult al eroilor, care erau cinstiți ca semi-zei, așa cum o demonstrează **TEMPLELE-MORMINTE DE LA CNOSSOS**.

STUDIUL 3

RELIGIA ÎN OPERELE LUI HOMER ȘI HESIOD

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE:

- poemele lui **HOMER**, ***ILIADA ȘI ODISEEA***, sunt considerate pentru cercetătorii religiei grecilor antici, ca un fel de „Biblie a grecilor”, deși încă se mai discută despre autenticitatea lor sau despre timpul în care ar fi trăit Homer.
- oricum, se crede că acesta ar fi trăit prin secolul al VIII-lea î. Hr.
- un alt mare reprezentant al acestei perioade este **HESIOD**, care prin cele două lucrări, ***TEOGONIA ȘI MUNCII ȘI ZILE*** oferă detalii despre existența cotidiană a zeilor în Olimp.

2. ZEII:

- odată cu prezentarea religiei de către Homer se poate vorbi despre un sistem coerent de redare a divinităților precum și o

teogonie pe care chiar dacă o împrumută și de la alte civilizații, totuși meritul lui este acela de a o greciza.

- panteonul grec este coerent, zeii fiind redați în cadrul unor relații de rudenie.

a. Privire generală:

- zeii greci erau conduși de către părintele lor Zeus, a cărui proveniență etimologică se trage de la cuvântul indo-european „DIV”, care înseamnă „a străluci”, ceea ce desemnează că Zeus era considerat CERUL SAU ZEUL CERULUI.

- Zeus devine astfel un sinonim pentru acel **DYAUS** al indienilor.

- arma lui este fulgerul, iar menirea lui principală este protejarea familiei, a cetății și a patriei.

- pe lângă numele de Zeus, acesta a primit o serie de apelative cum ar fi:

- **HYETTIOS** sau **Ploiosul**;

- **URIOS** sau **Cel care trimite vânturi prielnice**;

- **ASTRAPIOS** sau **Cel care trăsnește**;

- cu toate acestea, Zeus nu este considerat creatorul cosmosului.

b. Haosul primordial. Gaia și Eros. Zeii derivați din aceștia:

- după Hesiod, la început a existat doar **CHAOSUL** din care ar fi apărut **GAIA** (PĂMÂNTUL, „CEA CU COAPSELE LARGI”) și **EROS**.

- din Gaia s-a născut o ființă egală cu ea, pe nume **OURANOS** (CERUL ÎNSTELAT).

- din această hierogamie a apărut o a doua generație de zei, cea a **OURANIZILOR**:

- **CEI ȘASE TITANI**, primul fiind **Okeanos**, iar ultimul fiind **Cronos**;

- **CELE ȘASE TITANIDE** - **Rheia, Themis, Mnemosine**;

- **CEI TREI CICLOPI CU UN OCHI ÎN FRUNTE**;

- **CEI TREI HEKATONHIRI** - **Cei cu 100 de mâini**.

- **OURANOS**, însă, și-a urât copiii, pe care i-a ascuns în trupul **GAIEI**, care obosită de a-i mai ține în trupul ei le-a cerut să îl castreze pe tatăl lor cu un cosor.

- apare aici tema fertilității sinonimă cu cea a vieții.

- singur **CRONOS** are curajul de a-l castra pe tatăl lui.

- din sângele curs din rana lui **OKEANOS** se nasc **CELE TREI ERINII**⁴³, zeițele răzbunării, precum și **GIGANȚII** și **NIMFELE**.

- din organele sexuale ale lui **OKEANOS** aruncate în mare, amestecate cu spuma mării, s-a născut zeița fecundității **AFRODITA**,

⁴³ ERINIILE sunt zeițe ale răzbunării și ale blestemului, socotite genii feminine pedepsitoare. Ele erau reprezentate cu aripi pe umeri și cu șerpi în loc de păr, născute de către Gaia din sângele scurs din mădularul tăiat a lui Ouranos. Ele îi urmăreau pe ucigași chinându-i și înnebunindu-i cu mustările de conștiință. Între aceste erinii amintim pe Nemesis, zeița răzbunării, pe Eris – discordia cea cruntă și pe Apate care putea să îi înșele pe zei și pe oameni.

care va deveni divinitatea iubirii senzuale, sinonima lui **Ishtar** sau a lui **Inanna**, din religiile mesopotamiene și canaanite.

- tema mutilării tatălui pentru a-i ocupa tronul este cunoscută în religiile hitite și hurite și se pare că grecii nu au fost străini de aceste influențe.

- odată instalat, **Cronos** devine același despot, care nu doar își ascunde copii, născuți de sora lui **Rheia**, dar îi devorează, pentru a nu mai putea nimeni să îl detroneze sau să-l ucidă.

- cei cinci copii ai Rheei: **Hestia**, **Demeter**, **Hera**, **Hades** și **Poseidon** au fost înghițiți astfel de Cronos.

- când să-l nască pe ultimul copil, Rheia, sfătuită de Gaia l-a născut pe **Zeus**, în insula Creta, într-o peșteră, iar în locul lui a înfășurat un pietroi, pe care l-a dat lui Cronos ca să-l înghită ca și cum ar fi Zeus.

- înghițirea de către Cronos simbolizează devorarea timpului, care înlănțuie ființa în existența nefericită.

c. Zeus:

- Zeus se naște în insula Creta, pe muntele Ida, unde nimfele îi aduc pe capra Amalteea să-l alăpteze.

- însă Zeus, jucându-se cu coarnele caprei, reușește să-i rupă un corn.

- pentru a recompensa durerea caprei el a hotărât ca acest corn să fie permanent plin cu fructe și cu alte bunătăți, devenind astfel **CORNUL ABUNDENȚEI**.

- Zeul reușește să-l înlăture pe Cronos și să-și elibereze frații, care drept recunoștință îi oferă fulgerul și tunetul, ca pe armele cele mai puternice.

- el devine astfel stăpânul zeilor, pe care încearcă să-i salveze de răzbunarea lui Cronos.

- lupta care decide situația zeilor se dă între **Zeus**, ajutat de **cei trei Hekatonhiri**, care îi înlănțuie în tartar pe **cei zece Titani**.

- **Titanomahia** apare ca o a doua creație a lumii de către Zeus.

- acesta, prin uciderea **Zeului-Șarpe Typhon**, instaurează domnia asupra întregului cosmos spiritual și material.

- tema șarpelui apare deci și în această religie ca o luptă între bine și rău.

- după victoria lui Zeus, lumea se împarte între acele divinități care s-au impus în panteonul grec.

- astfel, oceanul a revenit lui **Poseidon**, lumea subterană a fost încredințată lui **Hades**, iar cerul lui **Zeus**.

- Olimpul și pământul erau comune tuturor zeilor.

- dintre numeroasele soții ale lui Zeus se poate aminti **Metis (Prudența)**, care o naște pe **Atena**.

- Atena se naște din capul lui Zeus atunci când acesta o înghite pe Metis, care era însărcinată cu Atena⁴⁴.
- altă căsătorie a lui Zeus este cea cu **THEMIS (DREPTATEA)**, cu **EURONYME** și cu **MNEMOSINE**.
- ultima căsătorie este cea cu **HERA**, însă printre alte iubite ale lui Zeus se numără și **DEMETER**, **PERSEPHONA** și **LETO**, mama gemenilor divini **APOLLON** și **ARTEMIS**.
- Hera devine protectoarea familiei, a femeilor și a nașterilor.

d. Poseidon:

- Poseidon este o altă zeitate importantă, care s-a impus pe baza importanței pe care a avut-o marea pentru greci.
- Poseidon este un zeu care era adorat de indo-europeni înainte de a ajunge ei la mare.
- cultul lui este asociat cu cel al calului, de unde și numele de **POSEIDON HIPPIOS**.
- o întâlnește pe **DEMETRA** care, pentru a scăpa de el, se prefacă în iapă, dar Poseidon se transformă în cal, posedându-o.
- din legătura lor se naște o fiică și un cal, **ARION**.
 - dincolo de elementele mitologice, prin aceste detalii putem observa decadența moravurilor unei societăți, care a proiectat aceste scăderi în sfera metafizicului.

e. Hefaistos:

- Hefaistos este conceput de Hera „fără împreunare de dragoste, din mânie și în pofida soțului”.
- acesta este urât și infirm, deoarece avea ambele picioare strâmbe și contorsionate, pentru că la naștere fusese aruncat în insula Lemnos, de către Zeus, tatăl său, căci acesta îi ținuse parte mamei sale.
- după o altă versiune, el fusese aruncat de Hera, care s-a speriat de urâtenia lui atunci când l-a născut.
- dus de două nereide, **THETIS** și **EURONYME**, într-o peșteră din mijlocul oceanului, el învață acolo meseria de fierar și de meșteșugar.
- apare aici tema copilului mutilat, care domină prin iscusința lui.
- prin urmare, este vorba de un tip de inițiere șamanică, în care mutilatul devine o forță prin cunoașterea lui și nu prin fizicul lui.
- el făurește pentru zei brățări, celebrul scut al lui Ahile, fecioarele din aur care îl ajutau la mers.
- de asemenea el o croiește din lut pe Pandora și îi dă viață.
- lui i se datorează plasa invizibilă cu care a prins-o pe Afrodita, când aceasta îl înșela cu Ares, după care a invitat întregul Olimp pentru a râde de ei.
- modul în care a primit-o pe Afrodita în căsătorie este de asemenea un șiretlic: acesta o leagă în chip nevăzut pe Hera de

⁴⁴ **HEFAISTOS** o eliberează pe Atena despicând craniul tatălui său, Zeus.

un jilț de aur, pe care i-l dăruise și nu a dorit să o dezlege, decât după ce i s-a dat de soție pe Afrodita.

- atelierele lui erau sub vulcanul Etna, de unde ieșea un foc permanent.
- de fapt, sub Etna zăcea **ȘARPELE MONSTRU TIPHON**, pe care Zeus îl răpuse și aruncase un munte peste el.
- respirația șarpelui sunt vaporii care ies permanent din adâncurile acestui munte.
- când monstrul se mișca, din munte ieșeau flăcări și lavă.
- nicovala de lucru a lui Hefaistos se afla chiar pe gâtul lui Tiphon.

f. Apollon:

- Apollon împlinește tema luptei cu șarpele.
- născut din **LETO** și din **ZEUS**, el este urmărit de Hera, care dorea să-l ucidă pentru că era rodul înșelării lui Zeus.
- de aceea, aceasta a trimis un șarpe uriaș ca să-l ucidă, Python.
- însă copilul doar de patru zile născut a reușit să încoarde arcul și să-l ucidă.
- locul unde a fost ucis acesta s-a numit Delphi, devenit centrul divinației și al manticii grecilor.
- în templul de aici exista celebrul oracol, unde preoteasa Pythia, îmbrăcată în pielea șarpelui și stând pe un trepied de aur, ghicea deasupra unei grote ce ducea „spre țara lui Hades”.
- se pare că vaporii care emanau din această grotă erau aburii unui vulcan, care produceau stări halucinante, ce o predispuneau pe această ghicitoare spre stări de transă.
- tot de zeul Apollon ține și tema iubirii față de **FIICA LUI PENEU, DAPHNE**, cea care jurase să rămână fecioară toată viața.
- urmărită de zeu, care se îndrăgostise de ea, aceasta se transformă într-un copac, dafinul sau laurul.
- din acest moment, laurii devin pentru Apollon frunzele iubirii și ale victoriei, cu care acesta va fi încoronat permanent.
- imboldul spre poezie sau spre mantică se leagă de un alt episod din viața lui Apollon, care se îndrăgostește de o pământeancă pe nume **CASTALIA**, fiica regelui din Delfi.
- aceasta însă iubea un păstor, pe care Apollon îl ucide cu săgeata, după care îi cere fetei să-i accepte prietenia.
- însă aceasta s-a aruncat într-o fântână, care va deveni astfel „FÂNTÂNA CASTALIEI”, cea cu a cărei apă trebuia să se spele Pythia înainte de a ghici sau din care trebuiau să bea poeții pentru a putea avea darul versului măiestrit.
- în general, Apollon este divinitatea unui iubiri abstracte precum și al poeziei și a viitorului ghicit.
- de numele lui se leagă Oracolul de la Delfi.
- Mantica Oracolului lui Apollon de la Delphi:

- în ceea ce privește mantica legată de acest oracol, ea se făcea la început o dată pe an, la aniversarea zeului Apollon, apoi o dată pe lună, ca apoi de mai multe ori, cu excepția lunilor de iarnă, când zeul lipsea.
- modalitatea de ghicit era simplă: cei care consultau oracolul, puneau o întrebare, la care Pythia dădea răspunsul prin tragere la sorți a unui bob negru sau alb.
- când problema era mai serioasă, Pythia ghicea din cripta templului, deasupra cavernei sacre.
- Pythia era aleasă dintre țărăncile din Delfi.
- cu toate acestea, frunzele de laur pe care le mesteca, fumigațiile cu aceste frunze, apa băută din izvor nu puteau să ofere starea de transă.
- nu s-a descoperit nici un hău care să emane vapori în munții insului Delfi.
- se prea poate ca această cavernă să se fi închis cu timpul, astfel încât să nu se mai cunoască locul acesteia.

g. Artemisa:

- Artemisa, sora lui Apollon, este zeița vânătorii, rămasă fecioară.
- armele ei, arcul și tolba, erau făurite de ciclopi și era permanent însoțită de 60 de fiice ale lui Ocean.
- spre deosebire de fratele ei, Apollon, Artemisa este foarte crudă cu cei care îi doresc iubirea.
- este cazul iubirii lui **ACTEON**, care o vede goală scăldându-se în râu și se îndrăgostește de ea, însă zeița îl transformă într-un cerb, urmărit de câinii lui, care nu-și mai recunosc stăpânul.
- apare aici tema păcatului de a se apropia prea mult de divin, într-o stare de nepregătire, de desacralizare.
- transpare de aici ideea de **mysterium tremendum**, față de care dacă nu ești pregătit să te apropii, te mistuie.
- o sigură dată Artemisa s-a îndrăgostit, dar și aici apare ideea hiperioniană, a neputinței ca un muritor să ajungă la dragostea și înălțimea unui zeu.
- ea s-a îndrăgostit de **ORION**, pământeanul care atingea cu fruntea lui norii.
- acesta fusese orbit de un rege care nu voia să-i dea fata spre soție, dar Orion se orienta cu ajutorul câinelui său, **SIRIUS**.
- însă zeii au hotărât să rupă această idilă, deoarece o vedea ca un atentat la demnitatea divină.
- discrepanța dintre zei și oameni era imensă, în urma unui păcat original.
- atunci, printr-un șiretlic, Apollon l-a îndepărtat pe Orion până când acesta se mai vedea doar ca un punct la zenit, iar surorii sale, Artemisa, i-a cerut să încerce să lovească acea țintă cu arcul.

- ucis, Orion este răsplătit cu șansa de a sta pe cer, în timpul verii, iar Sirius, câinele lui, este steaua cea strălucitoare, care se vede în această constelație.

h. Hermes:

- Hermes este zeul care împlinește în sine mai multe roluri: cel de putător de cuvânt, cel de înșelător sau de hoț divin.
- el este fiul lui Zeus și al Maiei, fiica titanului Atlas.
- imediat după naștere, pruncul Hermes a sărit din pătuț și s-a arătat dornic să călătorească.
- pe drum a găsit o broască țestoasă, din care a făurit prima liră.
- apoi fură vitele sacre ale lui Apollon, iar când zeul îl părăște la Zeus ca să-i dea înapoi vitele, acesta joacă un teribil teatru, dovedindu-se nevinovat așa încât zeii îl cred.
- din acest moment el devine un maestru al vorbirii și al cuvântării sofiste.
- observăm că în TEOGONIA HESIODIANĂ, CUVÂNTUL NU ESTE UN ELEMENTE CREATOR, ci mult prea slab pentru a se transpune în poziția logosului.
- Hermes a devenit patronul hoților, el însuși furând arcul cu tolba cu săgeți ale lui Apollon, cleștele de aramă al lui Hefaistos, tridentul lui Poseidon și brâul de aur al Afroditei.
- el devine maestrul comerțului, reușind să-i vândă lira lui Apollon, luând în schimb caduceul, bățul fermecat.
- este zeul care ajută pe ceilalți zei în caz de restriște.

i. Pan:

- Pan este fiul lui Hermes, pe care acesta îl concepe cu nimfa Driops.
- la naștere, mama lui s-a speriat de urâtenia lui Pan, căci picioarele îi erau ca de țap, pe cap avea părul zburlit și purta coarne încă de la naștere.
- Pan este simbolul demonicului în religia greacă.
- de la numele lui Pan a apărut termenul de „panică”, deoarece unde apărea el toate ființele o luau la fugă.
- legenda îi atribuie invenția naiului, care s-ar fi realizat astfel:
 - îndrăgostit de nimfa Sirinx, acesta încearcă să se apropie de ea, dar cuprinsă de panică, aceasta fuge spre tatăl său, RÂUL LADON;
 - în cele din urmă, ajunsă la malul râului, tatăl o preschimbă într-o trestie pe care Pan o rupe în bucăți și din tuburile trestiei rupte, legate și acoperite cu ceară la un capăt, acesta începe să cânte de jale după frumoasa nimfă;
 - astfel, Pan și-a luat nimfa permanent cu sine ca să-i asculte glasul prin naiul făurit din trestie.
- de reținut este faptul că Pan este utilizat prin urâtenia sa în cultele sataniste, prezentându-i-se chipul de țap, ca zeu în fața căruia trebuie să te închini.

j. Afrodita:

- Afrodita este o divinitate împrumutată de greci de la orientali.
- în *Iliada*, Afrodita este zeița care îi protejează pe troieni.
- zeița s-ar fi născut, după spusele lui Hesiod, din sămânța amestecată cu spuma mării în care au fost aruncate organele genitale ale lui Ouranos.
- ea este simbolul sexualității și a desfrâului religios, care este de origine orientală.
- ea l-ar fi făcut pe Zeus să se împreuneze cu pământence, făcându-se de rușine în fața zeilor.
- Afrodita avea ca fiu pe **Eros**, pe care îl concepuse cu **Ares**, zeul războiului.
- Eros este zeul ghiduș care aruncă cele două tipuri de săgeți, cele din aur, cu miere pentru cei care vor fi fericiți în iubirea lor, și cele din plumb cu otravă pentru cei care se vor nenoroci în dragoste.
- tot de prezența Afroditei se leagă și drama lui Adonis, care era un tânăr vânător, foarte frumos, de care se îndrăgostește zeița.
- acesta este însă răpus la vânătoare de către un mistreț, în care se încarnase de fapt gelosul zeu Ares.
- această temă o vom găsi permanent prezentă în literatură sub chipul muritorului ucis de mistrețul sau de animalul care îi devenise o obsesie în vânătoare.
- Afrodita este cea care i-a dat viață lui Galateea, statuia pe care o sculptase Pigmalion, cel care se îndrăgostise de lucrarea sa.
- însă, ca o pedeapsă a frumuseții ei și prin viclenia lui Hefaistos, zeul o primește în căsătorie pe Afrodita de la zei.

STUDIUL 4

EROII GRECI

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE. EROUL vs. SFÂNT:

- eroii joacă pentru lumea greacă un rol foarte important, deoarece ei reprezintă acea stare de desăvârșire la care a ajuns omul.
- poziția eroului este poziția râvnită a muritorului, care vede în eroi modelul suprem.
- însă diferența dintre eroii greci și sfinții creștini este imensă și așa preciza câteva puncte de comparație între aceste două stări:
 - eroul grec este așa datorită nașterii sale dintre un zeu și o pământeancă, în vreme ce sfântul creștin este sfânt datorită strădaniei sale de a ajunge la acea stare de dumnezeire;
 - de cele mai multe ori, starea de erou se datorează nu unei virtuți a vreunui zeu, ci mai ales a unei aventuri dintre zeu și o pământeancă, ceea ce contravine ideii de moralitate și de spiritualitate autentică;
 - ori, orice imoralitate în creștinism elimină definitiv valoarea de sfânt atribuită unui om;
 - criteriile după care un om este sau nu este sfânt sunt moralitatea, viața lui conform Evangheliei și facerea de minuni;
 - viața eroului nu este una de profunzime spirituală, ci una de forță sau de demonstrare a puterii în fața zeilor;
 - scopul existenței lor este de a deveni asemeni zeilor, adică de a trăi în Olimpul plăcerilor, ori scopul vieții sfântului este de a trăi în comuniunea cu Dumnezeu, în viața cea veșnică;

2. EROII PRINCIPALI:

- iată, pe scurt, cei mai importanți dintre eroi:
 - a. PERSEU, fiul lui Danae cu Zeus:**
 - el îi taie capul Meduzei.
 - din gâtul retezat al acestei fiare marine, s-ar fi înălțat la cer **CALUL PEGAS**.
 - pentru că ochiul Meduzei nu putea fi privit, deoarece cel care îl privea încremenea și devenea stană de piatră, Perseu îl pedepsește astfel pe **TITANICUL ATLAS**, care îl alungă pe erou, crezând că acesta vine să-i fure merele de aur.
 - din momentul în care Atlas a privit fața Meduzei, acesta a devenit muntele Atlas.
 - tot Perseu este cel care o salvează pe **ANDROMEDA**, cu care apoi se însoară, împlinind astfel profeția că el se va căsători cu o fată pe care o va salva de la moarte.
 - b. HERAKLE (HERCULE), fiul lui Zeus și al pământencei Alcmene:**

- Herakle este pus să sugă pe ascuns lapte de la sânul Herei, devenind astfel nemuritor.
- luat cu furie de la sânul ei, când aceasta s-a trezit, de la sânul de la care sugea **ALCIDE** (alias Herakle) a început să curgă râuri de lapte pe tăria cerului, apărând astfel **CALEA LACTEE**.
- căsătorit cu **MEGARA, FIICA REGELUI TEBEI**, cu care a avut trei copii, dar înnebunit de Hera, Heracle își vede soția și copiii ca pe patru ciclopi și îi ucide, neștiind că ei sunt familia lui.
- zeița Athena îi schimbă numele DIN **ALCIDE** ÎN **HERACLE**.
- ajuns la oracolul de la Delfi, Apollon, prin gura ghicitoarei Pythia îi cere să împlinească **CELE DOUĂSPREZECE MUNCII ALE REGELUI EURISTEU**.
- interesant în această relatare este dialogul moral dintre Virtute și Desfrânare, pentru a-l convinge pe Herakle să accepte fie virtutea, fie păcatul.
- este printre singurele luări de poziție ale ideii de moralitate din relatările hesiodiene.
- după **RĂPUNEREA LEULUI DIN NEMEEA**, a cărui piele nu putea fi răpusă de săgeată sau de lance, Herakle își face din pielea acestuia un veșmânt și din țeasta lui un coif.
- ritualul de inițiere pentru a dobândi imunitatea are în vedere ideea de sacrificiu și de luptă.
- urmează apoi **UCIDEREA HIDREI DIN LERNA, PĂSĂRILE SIMFALIENE, MISTREȚUL DIN ERIMANT**
- în concluzie, Herakle reprezintă puterea umană care, combinată cu ideea de divinizare și cu cea de nemurire, poate deveni rivala zeilor.

c. ASCLEPIO, fiul lui Apollon:

- Asclepio, fiul lui Apollon, a primit puterea de a vindeca bolile, devenind astfel patronul medicilor și a vindecătorilor.
- este de fapt o trimitere spre o perioadă în care puterea magică și cea șamanică era definitorie pentru religia greacă.
- prezența șarpelui în simbolul vindecării pleacă de la următoarea legendă:
 - plecând Asclepio să vindece un bolnav, un șarpe i s-a încolăcit de toiagul lui;
 - Asclepio l-a lovit cu o piatră și l-a ucis;
 - la scurt timp a apărut șerpoaica, partenera șarpelui ucis, cu un fir de iarbă în gură și atingându-l de șarpele ucis l-a readus la viață, după care au dispărut amândoi într-o groapă;
 - Asclepio a băgat de seamă ce fel de plantă utilizase șarpele și a cules-o;
 - prin această plantă a vindecat o mulțime de oameni și i-a înviat din morți, încât se spune că Tartarul a rămas pustiu;

- ideea se leagă de tema nemuririi și chiar de cea a mesianității ca ridicare a neamului omenesc din robia morții;
- între alți eroi mai amintim pe:
 - **CASTOR ȘI POLUX;**
 - **DEDAL ȘI ICAR;**
 - **BELEROFRON;**
 - **ULISE;**

STUDIUL 5

MOIRA, FORȚA IMUABILĂ A DESTINULUI

- moira era pentru grecul antic acea forță de care el nu se poate eschiva, care reprezintă personificarea legității cosmice fixe.
- Homer amintește că sunt multe moire, însă Hesiod le reduce la trei.
- ele sunt zeițele destinului, depinzând în mare parte de forțele selenare.
- născute din zeița Thetis și din Zeus, ele ajung deci să guverneze nu numai soarta oamenilor, ci și pe cea a zeilor.
- acestea sunt trei surori, care torc firul vieții, simbol trinitar al unui determinism divin.
- ele sunt:
 - **KLOTHO** (NAȘTEREA) care toarce firul;
 - **LAHESIS** (ZILELE VIEȚII) care deapănă firul vieții;
 - **ATROPOS** (MOARTEA) care taie firul vieții.
- ele vor fi preluate în mitologia populară românească cu denumirea de URSITOARE.

STUDIUL 6

ANTROPOGONIA GRECEASCĂ

- antropogonia, în viziunea lui Hesiod, îi pune pe oameni și pe zei pe același plan valoric, deoarece oamenii sunt creați din pământ, din zeița Gheea, ca și zeii.
- au existat cinci neamuri de oameni și anume cei din aur, din argint, din bronz, eroii și cei de fier.
- epoca „vârstei de aur” este una exclusiv masculină, derulându-se sub domnia lui Cronos, înainte de a lua Zeus puterea.
- pe atunci zeii erau frați cu oamenii, trăiau asemenea zeilor, nelucrând pământul, deoarece primeau de la el fără lucru roade îmbelșugate.
- moartea pentru acești oameni era ca un somn.
- ei nu cunoșteau bolile sau bătrânețea.
- tema aceasta aduce cu starea paradisiacă a grecilor, concepută ca una în care oamenii erau într-o rudenie cu zeii.
- epoca de „argint” apare după ce oamenii din epoca de aur au fost acoperiți de pământ.
- oamenii de argint au greșit deoarece nu doreau să aducă jertfe zeilor.

STUDIUL 7

CULTUL, SACERDOȚIUL ȘI SĂRBĂTORILE

1. PEȘTERILE SACRE, TEMPLELE, PARTHENONUL:

- în ceea ce privește locurile de cult, la început acestea erau amenajate în peșteri sau luminișuri de păduri sau pe crestele munților.
- ulterior, apar temple care au dat naștere stilurilor arhitecturale (IONIC, DORIC ȘI CORINTIC), deoarece primele edificii care erau împodobite arhitectural erau templele.
- cel mai important templu, unde erau celebrați toți zeii, era **PARTHENONUL**, care la început fusese zidit în cinstea zeiței ATHENA.
- aici se găseau statuile tuturor zeităților.
- acest lucru exista și în cadrul templelor sau locurilor de adorare din cadrul orașelor, așa cum menționează Sfântul Apostol Pavel, care, plimbându-se prin piața orașului la un moment dat găsește altarul „zeului necunoscut”.

- acest tip de altar era ridicat, ca nu cumva din greșeală să se fi omis vreun zeu din cinstirea orașului și acesta să devină nefavorabil cetățenilor.

2. PREOȚII:

- **PREOȚII** (ιερείς) nu aveau aceeași importanță pe care o aveau preoții perși sau brahmanii, deoarece la greci era mentalitatea că fiecare cetățean putea să aducă singur jertfă.
- de aceea, exista o tagmă destul de restrânsă de preoți, mai ales în preajma templelor, care se ocupau de cultul instituționalizat de la temple.
- hainele lor erau destul de simple, constând dintr-o robă lungă de in și o coroană de lauri.
- existau și femei-preot, cum sunt cele ale Afroditei, care practicau prostituția la templu.
- despre acestea vorbește Sfântul Pavel, atunci când condamnă desfrânarea și proclamă fecioria ca pe o necesitate în calea desăvârșirii - I Corinteni VI- VII.

3. RITURILE:

- riturile erau destul de simple la vechii greci și se împărțeau în RITURI CASNICE ȘI RITURI PUBLICE.
- cele casnice constau în întreținerea permanentă a focului din vatră, deoarece se credea că divinitatea se află în focul vetrei.
- riturile de inițiere se desfășurau în jurul acestui foc casnic.
- după nașterea pruncului, acesta era purtat în a zecea zi în jurul focului.
- **CĂSĂTORIA** era celebrată la templu, unde se rosteau rugăciuni de consacrare, iar apoi mirii se retrăgeau la casa mirelui, făceau o baie rituală și consumau o turtă tradițională⁴⁵ în fața tatălui mirelui, care împlinea și rolul de preot casnic.
- în această lună tinerii consumau multă miere, de aceea se și numea această lună „LUNA DE MIERE”, deoarece dulceața mierii era un simbol al vieții care trebuia să fie foarte frumoasă între cei doi.
- în viața grecului antic, actele cultice publice erau foarte dese, fiecare zeu avându-și gesticulația specială.
- de exemplu, brațele preoților se ridicau spre cer la divinitățile care locuiau în Olimp, pentru Poseidon brațele se întindeau spre mare, iar pentru divinitățile htoniene ele se lăsau spre pământ.
- și animalele aduse ca jertfă erau diferite de la zeu la zeu.
- pentru Demetra se sacrificau porci, pentru Dionysos țapi, pentru Poseidon, animale negre, pentru Afrodita porumbei, pentru Asclepios cocoși, iar pentru Hercule prepelițe⁴⁶.

⁴⁵ Diac. Prof. Dr. Emilian Vasilescu, Istoria religiilor, p. 282.

⁴⁶ Ibidem, p. 283.

- pentru zeii cerului sacrificiile se efectuau dimineața, iar pentru cei subpământeni, ele se realizau seara.
- pe lângă animale, se aduceau foarte multe ofrande: legume, fructe, prăjituri în formă de animale.
- se pare că existau și sacrificii umane, deși destul de rare.
- cel mai celebru este cel al **IFIGHENIEI**, însă se sacrificau mai ales răufăcători sau prizonieri de război.
- se practicau și **LUSTRĂRILE**, un fel de spălări rituale, care se realizau cu sare sau cu apă, mai ales înainte de a se intra în templu sau de a se începe un sacrificiu.
- în ceea ce privește **SĂRBĂTORILE**, trebuie menționat că deși se închinau unor divinități anume, ele aveau în vedere ritmuri agrare, legate de recoltare sau de însămânțare.
- dintre cele mai importante, amintim **PANATHENEILE**, în cinstea zeiței Athena, care realiza și un sentiment de coeziune a lumii grecești vechi, deoarece atunci erau chemați să participe la sărbătoare și grecii din celelalte cetăți ale Eladei.
- amintim și așa-numitele **BUFONII** în cinstea lui Zeus, când se sacrifică un bou, în cadrul bucuriei recoltei.
- de asemenea, se mai pot aminti serbările în cinstea lui Apollo, **DENDROFORIILE** sau **DIONISIILE** în cinstea lui Dionysos, care aveau un caracter de isterie bachică, deoarece se credea că prin consumarea alcoolului se intră în starea de comuniune cu zeul.
- în cinstea zeiței Artemisa se țineau **BAURONIILE** din cinci în cinci ani, la care participau fetele îmbrăcate în ursoaice⁴⁷.
- un rol important la vechii greci, legat de sărbători, erau jocurile sportive, care implicau întreceri de lupte sau poezie și oratorie.
- cele mai celebre erau cele **OLIMPICE**, care se organizau din patru în patru ani în orașul Olimpia din Elida.
- mai erau apoi **JOCURILE PITICE** în cinstea lui Apollo (din patru în patru ani, la Delphi), cele **ISTMICE** (în istmul Corintului din doi în doi ani) și cele **NEMEICE** (din doi în doi ani în Argolida).

STUDIUL 8

MANTICA, ORDALIILE ȘI IMPRECAȚIILE

1. MANTICA:

- în ceea ce privește arta ghicitoriei, se poate spune că grecii erau dependenți de aceste consultări ale „experților”, care le puteau prezice șansele acțiunii pe care doreau să o realizeze.

⁴⁷ Ibidem, p. 283.

- de exemplu, mai ales înainte de a porni la o luptă, grecii obișnuiau să ceară sfatul unui ghicitor, care le oferea răspunsuri de cele mai multe ori ambigue (de genul: „te vei duce, te vei întoarce, niciodată în război vei pieri”, unde sensul era oferit de poziția virgulei).
- însă existau, se pare, centre renumite de ghicitorie, cum este cazul celui de la **DELFI**, unde Pythia ghicea stând pe un trepied deasupra unei nișe din care ieșeau gaze halucinogenice dintr-un vulcan.
- mai exista și **ORACOLUL DE LA DODONA DIN EPIR**, care se pare că era cel mai vechi din Grecia, unde ghicitul se realiza după modul în care foșneau frunzele unui stejar, de către preoți „cu picioarele nespălate”⁴⁸.
- modalitățile de ghicit erau destul de multiple, ca: ghicitul în bobi, în omoplați de animale, care erau arse în foc, în zborul păsărilor, în descifrarea viselor sau în liniile palmei.
- meșteșugul se transmitea din tată în fiu, deoarece era o sursă foarte bună de câștig.

2. ORDALIILE:

- **ORDALIILE** erau modalități de a susține nevinovăția unui om, care, dacă era curat, trebuia salvat de zei.
- astfel, omul se supunea unor teste de nevinovăție, ca introducerea mâinii în foc sau apă clocotită sau aruncarea în vârtoarea unei ape adânci.
- dacă scăpa nevătămat, era semn să respectivul era nevinovat.
- în general, ordaliile se practicau mai ales de femeile care erau bănuite de infidelitate.

3. IMPRECAȚIILE:

- o altă formă practică des întâlnită la greci era jurământul urmat de *imprecații*, adică de blesteme în cazul în care se încălca făgăduiala.
- în cazul în care cel care fusese lezat nu se putea răzbuna, acesta scria pe o tăbliță de lut sau de plumb numele dușmanului și apoi se arunca într-o groapă, ca sufletul acestuia să ajungă în iad.

⁴⁸ Ibidem, p. 284.

CULTUL MORȚILOR

- la vechii greci existau mai multe reprezentări ale morții, toate legate de persoana zeului Hades.
- acesta li se arăta muribunzilor sub chipul unui tânăr pe cal negru sau ca un tâlhar la drumul mare, care îi răpea atât pe cei tineri (pe aceștia îi ducea în fața lui), cât și pe cei bătrâni (pe care îi trăgea la spatele lui), dar și pe prunci (pe care îi atârna la cingătoare).
- lumea Hades-ului era fie terifiant reliefată, fie ca un fel de grădină unde se aflau mereu tinere dansând.
- oricum, pentru grecul vechi ea era mai degrabă o lume a întinericului, a stării din care nimeni nu mai putea să iasă.
- ritul de înmormântare implica o serie de practici, cum ar fi, de exemplu:
 - spălarea mortului;
 - punerea unui *obol* în gura defunctului, ca plată pentru trecerea în lumea de dincolo;
 - baterea laolaltă a diferitelor vase de metal, pentru alungarea spiritelor rele, care ar fi putut să ia spiritul mortului;
- se practicau atât incinerarea, cât și înmormântarea.
- la final, totul se încheia cu ospățul funerar, care erau un fel de faptă bună pentru îmbunarea zeilor, mai ales a lui Hermes, care era un fel de avocat pentru sufletul celui mort.
- pentru oamenii de vază se practicau chiar și JOCURI FUNEBRE.
- după înmormântare se proceda la diferite spălări ritualice, care readuceau familia în starea de purificare.
- urmau apoi rugăciuni pentru morți la 3 săptămâni, un an, care erau permanent urmate de opețe funebre.

FILOSOFII GRECI ÎN CĂUTAREA ARCHE-ULUI

1. CONTEXTUL GENERAL:

- scârbiți de o atare teogonie, care îi făcea pe zei chiar mai imorali ca oamenii, filosofi greci au încercat să canalizeze căutarea lor spre o altă realitate, considerată divină: **ARCHE-UL**, ultima realitate existențială de la care a pornit toată lumea empirică.
- filosofia este mai înainte de toate o istorie, o istorie a ideilor umane în căutarea adevărului și a Divinului, însă ea nu este o simplă enunțare de fapte și date istorice, ci este de asemenea analiza timpului în curgerea sa cu preocupările umane ale vremii.
- filosofia este, de asemenea, o disciplină, o știință care se înalță peste relativitatea și contingenta întâmplărilor efemere.
- există, așadar, o *PHILOSOPHIA PERENIS*, care se poate defini ca neistovita sete a omului de a căuta *ULTIMA RATIO* a existenței sale.
- luată astfel, filosofia nu este adevărul ca atare, deoarece acesta este unul singur și se află la Cel care a avut curajul de a afirma: „*Eu sunt Calea, Adevărul și Viața*” - Ioan 14,6, ci ea este „o cale spre adevăr”, mai precis căi spre adevăr.
- chiar dacă aceste căi uneori au căzut în falsitate, rupându-se de realitatea ultimă, trebuie apreciată căutarea filozofilor.
- dintre cei mai importanți filosofi greci ai antichității care au căutat un alt tip de divinitate decât cel olimbian amintim:

1. THALES DIN MILET (624-546 Î. HR.):

Acesta se trăgea dintr-o familie nobilă și bogată, lucru ce l-a permis să călătorească mult, mai ales în Egipt, unde s-a inițiat în misterele religioase egiptene și în comentariile astrologice ale învățaților din acea vreme. A fost vestit pentru cunoștințele sale vaste fiind enumerat între cei șapte mari învățați ai lumii. Ca om de știință el a precizat o eclipsă solară pe data de 2 mai 585 î. Hr., după spusele lui Herodot, care s-ar fi produs în timpul unei lupte dintre mezi și perși. Ca urmare, el scrie o propoziție lapidară:

“filozofia grecilor începe cu data de 2 mai 585”. De asemenea, Platon precizează despre el, că privind la cer și analizând stelele, ar fi căzut într-o groapă, iar cei de față ar fi râs de el pentru faptul că el ar pretinde că ar cunoaște lucrurile cerești, dar nu vede realitatea din fața lui. Hegel explică aceasta spunând: “poporul râde de așa ceva și are avantajul că filozofii nu pot face la fel. Oamenii nu înțeleg că filozofii râd de ei, deoarece ei nu pot cădea în groapă, pentru faptul că sunt în ea odată pentru totdeauna”. De fapt, groapa despre care vorbea Thales este *groapa ignoranței*, de unde și puerilitatea cu care grecii își reprezentau divinitățile.

Multe din elementele științifice el le-a explicat prin rațiunea cercetătorului eliminând astfel supozițiile mistice legate de producerea lor. De exemplu, Herodot povestește că el ar fi atribuit creșterea apelor Nilului vânturilor eoliene, care suflă împotriva cursului râului și întoarce apele înapoi. (Istории II, 20), deci respinge ideea de sanctificare și deificare a Nilului, considerat un zeu care se revarsă spre muritori pentru a le oferi hrana.

Așa cum susțin Platon și Aristotel, pe Thales nu-l preocupă lucrurile, ci esența lor. De aceea el susține că esența lucrurilor este *apa* (ὕδωρ). Aristotel susține că probabil pe Thales l-ar fi determinat să afirme acest lucru faptul că orice hrană este umedă, caldul provine din umed și că ceea ce este viu trăiește din acesta⁴⁹. Mai există un argument pentru ideea de apă, oferit de Aristotel: faptul că grecii au făcut din Okeanos și din Thetis părinții a tot ceea ce este născut; precum și pentru faptul că grecii jură pe râul Styx, ori jurământul este o practică sacră și nimeni nu-și poate permite să-l ia în batjocură.

Așadar, Thales presupune că totul se naște din apă și se reîntoarce în apă, deoarece: a) întocmai precum sămânța a tot ce-i viu, ca principiu al vieții, este umedă, tot astfel orice altceva își trage principiul din umiditate ; b) toate plantele își scot hrana și prin ea fructul, din apă și când le lipsește apa se usucă (Plutarh).

A doua idee fundamentală a lui Thales este cea privind însuflețirea naturii: “totul este plin de zei” zice el. Cele două afirmații par a fi în contradicție, deoarece pe de o parte principiul existențial este apa, un element material, pe de altă parte totul este plin de zei, el eliminând materia apei ca principiu al existenței. Dar aici explicația este simplă: apa este mai degrabă un arche abstract decât unul pur material, pe de altă parte așa cum observă Hegel, nu ideea de panteism sau naturism trebuie înțeleasă aici ci cea de lume ca sălaș al divinului.

⁴⁹ apud Hegel, Prelegeri de Istoria a filozofiei, vol. I, trad. D.D.Roșca, București, 1963, p. 160.

Cu toate acestea eroarea lui Thales constă în primul rând în faptul că precizează ca principiu existențial un element material, apa. În al doilea rând divinul este de sorginte politeistă, deoarece el nu atinge multitudinea de divinități ale Olimpului, ci doar oferă o realitate existențială principală. Este totuși de apreciat faptul că Thales rămâne un teist. După el totul este guvernat de forțele divine din cosmos. Dumnezeu este pentru Thales “inteligența lumii” (νοῦς τοῦ κόσμου θεόν). Acest dumnezeu, nous-ul, ar fi creat, după Thales, totul din apă.

3. ANAXIMANDRU (611-547 î. HR.):

- este concetățean cu Thales din Milet și ucenic al acestuia, care însă încearcă să ofere o altă variantă creațională a lumii și a existenței în general. A scris prima lucrare cunoscută cu caracter filozofic “Περὶ φύσεως” (Despre natură), care însă s-a pierdut. El este primul care încearcă să schițeze o hartă a lumii, în care să fie reprezentate continentele și oceanele.

Lumea este desemnată pentru prima dată cu termenul de “kosmos”, iar despre pământ susținea că ar fi o sferă care plutește în spațiu. De asemenea el ar fi inventat un ceas solar.

În ceea ce privește filozofia deși ucenic al lui Thales, totuși nu împărtășește ideea de apă ca arche al existenței, ci consideră că acesta ar trebui să fie mult mai abstract și mai nematerial pentru a fi conceput ca și realitate primordială. De aceea el propune o altă denumire pentru realitatea primară a lumii și anume *απειρον* sau *nedeterminatul*.

Ce este de fapt Nedeterminatul? Câteva elemente existențiale sunt de folos pentru delimitarea acestei entități destul de greu de definit. Acesta ca principiu al întregii existență trebuia să fie deasupra materiei, pentru a putea fi cauza acesteia. De asemenea, el trebuia să nu poată fi cuprins cu simțurile deoarece numai astfel putea să elimine tangența cu materialitatea. Termenul de *nedeterminat* desemna pentru Anaximandru ceva “nemuritor”, “netrecător”, “neprodus” și “veșnic tânăr”. Apeiron-ul este înaintea oricărei materii senzoriale, neavând vreo calitate pe care să o întâlnim în dimensiunile lumii senzoriale. De asemenea, el nu are vârstă, este mereu același și poate fi desemnat ca o materie pură, subtilă, care însă rămâne în sfera materială cu tendințe spre abstractizare. Din această materie subtilă s-a născut apoi lumea. Dar și problema apeironului nu rezolvă tema teogoniei, ceea ce ne face să credem că nici Anaximandru nu a eliminat politeismul hesiodian, ci cel mult nu l-a luat niciodată serios în gândirea lui.

4. ANAXIMENE (582-528 Î. HR.):

- este al treilea milezian, contemporan și prieten cu Anaximandru. Anaximene nu ridică speculația filozofală a lui arche spre o abstractizare mai mare, ci dimpotrivă o coboară spre material și identifică arche-ul cu AERUL. Baza acestei supoziții este faptul că aerul este cea mai subtilă materie din cele existente, din care după părerea grecilor antici s-ar fi creat și sufletul. Acesta după despărțirea de trup s-ar duce într-o lume subterană. Aerul umple lumea dar nu poate fi cuprins în totalitate –credea Anaximene. Aerul este așadar ἀπειρος ἀρχή.

Cosmogonia este explicată de Anaximene într-un mod foarte original. El a observat că prin încălzire corpurile se dilată iar prin răcire ele se contractă. Cu alte cuvinte subțierea și îngroșarea au la bază subțierea sau îngroșarea aerului. Prin acești doi agenți s-ar fi creat lucrurile, deoarece subțierea aerului ar fi dat naștere la foc, iar îngroșarea aerului la apă, pământ sau lucruri.

5. PITAGORA DIN SAMOS (582-500 Î. HR.):

- depășește problema materiei originare și pune problema formei. Despre el se crede că s-a născut în insula Samos din ținutului ionian, însă despre viața acestui mare filozof nu se cunoaște mare lucru. Știm doar că era fiul lui Mnesarchos, care aparținea unei familii înstărite din această insulă și la care Zalmoxes ar fi slujit ca sclav, după cum susține Hegel⁵⁰. Insula Samos era pe atunci condusă de Polykrates, prin care insula a ajuns la bunăstare (flota ei număra pe atunci circa 100 de corăbii). Se pare că posibilitatea lui Pitagora de a călători l-a pus pe acesta în contact cu preoții egipteni de la care printre multe alte lucruri ar fi învățat și ideea că trebuie să realizeze un tip de comunitate filozofico-morală, un fel de școală tip castă.

Silit de tiranul Polykrates, care conducea insula, Pitagora se refugiază în colonia ioniană Croton din sudul Italiei, unde înființează un fel de confrerie filozofico-religioasă cu caracter ezoteric, în care el era considerat de natură divină. Acest ordin a avut mulți adepți, chiar dintre orașele învecinate ale lui Croton. Acest ordin a durat până la mijlocul secolului al V-lea, când un anume Cylon, conducătorul insulei a început o prigoană cruntă împotriva pitagoreicilor, fiind uciși mulți dintre adepții școlii. Cei care au scăpat cu fuga în Grecia au răspândit ideile lui Pitagora, sub numele de neo-pitagoreism.

Pitagora s-a numit pe sine pentru prima dată φιλοσοφος - iubitor de înțelepciune, în loc de “învățat” (σοφος),), demonstrând prin aceasta că este doar un aspirant spre această mare cinste pe

⁵⁰ Hegel, op. cit, vol.1, trad. D.D. Roșca, București, 1963, p.178.

care o are cineva. Sunt multe miracole care au fost puse pe seama lui Pitagora, care de fapt sunt rodul unor fabulații care au mistificat viața acestuia. Cu toate acestea trebuie remarcată ideea *învierii din morți*, pe care Pitagora se pare că a transmis-o și lui Zalmoxe și de la acesta la toți dacii.

Asociația organizată de el are caracter monahal. Cine voia să intre în asociație era examinat în privința culturii sale și, prin exerciții, în privința supunerii sale. Membrii erau supuși unei educații speciale. Ei erau împărțiți în două categorii: cei exoterici și cei ezoterici. Ezotericii erau cei inițiați în misterele filozofiei pitagoreice. Membrii exoterici făceau un noviciat de 5 ani, după care erau inițiați în tainele filozofiei. Fiecare membru trebuia să cedeze averea sa ordinului, pe care o putea primi înapoi dacă se retrăgea din asociație. În timpul noviciatului virtutea cea mai des practică era tăcerea și examinarea eului (în fiecare dimineață se făcea un examen de conștiință, prin care se eliminau păcatele comise cu o zi înainte).

Deoarece nu ni s-a păstrat nici o lucrare a lui Pitagora s-au putut reconstitui doar în parte ideile lui. Astfel se cunosc două dintre ideile lui și anume: 1) sufletul este de origine divină și de aceea el este nemuritor. După moarte el peregrinează prin corpurile animalelor, pentru ca apoi să se poată reîntoarce în trupul omenesc. Pentru aceasta el recomanda cumpătarea și abținerea de la anumite mâncăruri, considerate ca fiind necurate. De asemenea, el cerea respectarea unei anumite regim de viață, care avea în vedere sănătatea fizică.

Pitagora este descoperitorul ideii de “știință”, cultivând știința pură, fiind un om erudit în materie de matematici, fizică sau astronomie. Hegel spune despre Pitagora că a fost primul dascăl din Grecia sau primul care a adus în Elada învățarea științelor. Atât Thales cât și ceilalți filozofi ionieni învățau ideile lor doar în mediul prietenilor lor dar nu într-o școală propriu-zisă. Pitagora este “primul dascăl public”⁵¹.

O altă preocupare a lui Pitagora a fost muzica: el a stabilit o relație între armonie și număr, demonstrând că sunetele se reiau în sonoritate din șapte în șapte trepte. Astfel gama formată din șapte trepte pare să își aibă originea în filozofia lui Pitagora. După acesta, numărul și măsura sunt elementele care guvernează lumea. Deci observăm că muzica are la Pitagora conotații mistice și deci teognoștiice, deoarece omul prin muzică poate intra în comuniune cu Divinul. De aceea, muzica era preocuparea zilnică a membrilor asociației lui Pitagora.

De asemenea, se știe că nu mâncau carne, practică, ce se lega probabil de credința lor în nemurire și în metempsihoză. O altă

⁵¹ Ibidem, p. 185

ciudățenie este cea legată de cultul pe care îl acordau fasolei: ei nu consumau din respect fasole, ba chiar se crede că s-ar fi lăsat uciși decât să calce în picioare un lan de fasole.

Pitagora merge atât de departe încât afirmă că esența tuturor lucrurilor o constituie raporturile matematice și că *numărul ar fi principiul originar al tuturor lucrurilor*. Totul își are originea în număr și constă în raporturi numerice. Atunci când Pitagora afirmă că numărul este esența unui lucru el are în vedere forma spațială geometrică a acestuia. Astfel punctul este identic cu numărul 1, linia este redată prin cifra 2, suprafața prin 3 iar restul lucrurilor prin cifra 4. Focul este reprezentat prin tetraedru, apa prin icosaedru, aerul prin octaedru, pământul prin cub iar eterul prin dodecaedru.

Credința că în calitățile numerice trebuie căutată esența lucrurilor, prezintă și ideea că prin forma lucrurilor este dat și scopul lor. De aceea, pentru pitagorei acele lucruri sunt mai desăvârșite în care forma se păstrează cel mai bine. Pentru aceasta universul este preaslăvit de pitagorei pentru că frumosul (kosmos) este reținut aici armonios și permanent.

În ceea ce privește pământul, acesta se află în centrul universului, fiind înconjurat de zece sfere pe care se află corpurile cerești (Mercur, Venus, Marte, Jupiter și Saturn, precum și cele cinci planete: soarele, luna, pământul și contrapământul. Toate aceste stele se învârt în jurul focului central din care se nasc toate. Pământul este, după Pitagora, rotund și este o planetă între planete.

Scopul suprem al moralei lui P. este virtutea, care ar fi armonia raționalului cu neraționalul. Mijlocul prin care se poate realiza această virtute este cultura prin muzica.

Cel mai important ucenic al lui Pitagora a fost Alcmaion din Croton, care susține pentru prima dată că sufletul omului se află situat în creier și nu în inimă, așa cum credeau grecii.

O altă idee a pitagoreilor este deosebirea dintre om și animal pe baza faptului că omul are rațiune, pe când animalul are doar impuls.

Școala pitagoreică are valoare prin faptul că abstractizează arche-ul, utilizând termenul de număr pentru a-l reda. De asemenea, el realizează un tip de școală, care se remarcă prin stilul cvasi-monahal, în care se respectă o anumită asceză. În fine se cunoaște importanța acestei școli filozofice în cercetarea muzicală.

Ceea ce se poate spune ca și concluzie este faptul că Pitagora se apropie de o moralitate exemplară, care cere abstenența și deci postul ca mijloc de expiere a răului din om, însă în căutarea Divinului, el se pierde în prezentarea unei aritmologii cu caracter

teogonic. Dumnezeu nu este pentru noi un număr, ci o realitate care intră în comuniune cu oamenii. De aceea, orice căutare sau sens al acestei teognozie este sortită eșecului datorită faptului că nu oferă un Dumnezeu credibil, ca o alteritate dialogală cu o moralitate la superlativ.

6. HERACLIT DIN EFES (540-480 Î. HR.):

- este un filozof deosebit, în el îngemănându-se nu numai filozoful dar și profetul și misticul. S-a născut într-o familie de mare valoare pentru orașul Efes, care a dat cetății mulți basilei și care în ultima perioadă renunțase la posturile politice pentru a se dedica slujirii sacerdotale a zeiței Demetra. Heraclit renunță la postul de preot în favoarea fratelui său, el ocupându-se de studierea naturii, fapt pentru care a și fost numit de contemporani: filozoful tânguitor”. Opera sa Περὶ φύσεως (despre natură) s-a pierdut, din ea putându-se reconstitui doar 130 de fragmente prin citatele existente în alte lucrări.

În ceea ce privește *ontologia*, Heraclit are o poziție negativistă față de credințele și religiile existente. El depășește politeismul antropomorf al lui Hesiod și pune accentul pe unitatea întregii existențe. “din totul devine Unul și din Unul devine totul”. A doua idee în problema ontologiei are în vedere faptul că divinul, care se implică în existență este în permanentă schimbare: “Soarele este în fiecare zi nou” sau “nu te scalzi în apa aceluiași râu” și “totul curge și nimic nu durează”(πάντα ρεῖ). Ideea de schimbare o deduce din alternanța care există între stările aceluiași obiect, care poate fi rece sau cald, uscat sau umed, zi-noapte, etc. Aceste polarizări l-au făcut pe filozof să afirme că “toate se nasc din luptă” și că “conflictul este tatăl tuturor, regele tuturor; pe unii el îi face zei, pe alții oameni, pe unii sclavi, pe alții liberi”. De aceea el îl combate pe Homer, care dorea să înlăture lupta, spunând că eliminarea conflictului duce la excluderea devenirii, deci a vieții în general, deoarece totul se naște din luptă.

În haosul aparent, care ar exista, el descoperă *Logosul*, adică rațiunea internă care armonizează totul chiar prin aceste opoziții. Evident logosul lui Heraclit este departe de a fi identic cu Logosul ioanic din Sfânta Scriptură, dar este important că acest filozof ajunge la o cale care face parte din revelația primordială. Logositatea este cheia înțeleșurilor lumii, deoarece lumea este creată prin Cuvântul lui Dumnezeu și chemată la acest dialog existențial.

Focul este esența comună a lucrurilor fiind principiul activ al mișcării universale prin care au fost create toate. Această

mișcare a existat dintotdeauna și deci nu a fost creată de nici un zeu, ci există datorită focului, esența ei ultimă.

După Heraclit nu există un început al lumii deoarece totul este circular, deci așa cum cercul nu are un început sau un sfârșit tot așa nici lumea nu are un început. De fapt, aici apare o contradicție în afirmațiile lui Heraclit: pe de o parte el afirmă că lumea nu are un început, pe de altă parte el arată că Logosul este începutul cosmosului iar focul este principiul lui dinamic.

Conceptia despre om a lui Heraclit are în vedere ideea de suflet uman, care este alcătuit din particule de foc. El se umezește prin păcat și devine perisabil. Observăm aici o concepție substanțialistă despre suflet. “Noi trăim moartea sufletelor iar ele trăiesc moartea noastră”. Prin moarte trupească începe o viață nouă pentru suflet și anume: sufletele înțelepților, în care a predominat focul, devin “păzitorii celor vii și a celor morți”, în vreme ce sufletele celor păcătoși dispar odată cu “stingerea” focului din suflet. Teza lui Heraclit în acest sens este următoarea: “pentru suflete a deveni apă înseamnă moarte”. De exemplu, cel care se îmbată are sufletul plin cu apă și deci este aproape de moarte. Dar nici sufletele celor înțelepți nu dăinuiesc etern, deoarece odată și odată focul din ele se va stinge.

Însemnătatea filozofiei lui Heraclit constă în faptul că el descoperă ideea de Logos, pe care o vor prelua stoicii și care apoi va fi încreștinată de apologetul creștin Iustin Martirul și Filozoful. Acesta îl va considera pe Heraclit de aceeași dimensiune cu Socrate socotindu-i creștini înainte de vreme. În acest context zugravii bisericilor l-au pictat pe zidurile exterioare ale bisericilor, ca prevestitori ai Logosului întrupat.

7. XENOFON DIN COLOFON:

- nu se știe exact când a trăit, dar se pare că era contemporan cu Anaximandru și cu Pitagora. De asemenea, nu se știe din ce motive a fugit din orașul său natal, Colofon din Asia Mică și s-a retras în orașul Zancle (Mesina de azi) apoi în Catana (Catania). Deși se spune că ar fi trăit și în Elea informațiile nu sunt prea exacte. Xenofan ar fi trăit aproape 100 de ani și a prins chiar și războaiele medice (lupta de la Maraton). Se pare că a fost foarte sărac, căci neavând cu ce să-și înmormânteze copiii le-a săpat groapa cu propriile sale mâini.

A scris o carte de filozofie intitulată *Περὶ φύσεως*, ocupându-se și el de problema începutului existențial.

Cât privește filozofia el a fost primul care a determinat esența absolută ca fiind Unu și a numit-o Dumnezeu. “Totul este Unu. ...

Dumnezeu este sădit în toate lucrurile și el este nesenzorial, neschimbător ...”

El este de asemenea, primul filozof, care se revoltă împotriva „cultului mușchilor”, care era atât de apreciat la grecii antici și propune ca valoare cultura și înțelepciunea.

A criticat antropomorfismul teogonic, pe care îl propulsaseră Herodot și Hesiod, zicând: “Homer și Hesiod au poetizat la zei tot ceea ce la oameni era considerat a fi rușine și nedemn: hoția, adulterul și înșelătoria”. Pentru aceasta el ia în derâdere antropomorfismul religios naiv. “Zei voștri nu există – zice el – căci zeii nu pot avea slăbiciunile omenești ... Omul își închipuie Divinitatea după chipul și asemănarea sa. Dacă boii, caii sau lei ar avea mâini și ar putea picta, atunci caii ar avea zei care ar fi asemenea cailor iar boii ar picta boi asemenea boilor... etiopienii își închipuie pe zeii lor negrii, pe când tracii îi închipuie cu ochii albaștrii și cu părul roșu”. Însă în această expresie nu trebuie să vedem un ateism, deși filozofii comuniști au încercat să își lege ateismul lor de filozofia lui Xenofan. Xenofan condamnă antropomorfismul teogonic și credința în divin, deoarece el însuși postulează existența lui Dumnezeu. Unul este pentru el Dumnezeu, însă acel “Unu, care nu seamănă nici muritorii, nici cu gândirea”.

Xenofan este panteist, deoarece la el Unu și Divinul este identic și se confundă cu universul. Importanța filozofiei lui Xenofan constă în faptul că accentuează ca nimeni altul unitatea lui Dumnezeu, considerându-l realitatea supremă și ultimă a existenței.

8. PARMENIDE DIN ELEA (CCA. 540 Î. HR.):

- se crede că acesta era elevul lui Xenofon, dar nu se prea știe multe despre viața lui. Se pare că ar fi avut un aport în viața publică și politică, deoarece se crede că după legile făcute de el erau jurați cetățenii în fața arhonților.

Opera sa se intitulează “Adevăr și părere”, o poemă cu temă filozofică, precum și o operă în proză *Περὶ φύσεως* (Despre natură). Prima carte avea două părți: *Calea adevărului* ca fiind calea rațiunii, care duce la adevăr și *Calea păcii*, care duce numai la iluzii.

Ontologia parmenidiană este influențată de Xenofon și – în sens negativ – de Heraclit, pe care îl combate, declarând împotriva acestuia că un proces în devenire nu poate exista, așadar nu poate fi gândit. Cu alte cuvinte nu există devenire. Multiplicitatea și schimbarea este o părere și un neant.

Parmenide susținea că lumea nu este așa cum ne-o prezintă simțurile, deoarece observăm o varietate de sensuri și

interpretări oferite de acestea. Deci lumea senzorială se află într-o permanentă schimbare. Doar rațiunea, care este singura ce poate oferi cunoștințele general-valabile, ne poate duce la concluzia existenței unei Entități neschimbabile.

Cunoașterea realității ultime a lumii se poate realiza doar prin gândirea pură. Elementul arche-ului îl desemnează Parmenide prin termenul de *existență*. “Totul este plin de existență. De aceea ea ține totul laolaltă.” La Parmenide corporalul este identic cu spiritualul, deoarece în acea perioadă nu era descoperit conceptul metafizic pur, suprasenzorial. Deci nici la Parmenide nu află o distincție între senzorial și supra-senzorial.

La filozoful analizat noțiunea de non-existență este necorporală, deoarece nu poate fi gândită, non-existența fiind identică cu spațiul gol. Însă existența acestui spațiu gol este negată cu desăvârșire de Parmenide. Așadar observăm o tendință panteistă în filozofia lui sau mai precis pan-arche-istă, în care existența este singura realitate a lumii. Existența este imuabilă, neschimbătoare. Concluzia la care ajunge eleatul este că aceasta realitatea este iluzorie dacă o privim prin organele de simț.

Cunoașterea este împărțită la Parmenide în adevărată și falsă, după sursa de proveniență a acesteia: de la rațiune sau de la simțuri. Deci adevărata aletheia (ἀληθεια) este cea pe care o oferă rațiunea și nu cea pe care o primește omul din simțurile sale. “Adevărul este numai ceea-ce-este. Acesta este necreat și nepieritor, întreg, dintr-o singură origine, nemișcat și fără sfârșit”. Psihologia lui Parmenide prezintă ideea că există o opoziție, care se reflectă în viața omului: binele și răul, caldul și recele, din care elementul cald este expresia gândirii raționale iar elementul rece este cel al experienței simțurilor. Caldul este expresia relațiilor intime ale omului, în vreme ce recele reprezintă contactul exterior al acestuia care poate fi înșelător, deoarece percepțiile dobândite prin simțuri sunt false.

În *concepția sa despre lume*, Parmenide susține, ca și antecesorii săi, ideea *eternității materiei originare*. Concepția ontologică parmenidiană este un *monism materialist*. Însă acest monism nu poate explica procesul lumii, punându-se în discuție posibilitatea de a renunța la acest monism la filozofii care vor urma, pentru a putea explica apariția lumii.

9. ZENON DIN ELEA (490-437 Î. HR.):

Era normal ca ontologia lui Parmenide să solicite opoziția celorlalți filozofi. Cel care l-a apărut cel mai bine a fost unul din elevii săi: Zenon din Elea. Acesta a trăit în secolul al V-lea, însoțindu-l pe Parmenide în Atena. Aici el a început să citească

din operele sale celor din pătura cultă și avută a Greciei, percepând chiar un onorariu pentru aceste prelegeri. O impresie extraordinară o constituia măiestria cu care își elimina și combătea adversarii săi dialectici. Opera sa este numită „Xygggramma” și a fost scrisă în proză, deși s-a pierdut această lucrare, totuși fragmente din ea găsim în alte lucrări ale altor filozofi.

Metoda utilizată de Zenon pleacă de la afirmația în prealabil a validității judecății adversarului, pentru ca apoi să extragă din afirmațiile sale două concluzii care se exclud una pe alta. Asemenea stări sufletești, în care gândirea ajunge într-o înfundătură, se numesc „*aporii*”. În felul acesta Zenon îl forțează pe interlocutor să recunoască falsitatea afirmațiilor sale. Prin aceasta Zenon se poate recunoaște ca discipol al lui Parmenide, care a aplicat metoda dialectică a maestrului său.

Concepția despre existență, așa cum o prezintă Parmenide, apare la Zenon și mai clară, căci pentru acesta existența este ceva spațial. „Ceea ce nu are mărime, nici grosime, nici masă nu există”. Deci existența trebuie să existe într-un spațiu ca să poată fi. Ideea de spațialitate a existenței este susținută de Zenon pentru a demonstra că existența este una și nemișcată. Cu alte cuvinte existența este infinită și imuabilă. Argumentul pe care îl utilizează el este următorul: dacă am accepta multiplicitatea în existență, am realiza că aceasta este formată la rândul ei din părți, care ar trebui și ele împărțite, până când s-ar ajunge la unități care nu s-ar mai putea împărți și deci ar fi nimicuri. Ori ipoteza lui Zenon este clară „ceea ce nu are nici mărime, nici grosime și nici masă nu există”, deci aceste nimicuri ar fi deci inexistente. Mai multe nimicuri adunate au ca rezultat tot nimic. Deci multiplicitatea este așa de mică, fiind un neant. De aceea trebuie acceptată o singură existență unică și nemișcată.

Un alt argument pe care îl aduce Zenon împotriva multiplicității este cel numit „*regressus in infinitum*”. Dacă ar exista mai multe existențe, zice Zenon, atunci între ele ar trebui să existe spații goale. Dar după Zenon spațiul gol nu există, el fiind o non-existență. Dacă în aceste spații goale ar fi alte existențe atunci între ele ar trebui să fie alte spații goale mai mici. Chiar dacă s-ar încerca umplerea acestor spații goale, totuși ele persistă, câtă vreme existența este multiplă. Și așa s-ar merge până la infinit, ori aceasta ar fi absurd.

Împotriva mișcării Zenon aduce argumente și mai bizare. Este cazul celebrului *argument al lui Achile*. Acesta sună astfel: Achile cel iute de picior nu poate prinde broasca țestoasă. Zenon susține că alergătorul trebuie să ajungă permanent la locul de unde a plecat broasca. El are nevoie de o anumită fracțiune de

timp pentru a ajunge la locul de la care a pornit broasca. În timpul cât i-a trebuit lui Achile să ajungă la punctul în care se găsea broasca, aceasta s-a mișcat mai departe, parcurgând un nou spațiu, pe care Achile trebuie să-l parcurgă într-o fracțiune a acestei părți de timp. Și în acest fel lucrurile continuă la infinit căci cu cât Achile se apropie de punctul de plecare al broaștei țestoase, cu atât ea va mai parcurge un timp. Răspunsul pe care îl oferă Aristotel se poate rezuma astfel: acest raționament este un sofism, deoarece consideră timpul și spațiul lui Achile și cel al broaștei ca două dimensiuni puse în paralel. Ori timpul și spațiul este același pentru amândoi; nici unul nu se mișcă pe două planuri spațio-temporale diferite, ci în același cadru. Henri Bergson explică acesta: Zenon concepe mișcarea alcătuită din puncte nemișcate și deci ar fi normal ca permanent aceste puncte să nu se întâlnească de vreme ce ele sunt infinite. Dar în cazul lui Achile nu este vorba de puncte, ci de dinamismul celor doi concurenți care se deplasează prin acele puncte, nu se opresc în ele.

Același sofism îl utilizează Zenon, când vorbește despre “săgeata, care zburând stă pe loc”, deoarece ea s-ar afla permanent în repaus în fiecare dintre punctele vectorului mișcării. Ori suma repausurilor este tot un repaus. Dar și în cazul acesta săgeata nu se află în repaus ci trece prin punctele respective. Se pare că argumentele lui Zenon erau îndreptate împotriva pitagoreilor care considerau că multiplicitatea este formată dintr-o infinitate de puncte.

În concluzie, putem spune că linia lui Zenon nu caută neapărat să descifreze teognosia hesiodiană, cât mai ales să prezinte matematic ideea de spațiu, care este completat de *existență*, ca principiu ultim.

10. EMPEDOCLE (496-435 Î .HR.):

- s-a născut în Agrigent (Sicilia) dintr-o familie distinsă. Unii analiști ai filozofiei antice îl numesc “natură faustică”, pentru faptul că pe de o parte avea o foarte bună pregătire în domeniul fizicii, pe de altă parte pentru că era un mistic plin de entuziasm. Prin această natură Empedocle este un căutător, ajungând să practice chiar magia, în dorința de a descoperi misterele ultime ale realității. A ajuns o somitate de mare vază în Agrigent, încât se pare că după moartea sa i s-ar fi ridicat chiar o statuie. Empedocle s-a amestecat și în problemele politice ale vremii încât concetățenii săi i-ar fi oferit coroana de rege al cetății, pe care acesta ar fi refuzat-o. Despre moartea lui se pare că nu se știe prea multe, ea fiind un mister. Unii afirmă că s-ar fi aruncat în

vulcanul Etna pentru a-i face pe fideli săi să creadă că zeii l-ar fi ridicat la ei.

Operele sale sunt destul de multe și amintim dintre ele: “Trecerea lui Xerxes”, o prezentare istorică a momentului istoric amintit. De asemenea, a scris mai multe tragedii, precum și un imn închinat lui Appolo. Mai putem aminti un poem mistico-religios, “Katharmen”. “Despre natură” poate fi considerată ca fiind opera principală.

Fizica lui Empedocle se caracterizează prin încercarea de a uni cele două tendințe din filozofia vremii. Mai precis, exista pe de o parte concepția lui Heraclit, care considera realitatea ca o devenire permanentă, totul fiind supus schimbării, pe baza principiului “totul curge”; pe de altă parte exista concepția lui Parmenide, care spunea că totul este ființă, existență iar aceasta este nemișcată și neschimbătoare.

Empedocle încearcă așadar să reconcilieze aceste două polarizări și pleacă de la recunoașterea celor patru elemente, din filozofia milesienilor, care ar sta la baze existenței: *pământ, apă, aer și foc*. Pe acestea Empedocle le ipostaziază și le pune ca pe niște cărămizi la temelia întregii existențe.

Deci lumea este creată din particulele acestor elemente. Amestecarea acestora este un fenomen pur mecanic, fără vreo intervenție a unei divinități personale. Atunci când lucrurile dispar sau mor, înseamnă că aceste patru elemente s-au despărțit. De fapt, consideră Empedocle, ar fi chiar neindicat să se mai spună moartea sau nașterea unui lucru, mai potrivit fiind unirea sau separarea elementelor dintr-un lucru.

În afirmația sa, Empedocle se bazează pe sintagma “*ex nihilo nihil*”, adică din nimic nu se poate naște nimic. Prin această teorie a elementelor hilozoice, Empedocle ar fi unul dintre primii filozofi materialişti sau cel care deschide drumul filozofiei atomismului grec.

La întrebarea: care ar fi totuși forța motrice, care ar uni sau ar separa aceste elemente, Empedocle răspunde că Iubirea (Philottys) și Ura (Neikos) sunt cele două elemente dinamice, care pun în mișcare aceste particule. Pe acestea Empedocle le numește când zei, când elemente materiale. Cei doi poli ai victoriei: Sphairos – victoria iubirii și Akosmia – victoria urii, sunt fundamentul, pe care se duce această luptă⁵². Însă nu este totuși consecvent asupra misiunii pe care o realizează iubirea și ura, deoarece câte o dată iubirea desparte iar ura unește.

Cosmogonia este și ea destul de ciudată în optica lui Empedocle. Sphairos ar fi provocat un vârtej al materiei primordiale, din care

⁵² Teza este de influență heraclitiană, deoarece se vorbește despre luptă ca tatăl întregii devenirii.

apoi s-ar fi desprins *aerul*, care a înconjurat toate lucrurile; apoi *focul*, prin care s-a creat bolta cerească. Ceea ce a fost mai dens, pământul, s-a strâns în mijlocul vârtejului. Marea nu este altceva decât respirația pământului. Bolta cerească, care înconjoară pământul și zilnic se învâрте în jurul lui, este formată din două calote: una este plină cu foc și când este deasupra pământului este ziua, cealaltă este umplută cu aer și puțin foc iar atunci este noapte. Soarele ar fi, după filozoful analizat, doar o lentilă uriașă care reflectă lumina, pe care bolta cu foc o reflectă ziua.

Cu toate acestea materialismul lui Empedocle este discutabil, deoarece el acceptă pe lângă cele patru elemente materiale și cele două dinamisme: iubirea și ura, care nu sunt din sfera materialității.

Zoogonia, o altă concepție originală a lui Empedocle, privește modul de apariție a animalelor și al omului. La început s-au născut din umezeală plantele și copacii, care sunt de fapt ființa ce nu s-au dezvoltat deplin pe scara evoluției. Omul și animalele s-au dezvoltat treptat, trecând prin anumite stadii de evoluție. Mai întâi au apărut din pământ anumite organe singulare, care apoi prin atracția iubirii s-au unit și au alcătuit trupul. În acest proces și hazardul a avut partea sa de acțiune, deoarece unele organe s-au unit mai multe decât trebuiau și astfel au apărut ființele cu mai multe brațe și monștri. Însă acestea nu au rezistat, deoarece membrele lor nu erau în armonie.

Ceea ce este foarte important în gândirea lui Empedocle este faptul că el susține originea comună a tuturor ființelor. Mai mult decât atât, pentru Empedocle afirma că plantele și animalele au nu numai sentimente, dar chiar și capacitate de gândire.

În domeniul fizicii, Empedocle a descoperit noțiunea de *viteză a luminii*, ceea ce înseamnă că lumina de la soare are nevoie de o anumită perioadă de timp pentru a ajunge la pământ, că aceasta trebuie să treacă prin atmosferă.

În problema sufletului Empedocle crede că și animalele și chiar plantele au suflet, ceea ce reprezintă un pas important pentru lumea greacă, care accepta nemurirea doar pentru zeii olimpieni, în vreme ce lumea oamenilor va primi această calitate abia târziu în istorie.

Mistica lui Empedocle este expusă în lucrarea *Katharmoi* (Καθαρμοί), pe care ar fi scris-o la bătrânețe. Centrul existenței umane îl constituie sufletul, trupul fiind doar un pământ care îl înconjoară pe om. Sufletul este de origine divină, el fiind preexistent în cer, unde el era un demon fericit în imperiul zeilor. Sufletele erau în comuniune cu divinul *Sphairos*. Din cauza „tulburatei certe”, a discordiei, care a încercat să distrugă unitatea și să o transforme în multiplicitate, a fost distrusă și

starea de fericire a sufletelor în cer, fiind alungate pe pământ, loc unde domnesc crimele, bolile, operele trecătoare, etc.

Dar prezența sufletului în exilul pământului este doar temporară, el încercând să se reîntoarcă în patria sa cea cerească. Empedocle crede în *metempsihoză*, fapt pentru care el cere să nu se ucidă nici o vietate, chiar și animal, deoarece în fiecare se găsește un suflet chinuit. De aceea, pentru filozoful analizat cel mai mare păcat este uciderea unui animal și consumarea cărnii acestuia. Se pare deci că din punct de vedere religios, el ajunge la concepția despre suflet și despre aspirația acestuia spre desăvârșire, însă acest urcuș este condiționat de disprețuirea trupului, ca o carceră a sufletului.

11. ANAXAGORA (500-428 Î. HR.):

- era originar din Clazomenai dintr-o familie avută. De dragul științei a părăsit preocupările comerciale și a plecat în Atena, unde ar fi rămas 30 de ani. Aici s-a împrietenit cu Euripide și cu Pericle. Opera sa principală este *Περὶ φύσεως*, căutând ca și predecesorii săi cauza ultimă a existenței.

Din cauza concepției sale despre soare, pe care îl considera ca pe o masă de pietre incandescente (deoarece analizase un meteorit căzut), a fost acuzat de asevie și a trebuit să părăsească Atena. De asemenea, în privința soarelui el susținea că acesta este de dimensiunile Peloponezului iar luna este populată, relieful ei fiind plin de văi. În ceea ce privește concepția despre materie, ca și ceilalți filozofi anteriori, și Anaxagora pleacă de la premisa că *din nimic nu se poate naște nimic iar nimicul nu poate dispărea în nimic*. Lucrurile sunt de asemenea alcătuite din particule neschimbătoare și elementare. Așadar nu avem de a face cu procesul nașterii și al morții, ci cu cel al unirii și al despărțirii.

El încearcă să ofere o explicație la întrebarea “cum se face că pâinea pe care o mâncăm se transformă în oase, carne, vene și păr? Sau apa râului care udă rădăcinile copacului devine ramuri, frunze sau flori? Răspunsul este original: în pâinea pe care o mâncăm se află sedimentate elementele corpului nostru, chiar înainte de a consuma aceste alimente. De exemplu, sângele nostru este amestecat în alimente chiar înainte de a fi el prezent în compoziția corpului nostru. Deci, după Anaxagora, există nu numai patru elemente principale, așa cum susținea Empedocle, ci o infinitate de elemente, numite de el *σπερματα* - semințe. Diferența dintre Anaxagora și atomiști constă în faptul că în vreme ce pentru Democrit și Leucip (atomiști) atomul este lipsit de orice calitate, pentru Anaxagora semințele au totuși calități senzoriale.

Pentru Anaxagora, lumea trebuie să se îndrepte spre un scop, iar mișcarea spre acesta este opera unui mișcător. Ori dacă omul are în sine un suflet, care pune trupul în mișcare, înseamnă că și în univers trebuie să existe un Suflet cosmic, care este principiul ordinii din univers. Acesta mai este numit și Nous-ul universal. În el se identifică: facultatea de a gândi (nous) și principiul vieții (psyche). Caracteristicile Nous-ului sunt următoarele: este simplu, este pur, nemărginit și se fundamentează numai pe sine.

În problema psihologiei, el considera că spiritul este doar o funcțiune a materie, având în sine caractere materiale. De asemenea, Anaxagora face o deosebire între cunoașterea senzorială și cea noțională. Cea senzorială este înșelătoare și deci nu poate defini esența lucrurilor. Cea noțională o poate realiza doar spiritul în momentul în care se detașează de tot ceea ce este corporal.

Pentru Anaxagora spiritul este un *deus ex machina*, prin care lumea este impulsionată spre scopul ei. Ordinea lumii care s-a născut din haosul primordial este legea prin care se conduce lumea spre scopul ei. Despre pământ el crede că acesta se află în centrul universului, iar planetele sunt corpuri. Luna este locuită, așa cum am amintit. Soarele este o masă de pietre incandescente, care reflectă lumina lor și asupra lunii. De asemenea, cerul este plin de pietre, dintre care unele cad pe pământ. Plantele sunt însuflețite, ba mai mult ele se bucură și se întristează, la rândul lor.

Religia lui Anaxagora are la bază ideea de *suflet*, care animă universul și dă sens materiei. Lumea zeilor pentru el și de fapt pentru toți filozofii este o lume periferică, deoarece în ascensiunea perfecțiunii umane, omul este cel care intră în efortul comunicării cu cerul. Divinitățile nu sunt negate dar sunt epurate (am zice *demitologizate*) de balastul de legendă antropomorfică și prezentați ca elemente spirituale care au atins starea perfecțiunii.

12. LEUCIP DIN MILET:

Despre LEUCIP din Milet nu știm decât că a trăit în a doua jumătate a sec. V. î.Hr. și că a emigrat din Milet în Elea, unde a devenit elevul lui Zenon. După anul 450 a înființat o școală în Abdera (în Tracia) unde l-a avut elev pe Democrit. Opera lui Leucip nu poate fi desemnată deoarece ea s-a amestecat cu scrierile lui Democrit, astfel încât avem doar un corpus al celor doi filozofi.

În ceea ce privește ideile sale filozofice, Leucip păstrează de la dascălul lui Zenon ideea că existența în sensul ontologic este

neschimbabilă. Dar spre deosebire de acela Leucip acceptă multiplicitatea și spațiile goale. “Fără spații goale – zice Leucip – nu se poate gândi mișcarea și nici multiplicitatea”. În viziunea lui există “plinul” sau materia sau corporalul (ov- Ființa), dar există în același timp și non-existența (μη ov).

Leucip consideră că materia se poate împărți dar acest proces nu este infinit, ci de ajunge la anumite particule, care nu se mai pot împărți și care se numesc “atomi”. Așadar din aceste particule, care nu se mai pot împărți, atomii, sunt constituite toate lucrurile din lume.

Procesul universal al lumii se fundamentează pe unirea și separarea atomilor. Totalitatea atomilor nu are un început sau un sfârșit, ci ei există din eternitate.

În ceea ce privește cosmologia lui Leucip, originalitatea lui este demnă de remarcat. Pentru filozof, atomii se unesc în diferite complexe, care produc vârtejuri. Atomii mai fini sunt apoi împinși spre periferie, pe baza forței centrifuge, în vreme ce atomii mai grei se condensează spre centru. Cei periferici formează cerul și stelele ca unele care sunt periferice față de pământ, considerat ca fiind centrul universului. Atomii grei formează pământul, masa cea mai grea din univers.

În ceea ce privește tema sufletului, acesta este format tot din atomi materiali, dar infinit mai fini, după modelul atomilor sferici ai focului. Sufletul se află în strânsă legătură cu respirația, prin care sunt eliminați o parte din atomii focului, care constituie sufletul, dar prin inspirație numărul lor este reumplut. Deci sufletul nu este o entitate spirituală și nu are de a face cu ideea de nemurire sau de divinitate.

13. DEMOCRIT DIN ABDERA (CCA. 460-360 Î. HR.):

DEMOCRIT din Abdera (cca. 460 – 360 î. Hr.), împreună cu Leucip, este cel care a introdus în filozofie atomul ca ultimă rațiune a existenței. Evident acest proces l-au pregătit filozofii eleați (Parmenide, Zenon), dar lui Democrit îi revine meritul de a fi impus termenul de atom ca element filozofic.

Despre viața sa se cunoaște doar că era din Abdera, unde familia sa era foarte bogată și influentă. Democrit a beneficiat de o pregătire foarte bună, fiind instruit se pare de către un mag persan.

De asemenea, se știe despre el că și-a cheltuit averea sa în lungile călătorii, pe care le-a făcut (mai ales în Egipt și în Orient). Întors sărac în Abdera, el este ajutat de către un frate al său. Dar în curând va deveni faimos prin vastele sale cunoștințe. Se pare

că însuși Aristotel ar fi devenit faimos în urma însușirilor ideilor lui Democrit, pe care le-a transpus sistemului său filozofic.

Cu toate acestea deviza lui Democrit este: “nu mulțimea cunoștințelor este vrednică de dorit, ci bogăția intelectului”, cu alte cuvinte valoarea rațiunii ca entitate morală este cea care trebuie să rămână preocuparea filozofiei. Iar atunci când vorbește despre sine el nu se mândrește cu scrierile sale, care ar fi fost foarte multe, ci se laudă cu „autopsia” sa, termen, care trebuie înțeles ca “autocunoaștere”.

În ceea ce privește opera sa se pare că aceasta ar fi fost foarte vastă, dar din păcate au rămas doar circa 300 de fragmente.

Lucrarea sa principală se numește Μικρος διακοσμος

Pentru Democrit atomii sunt particulele cele mai mici, care nu se mai pot divide. El acceptă, ca și Leucip, existența golurilor între particulele de materie. În compoziția atomilor nu mai există goluri, fapt pentru care aceștia nu se mai pot divide. Atomii au formă (ρυσμος), ordine (διαθιγη) și o poziție (τροπη). Mărimea lor este diferită și sunt eterni. Ei formează prin compunerea lor lucrurile din lume, iar în această compunere intră și spațiile goale.

Atomii sufletului sunt asemănători cu cei ai focului. Ei îndeplinesc în corp diferite funcțiuni: gândirea în creier, poftele în ficat, sentimentele în inimă. Prin respirație atomii sunt eliminați în aer și se inspiră alții din atmosferă. Ei sunt pentru orice ființă elementul ultim al vieții.

Deci pentru Democrit arche-ul ontologic îl reprezintă atomul. Prin acesta el susține *monismul materialist*. Principiile acestui monism materialist, expus de Democrit, sunt următoarele:

-*Din nimic nu se poate naște nimic*. Orice schimbare este în fond numai o asociere sau o despărțire a atomilor.

-*Nimic nu se petrece la întâmplare*. Totul are o explicație rațională, materialistă. Temeiul (Logosul) despre care vorbește Democrit nu este altceva decât legea mecanică-matematică, care dirijează atomii în mișcarea lor.

-*Nu există decât atomi și spații goale*. Orice altceva nu este decât o iluzie. Afirmția lui Democrit este lapidară în acest sens: “Dulcele, amarul, caldul, frigul și culoarea constau numai dintr-o părere; în realitate nu există decât atomi și spațiul gol”.

-Atomii sunt în număr infinit iar din punct de vedere temporal ei sunt eterni.

Deosebirea dintre lucruri este de fapt deosebirea dintre atomii care le compun.

-*Sufletul este constituit din atomi fini, netezi și rotunzi, asemeni atomilor focului*. Sufletul este de fapt partea esențială a omului, corpul fiind de fapt un înveliș exterior. “Frumusețea corpului are

ceva animalic, dacă acesta este lipsit de suflet”, spune Democrit în acest sens.

Sufletul este constituit dintr-o materie specială, însă totuși el rămâne o materie între alte materii. Înrudirea atomilor sufletului cu cei ai focului nu reprezintă o transcendență a acestuia față de trup. Însă valoarea lui calitativă este mult superioară față de trup. Etica lui este evdemonistă și se află în concordanță cu materialismul său. Accentul cade pe ideea de *fericire*, care constă în liniștea plină de veselie a sufletului, pe care omul o poate dobândi numai printr-o *stăpânire a poftelor și a instinctelor*. Ideea morală se cuprinde în rețeta etică: “măsura în toate, puritatea inimii, cultivarea spiritului și dezvoltarea inteligenței”. De aceea el cerea permanent *armonia vieții*. Iată câteva din sentințele sale morale:

-“cine este cumpătat la mâncare și băutură, n-are niciodată o noapte lungă”.

-“oamenii imploră divinitatea și nu știu că ei înșiși posedă puterea asupra acesteia. Prin lipsa de cumpătare ei o subminează iar prin poftele lor devin trădătorii sănătății lor”.

-“părerea de rău pentru faptele murdare este salvarea vieții”.

-“un om care se află mereu sub puterea banului nu poate fi drept niciodată”.

-“cuvântul este numai umbra faptei”.

Așadar cel mai bun lucru pentru om ar fi, după Democrit, să se bucure cât mai mult și să se tulbure cât mai puțin. Hedonismul său diferă de cel al lui Epicur, cât și de cel egoist al filozofilor din secolul al XVIII-lea, deoarece acesta se bazează pe conștiința împăcată cu sine. Liniștea veselă a sufletului este cel mai înalt bun și acest lucru se poate realiza numai printr-o gândire și prin faptă cinstită. Fericirea se află numai în suflet, care formează partea cea mai pură din om, calitatea lui divină. Pentru a ajunge la fericire este nevoie de înțelepciune, deoarece ea este singura prin care se poate realiza echilibrul sufletesc. Poftele și tentațiile strică echilibrul omenesc și-l scot pe om din starea de „*ataraxia*”, care este condiția fericirii adevărate.

În concluzie, filozofia atomistă caută realitatea ultimă în sfera noțiunii de atom, prin care justifică compoziția materiei. Ei nu sunt de fapt niște atei, cum s-a încercat să se spună, ci rămân în cadrul căutărilor arche-ului.

Cel mai profund filozof al acelor timpuri, care a creat o adevărată școală, este Socrate (471 – 360 îHr.). Născut în Atena frământărilor de atunci, care căutau să descopere ultima realitate a existenței, principiul de la care s-ar fi pornit în crearea lumii.

Copil al unui sculptor și al unei moașe⁵³, Socrate ar fi introdus de la mama sa termenul de *moșit*, deoarece el considera că ideile trebuie *moșite* pentru a scoate la iveală prin ele adevărul filozofic. În conflictul lui cu sofistii, el va ataca relativismul superficial al acestora care din păcate făceau un fel de *artă pentru artă*, un fel de filozofie de dragul filozofiei, fără a căuta *excelsior-ul* metafizic. „Relativismului ucigător de suflete al sofistilor, Socrate le opune nestrămutata credință într-un *Logos etern*, ca singurul fundament al existenței veritabile, pentru realizarea căreia el a jertfit totul și sănătate și putere, comoditate, liniștea vieții și, la sfârșit, chiar viața”⁵⁴.

Socrate atinge în sfera religiosului tema *Demiourgului*, prin care considera că lumea a fost creată de acest spirit, care în ultimă instanță este Dumnezeu și care își are glasul în conștiința omului. Permanentă sa afirmație „*știu că nu știu nimic*”⁵⁵ este un leit motiv al faptului că noetic omul nu este capabil să dezlege problema divinului, dacă acesta nu se descopere el însuși în conștiința omului. De fapt, acesta este și motivul pentru care atenienii l-au condamnat să bea paharul cu otravă, deoarece prin introducerea entității *demiurgului și al conștiinței*, concetățenii credeau că introduce noi zei care nu vor mai accepta alt cult decât cel adus lor.

14. SOCRATE (471-399 Î. HR.):

- Lumea filozofică a lui SOCRATE este marcată de rodul unei copilării, pe care a transmis-o în viața lui filozofică. Născut dintr-un tată sculptor și o moașă, Socrate va fi la rândul lui un artist al cuvântului, care va tăia drept în piatra filozofală a timpului, pentru a moșii ideile novatoare, care să reformeze conștiința ateniană din acele timpuri. Un om robust, care rezistă se pare singur în urma unei molime apărută între soldații de la Potideea, el nu se va sinchisi să moară atunci când a considerat că filozofia sa nu este receptată, ba chiar considerată cu dispreț a fi *asebia*, adică impietate față de lumea zeilor lui Hesiod, de care au răs antecesorii săi.

Teama socratică pe care maestrul vrea să o demonstreze este „*știu că nu știu nimic*”, cu alte cuvinte, infinitul divin și cel gnoseologic este atât de vast, încât orice afirmație despre

⁵³ Pe tatăl său îl chema Sofroniscos iar pe mama lui, Fainarete, care era se pare moașă, apud diac. Prof. Dr. Nicolae Balca, *Istoria Filozofiei antice*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 104.

⁵⁴ Ibidem, p. 106.

⁵⁵ Pentru aceasta oracolul de la Delfi îl numește « cel mai înțelept dintre muritori ». Însuși Socrate recunoaște acest lucru și spune : « știți pentru ce Apollon m-a proclamat cel mai înțelept dintre oameni ? Fiindcă ceilalți cred că știu ceva, ceea ce de fapt ei nu știu; eu însă văd și admit că tot ceea ce știu se reduce la ceea ce eu nu știu » apud ibidem, p. 108, n. 233.

posesia unei cunoașteri este în fond o necunoaștere. Pornind de la această frază, el a dezvoltat în lumea religioasă concepția unui divin, care totuși se pare că se poate apropia de om. Evident nu este acea lume de zei olimpici, care se implicau în păcatele lumii, aducându-și și ei partea lor de desfrâu, ci este o căutare a unui divin care să rămână un reper al conștiinței și al sinelui uman.

Filozofia lui despre *Daimonion* (δαίμωνιον), pe care nu l-au înțeles contemporanii săi atunci când l-au condamnat pe Socrate la moarte, era o descoperire a glasului divin din conștiința umană. De fapt, Socrate descoperise Logosul sau mai bine zis preగాtea și el în lumea păgână venirea Logosului biblic, chiar dacă nu era conștient de această menire a sa.

Accentuarea conștiinței morale, de către maestrul *moșitului filozofic*, este o chemare la recuperarea unei stări de concupiscentă, un fel de examinare a moralității din om. Socrate rămâne însă la latura gnoseologică, afirmând sus și tare că lipsa cunoașterii îi face pe oameni să greșească în viață, că o cunoaștere reală ar elimina această stare de păcătoșenie. Evident cunoașterea este o etapă, însă impulsul spre viața autentică morală nu vine doar de la „a ști”, cât mai ales de la „a face”.

Importanța lui Socrate este foarte mare, deoarece de la el, discipolii care au urmat, au creat o filozofie a căutării divinului, în variante mult mai pure decât descrierile mitologice ale lui Hesiod. Faptul că el afirmă existența unei Rațiuni în afara omului, este deci un pas spre căutarea Divinului, pe care îl va afirma în Areopag peste câteva secole, Sfântul Apostol Pavel.

14. PLATON (427-348 î .HR.):

- PLATON, discipol al lui Socrate, preia de la maestrul său setea după căutarea metafizicului, care oricum nu era cel pe care mitologia vremii îl oferise maselor de naivi. Născut și crescut în Atena, el va asista la căutările filosofilor din Areopag, care lăsaseră porțița *dumnezeului necunoscut*. Pentru Platon acesta va fi abstractizat și oferit ca Ιδέα, o realitate, care se află în spatele realității existente. Într-o gândire *non-dualistă*, Platon oferă ca singură realitate, doar existența *ideilor*, care sunt niște fulgurații ce vin de la Ideea de Bine.

Pentru a reliefa și mai bine ideea de iluzie a existenței actuale, el utilizează celebrul exemplu al peșterii⁵⁶, prin care el afirma că omul se află în viață ca un deținut legat într-o peșteră și pus cu spatele către intrare. El vede pe fundalul peșterii imaginile realității de afară, care se mișcă pe la gura peșterii. Acestea sunt

⁵⁶ Platon, *Republica*, cap. V.

de fapt false, deoarece nu imaginile de pe perete sunt cele reale, ci cele de afară. Așa și noi, vedem în viață doar imaginile proiectate pe peretele existențial al iluziei noastre, dar realitatea este ascunsă privirilor carnalului. Singura realitate care trebuie deci căutată este cea noetică divină: Ideea Binelui suprem. Modalitatea de a ajunge la această entitate se realizează prin *gândire* (διάνοια), pe care filozoful atenian o concepe ca pe un monolog în care omul întreabă și tot el își dă răspuns la întrebările existențiale.

O altă idee tipic platonice este *anamneza* (ἀνάμνησις), ca unii care provenim din altă existență, decât cea telurică. Anamneza este acea revenire mintală la lumea paradisiacă a ideilor, care în termeni creștini s-ar traduce prin expresia „nostalgia paradisului”. Anamneza este glasul unei conștiințe divine, care recunoaște prezența elementelor divine din viața omului.

Spre deosebire de platonism, care vorbește doar despre o ascensiunea (ἀνάβσις) spre lumea divină a ideilor, creștinismul are în vedere și *coborârea* (κατάβσις) lui Dumnezeu în lume⁵⁷. Sfera relațională dintre Dumnezeu și umanitate se realizează la Platon nu prin dialogul orant, ci prin amintirea acelei *illo tempore*. Soteriologia, pe care el o oferă este una noetică. Dar frumosul căutării lui Platon constă în faptul că omul are la îndemână *Erosul*, conceput ca „năzuința și nostalgia după Frumos și Bine”⁵⁸. Impulsul Erosului îl face pe om să fie un putător al binelui și al frumosului, care se va descoperi la „plinirea vremii”.

STUDIUL 10

ROMA ANTICĂ SAU SPIRITUL PRAGMATIC AL ROMANULUI ÎN CĂUTAREA SACRULUI

1. ISTORIC:

- Peninsula Italică este una din regiunile cele mai izolate ale Europei, de vreme ce se mărginește în trei părți de mare (sud, est și vest), iar la nord este apărată de lanțul destul de greu de trecut al munților Alpi.
- în ceea ce privește populațiile existente pe aceste meleaguri înainte de formarea statului latin, putem aminti că primii care

⁵⁷ „Dinspre idei nu pleacă nici o acțiune salvatoare pentru om”, dic. Prof. dr. Nicolae Balca, *Istoria Filozofiei Antice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 170.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 171.

- sunt atestați în această zonă au fost **siculii**, care vin de peste Alpi și se stabilesc în Sicilia.
- se pare că ei au dat numele țării de Italia, după una dintre căpeteniile lor celebre, Italos.
 - după trecerea siculilor au apărut **POPOARELE ITALICE**, care fac parte din familia indo-europenilor, venind din părțile Europei Centrale.
 - ei s-au așezat în centrul Italiei, ocupându-se cu agricultura și păstoritul.
 - urmează apoi un alt strat etnic, cel al **ETRUSCILOR**, veniți din Asia Mică, considerat unul dintre „**POPOARELE MĂRII**”.
 - prin secolul al XVIII-lea î. Hr. îi găsim pe etrusci în Egipt, urmând ca în secolele IX-X î.Hr. să vină în valuri în peninsula Italică.
 - ei ocupă regiunea Toscanei, care pe atunci era în posesia triburilor **UMBRILOR**, din cadrul popoarelor italice.
 - se pare că începuturile orașului Roma se leagă de existența acestui popor, care ar fi dat numele de „Roma”⁵⁹ și pe cel de „Tibru”.
 - al patrulea val de colonizare îl întâlnim în sudul Italiei, când **COLONIȘTI GRECI** au reușit să realizeze, ceea ce au făcut și la Pontul Euxin, un lanț de orașe-colonii, care vor da numele regiunii de **MAGNA GRAECIAE**.
 - ultima colonizare care apare în această perioadă de formare a statului roman este cea a **CELȚILOR**, care au invadat Câmpia Padului prin secolul al II-lea î. Hr., constituind pentru scurt timp o mare primejdie pentru romani.
 - în ceea ce privește întemeierea orașului Roma, acesta are ca dată de naștere anul 753 î. Hr., deoarece Hristos s-ar fi născut la anul 753 *ab urbe condita*.
 - legenda întemeierii Romei este consemnată de istoricul **TITUS LIVIUS**, care o leagă de disputa dintre REGELE **NUMITOR** AL CETĂȚII ALBA ȘI FRATELE SĂU, **AMULIUS**.
 - acesta din urmă reușește să îl alunge de pe tron pe Numitor, iar pe sora lor, **RHEEA SILVIA**, să o includă în rândul vestalelor, pentru a nu se putea căsători și a naște copii, care să-i periclitizeze tronul.
 - însă aceasta fusese însămânțată în ascuns de **ZEUL MARTE** și a născut doi băieți gemeni, **ROMULUS** și **REMUS**, care au fost abandonați pe malul Tibrului.
 - alăptați de o lupoaică, ei sunt apoi crescuți de un păstor, care îi educă și ține treaz în ei conștiința lor regală.
 - ajunși maturi, ei îl eliberează pe Numitor, răzbunându-l și redându-i tronul, după care părăsesc cetatea Albei, pentru a-și construi loruși o nouă cetate.
 - numele și locul construirii noii cetăți îl primesc de la zei prin consultarea inițiatică, mai precis cei doi frați se așează fiecare pe

⁵⁹ Roma ar proveni de la o gintă etruscă, Rumla.

o colină (ROMULUS PE COLINA PALATINULUI IAR REMUS PE CEA A AVENTINULUI) și așteaptă semnul zeilor.

- semnul apare sub chipul unui număr de vulturi, Remus vede, șase iar Romulus doisprezece, ceea ce îi dă dreptul să dea numele cetății, **Roma**, după numele său.

- începuturile zidirii cetății se leagă de un act sacrificial, mai precis, Remus este ucis de către fratele său Romulus, deoarece îl ironizase și trecuse peste brazda care desemna zidurile care se vor construi.

- el este ucis cu cuvintele rămase legendare „”.

- în actul construirii cetății Romei întâlnim mai multe aspecte și anume: AȘA VA PIERI CEL CARE ÎN VIITOR ÎMI VA CĂLCA ZIDURILE

- prezența LUPOAICEI, care marchează VOCAȚIA RĂZBOINICĂ A ROMANILOR;

- hrănirea din laptele lupoaicei, ce desemnează o INIȚIERE pentru intrarea în rândul eroilor;

- brazda trasă de Romulus reprezintă atât marcarea zidului, cât și crearea spațiului de protecție sacră, din interiorul cercului, o delimitare a spațiului consacrat, care ar feri pe membrii cetății de orice furie demonică venită din afară și care nu ar avea putere înăuntru, idee similară cu expresia șamanului, care creează un cerc cu bățul său magic pentru a proteja pe cel afectat de orice interacțiune malefică;

- jertfa lui Remus are un aspect demiurgic, sacrificial, care cere să se așeze permanent la temelia marilor construcții câte o jertfă, prin care respectivul edificiu să reziste în timp;

- odată construită, Roma a fost populată cu păstorii și cu PROSCRIȘII DIN LATIUM.

- pentru că nu aveau femei pentru a-și întemeia familii, ei au organizat o serbare unde au invitat fetele unui alt trib, cel al SABINILOR, pe care apoi le-au răpit și au întemeiat familii.

- astfel DIN CELE DOUĂ TRIBURI, CEL AL LATINILOR ȘI CEL AL SABINILOR, S-A FORMAT POPORUL ROMAN.

- în această combinație avem două tipuri de influențe: latinii reprezentând latura războinică, iar sabinii pe cea a bogăției.

- izvoarele de cercetare nu sunt foarte numeroase, însă sunt totuși foarte diversificate.

- pe lângă abundența de elemente arheologice, oferite de vechile temple romane, aflate astăzi în ruine se pot aminti:

- CATO, *DE RE RUSTICA* - sec. III-II î. Hr.;

- TERENCEUS VARRO (116-27 î. Hr.), cu lucrarea *ANTIQUITATUM ROMANARUM HUMANARUM ET DIVINARUM LIBRI XLI*, care s-a păstrat doar sub forma unor fragmente în cartea *DE CIVITATE DEI* a FERICITULUI AUGUSTIN.

- CICERO cu cărțile *DE NATURA DEORUM*, *DE FINIBUS* și *DE LEGIBUS*.

- *ENEIDELE* lui VIRGILIUS, etc.

2. DIVINITĂȚILE ROMANE:

a. Aspecte preliminare:

- există păreri care consideră ca religia romanilor ar fi avut o fază pre-deistă, mai precis, o perioadă în care nu ar fi existat divinitățile din religia clasică, divinitatea se numea generic **NUMINA**, care ar fi asemănătoare ideilor de **ORENDA**, **WAKAN** sau **MANA**.
- această energie divină este permanent legată de zeitățile care o emană.
- între divinitățile cele mai importante ale religiei romane am putea aminti următoarele:

b. Jupiter:

- **JUPITER** reprezintă cerul strălucitor, cu apelative de ordinul superlativelor, cum ar fi: „CEL MAI BUN” (**OPTIMUS**) sau „CEL MAI MARE” (**MAXIMUS**).
- el este zeul principal al panteonului roman.
- în cazul în care armata era învingătoare la întoarcere se aduceau jertfe somptuoase acestei divinități, în templul său de pe Capitoliu.
- de asemenea, el este pus în legătură cu elementele naturii, primind denumirea de **JUPITER PLUVIUS**, ca cel care aduce ploaia cea mănoasă, **JUPITER TONANS SAI FULGURANS** care pedepsește pe cei răi, fulgerându-i.

c. Junona:

- **JUNONA** este soția lui Jupiter, care are totuși virtuți mai alese decât gelozia celebră a lui Hera, soția lui Zeus.
- probabil la început această divinitate era reprezentanta lumii în comparație cu soarele lui Jupiter.
- Junona era considerată protectoarea familiilor și a femeilor.
- luna iunie îi era închinată acestei divinități, deoarece era considerată luna cea mai propice pentru căsătorii.
- ca regină a lui Jupiter, Junona era numită și **JUNO REGINA**.
- pasărea ei preferată era **GÂSCA**, care se putea plimba fără de probleme prin templul ei din Capitoliu.
- de aceea, la invazia vandalilor, găștele dau de știre și cetatea a putut să fie apărată.
- Junonei îi era închinată calendele, adică primele zile ale lunilor.

c. Marte (Mars):

- **MARTE (MARS)** era cel mai popular zeu al romanilor.
- la început era o divinitate vegetală, căreia îi era închinată luna martie, luna cea mai propice pentru însămânțările de primăvară.
- ulterior el primește atribuții războinice, devenind strămoșul romanilor.

- el este cel care o fecundează pe Rhea Silvia și dă naștere celor doi gemeni: Romulus și Remus, strămoșul romanilor.

- înainte de a pleca la luptă, soldații romani strigau „*MARS, VIGILA!*”

d. Quirinius:

- QUIRINIUS este într-o primă fază o divinitate războinică, ulterior acest atribut fiind schimbat cu cel al lui Marte.

- astfel, Quirinius devine zeul prosperității și al belșugului.

- lui îi erau oferite serbările Quirinalia, pe 12 februarie.

e. Janus:

- JANUS este cel mai vechi zeu al italicilor, care se referă la începerea și sfârșitul fiecărui an.

- el era reprezentat cu două fețe, una îndreptată spre înainte, simbolizând forța de a merge mai departe, iar cea de a doua este cea îndreptată spre înapoi, ca o analiză a trecutului.

- luna consacrată lui era luna ianuarie, al cărui nume este preluat de Janus.

- simbolismul acestui zeu este analiza trecutului și planul viitorului fiecărui dintre oameni.

f. Vesta:

- VESTA este zeița căminului casnic.

- fiică a lui Saturnus, ea este identificată cu **Hestia** a grecilor.

- de remarcat este faptul că în fiecare sat sau cetate exista un *FOCUS PUBLICUS* care trebuia să ardă permanent, considerat a fi cel mai sacru loc al orașului și simbolul purității și al luminii.

- stingerea lui din neglijență era considerat prevestirea unei mari calamități asupra cetății.

- de aceea, acest *FOCUS PUBLICUS*, închinat zeiței Vesta era îngrijit de **VESTALE**, fecioare, care trebuiau să alimenteze acest foc din lemnele cele mai bune.

- pe vremea regelui Numa Pompiliu focul Vestei se aprindea cu ajutorul unei oglinzi metalice concave, considerat a fi focul venit direct din cer, de la zeiță.

- aceste fecioare erau foarte cinstite de către cetățenii locului, însă dacă una dintre ele își pierdea fecioria, era îngropată de vie, deoarece impuritatea ei „spurca” focul sacru și atrăgea asupra orașului o serie de necazuri.

- dacă cumva din neglijența ei se stinge focul public, era biciuită în public, deoarece putea să atragă asupra orașului supărarea zeiței.

g. Minerva:

- MINERVA este copia zeiței Atena, fiind protectoarea meșteșugurilor și a poeziei.

- ea este născută din **JUPITER**, fără contribuția lui **JUNONA**, așa cum **ATHENA** este născută din **ZEUS**, fără aportul lui **HERA**.

- în arta sculpturală, ea era reprezentată cu coif, scut și lance, prezentându-o și ca pe o divinitate inexpugnabilă, adeptă a războiului.
- în data de 19 martie se sărbătorea ziua ei, **QUINQUATRUS**, la care participau toți meșteșugarii și comercianții cetății.
- tot acum se organizau lupte de gladiatori, care apoi au devenit un deliciu al romanilor.

h. Venus:

- **VENUS** rămâne și pentru romani, zeița frumuseții, ca și **AFRODITA** la greci.
- de cultul ei ține și ideea de fertilitate a femeilor sau de rodnicie a pământului, de aceea era considerată patroana grădinilor și a fertilității, în general.
- dintre plantele sale preferate se număra în primul rând mirtul, iar ca animale, lebăda.

i. Diana:

- **DIANA** este protectoarea maternității și simbolul renașterii anuale a vegetației.
- ca zeiță a lunii, ea se mai numea și **DIANA CANDELIFERA** (CEA CARE POARTĂ TORȚA) sau **DIANA LUCINA**.
- o întâlnim chiar și în Dacia Traiană, cu numele de **DIANA MELLIFICA**, cea care protejează mierea albinelor, preocupare foarte des întâlnită la daci.

j. Fortuna:

- **FORTUNA** este considerată zeița norocului și a abundenței.
- ea era redată cu ochii acoperiți de o năframă, simbolizând destinul orb.
- ea ținea într-o mână **CORNUL ABUNDENȚEI** iar în cealaltă **DESTINELE UNIVERSULUI**.
- găsim această divinitate și în Dacia, cu numele de **FORTUNA DACIARUM**, având numeroase temple și statui, cel mai renumit fiind cel de la Sarmizegetusa.

k. Neptun:

- **NEPTUN** este similarul zeului Poseidon al grecilor, fiind protectorul cailor și al mărilor.

l. Vulcan:

- **VULCAN** era zeul focului și făuritorul armelor, avându-și atelierele sub muntele Etna.

m. Saturnus:

- **SATURNUS** era zeiata semănăturilor și protectorul săracilor.

n. Faunus (Lupercus):

- **FAUNUS** sau **LUPERCUS** era protectorul turmelor împotriva lupilor.
- cultul lui se presta în grote sau peșteri, cea mai renumită fiind cea de pe Capitoliu.

o. Bacchus:

- BACCHUS era sinonimul lui Dionyssos, considerat zeul beției extatice.
- dintre divinitățile casnice tutelare putem aminti patru grupe de spirite și anume:
 - a. Penații:**
 - aceștia supravegheau prosperitatea fiecărei case;
 - b. Geniile:**
 - protejau pe fiecare om, fiind considerate un fel de îngeri păzitori;
 - fiecare bărbat avea un GENIUS, în vreme ce femeile erau apărate de către o JUNO;
 - c. Larii:**
 - erau apărătorii grupărilor omenești (sate, cetăți sau bresle meșteșugărești;
 - d. Manii:**
 - erau sufletele strămoșilor, care trebuiau cinstite și hrănite din ofrande, pentru a nu deveni strigoi;

3. VIAȚA MORALĂ:

- a. Familia:**
 - în general, CĂSĂTORIA era destul de bine constituită, în forma monogamică, însă cu timpul, preluându-se modelul dezmațat al clasei aristocratice, familia a început să decadă. Mai precis, divorțul, care era destul de rar întâlnit, considerat o *ultimo ratio*, pe care o putea exercita doar bărbatul, în perioada republicii se putea foarte ușor realiza atât de către bărbat, cât și de către femeie.
 - **RAPORTUL DINTRE PĂRINTE ȘI COPIL** dădea tatălui în perioada regalității drepturi depline asupra copiilor lui, acesta putând chiar să-și omoare copiii sau să-i vândă ca sclavi fără să fie judecat.
 - tatăl putea, de asemenea, să își renege copiii în cazul în care bănuia că nu sunt ai lui, iar aceștia erau pur și simplu alungați în drum.
 - în perioada republicii, însă, *pater familias* nu mai era deținătorul acestor drepturi atât de dure în cadrul familiei.
- b. Sclavia:**
 - **SCLAVIA** situa această categorie socială pe ultima treaptă a societății.

- în general, sclavii erau recrutați dintre prizonierii de război, dintre dezertori, hoți sau copiii vânduți ca sclavi de către părinții lor, fapt pentru care numărul lor era foarte mare.
- stăpânul avea dreptul de viață sau de moarte asupra sclavului, pe care îl puteau vinde mai departe altora.
- de asemenea, se practica oferirea de slave pentru o perioadă sau definitiv, ca dar pentru a recompensa vreun prieten.
- sclavii nu aveau valoare juridică, fapt pentru care căsătoriile lor erau nule, iar copiii care reieșeau din aceste legături erau considerați tot sclavi.
- sclavii erau utilizați la muncile agricole, în luptele de gladiatori sau ca servitori în case.
- în perioada Republicii, situația lor se va îmbunătăți într-o oarecare măsură, deoarece mulți dintre ei erau cooptați pentru servicii în folosul comunității, ca scribi, educatori sau funcționari publici.
- mai existau așa-numiții „sclavi de lux” care se ocupau cu literatura, cu muzica sau cu științele vremii și chiar cu filozofia.

4. CULTUL:

- la început, cultul se desfășura sub cerul liber, în grote, peșteri sau în păduri.
- abia ulterior au apărut templele, care au crescut în dimensiuni o dată cu creșterea puterii imperiale.
- templul roman avea forma de navă, dreptunghiular, ridicat pe un podium de piatră.
- el avea două sau trei rânduri de coloane, sfârșindu-se cu o **CELLA**, care reprezenta partea cea mai importantă din templu, unde se ținea și statuia sacră a zeului adorat.
- cel mai bine conservat templu din Roma, care s-a păstrat aproape intact până astăzi, este **PANTEONUL**, refăcut în forma actuală de Domițian.
- el are o arhitectură circulară, cu diametrul egal cu înălțimea, iar cupola este deschisă pentru ca soarele să pătrundă cu razele sale, luminând fețele divinităților expuse în acest templu.
- un alt templu este cel al vestalelor, care se afla față în față cu Colosseum-ul, fiind un fel de conventum sau mănăstire, unde fecioarele zeiței Vesta păzeau focul sacru al cetății.

5. SACERDOȚIUL:

• Ritualurile publice:

- sacerdoțiul era format din diferite categorii de colegii sau confrerii, dintre care amintim pe cele mai importante dintre ele:

a. Pontificii:

- reprezentau cea mai înaltă instituție sacerdotală, întemeiată de regele **NUMMA POMPILIUS**.
- la început doar patru, apoi opt, ei vor ajunge la 15 membrii, care îndeplineau funcțiile teologice cele mai înalte.
- mai precis, ei întocmeau calendarul anual, fixând datele sărbătorilor și ritualurile de cult.
- ei consacrau edificiile publice, stabileau formulele rugăciunilor, care urmau să fie recitate în fața statuilor zeilor, conduceau și supravegheau celelalte colegii sacerdotale și se pronunțau în favoarea sau împotriva introducerii de divinități noi în Panteonul Romei.
- conducătorul lor era **PONTIFEX MAXIMUS**, care era ales pe viață dintre pontificii activi.
- acesta locuia în Forul roman și avea dreptul la escortă de lictori.
- ulterior, această funcție a fost preluată de către împărați, iar mai apoi de către papa de la Roma.

b. Flaminii:

- **FLAMINII** erau preoții diferitelor zeități, care se îngrijeau de aducerea jertfelor la temple.
- existau 15 categorii de flamines, dintre care cei mai importanți erau **FLAMINES MAJORES**, care deserveau pe Jupiter, pe Marte și pe Quirinius, cele trei zeități fondatoare ale religiei romanilor.
- ei purtau veșminte specifice fiecărui templu sau zeu, pe care îl deserveau.
- dintre atribuțiile lor religioase amintim:
 - nu se puteau îndepărta de Roma niciodată;
 - nu trebuiau să poarte nod la haine sau asupra lor;
 - dacă vreun om înlănțuit reușea să se refugieze în curtea casei vreunui flamin, el trebuia de îndată eliberat.
 - nu aveau voie să apară goi sau îmbrăcați sumar în public;
 - nu aveau voie să călărească sau să vadă armate;
 - nu le era permis să se atingă de lucruri necurate sau de morți.
- nu toți flamines aveau aceste prescripții dure. În general. ele se respectau doar de cei care prestau cultul lui Jupiter.

c. Vestalele:

- **VESTALELE** erau fecioarele de la **TEMPLUL LUI VESTA**, cele care protejau focul vetrei și focul sacru al cetății.
- ele erau în număr de șase, fiind alese de către Pontifex Maximus dintre fetele nobilelor, de la vârsta de numai 10 ani, urmând ca ele să petreacă apoi circa 30 de ani în templu.
- ele trebuiau să-și păstreze în acest răstimp fecioria, deoarece pângărirea ei aducea asupra cetății mari nenorociri.
- pedeapsa pentru pierderea fecioriei a vestalei era îngroparea acesteia de vie.

- datoria lor era să păstreze permanent focul sacru din vatra templului.
- acest foc era produs prin preluarea unei raze de soare printr-o oglindă concavă, așa cum se făcea încă din timpul lui Numma Pompilius sau prin preluarea focului unui fulger.
- vestalele locuiau în Forul roman, într-un fel de mănăstire, fiind foarte respectate de către întregul popor.
- în acest sens, ele aveau locul lor special în Colosseum iar cine îndrăznea să jignească o vestală era ucis pe loc.
- de asemenea, dacă cumva din vina ei focul se stinge, vestala era biciuită în public, deoarece orice stingere a focului sacru era prevestitoare de mari calamități sau nenorociri.

d. Colegiul epulonilor:

- COLEGIUL EPULONILOR era format la început din 3 membri, apoi din 10.
- ei organizau ceremoniile publice, banchetele sacre și jocurile publice, așa-numitele LUDI ROMANI, precum și spectacole de teatru.
- din categoria prezicătorilor, care erau foarte căutați în imperiul roman, primul rang îl aveau AUGURII, care se pronunțau în cazul diferitelor proiecte ale cetății, dacă acestea ar fi sau nu pe placul zeilor.
- ei erau consultați în caz de război, pentru a se vedea în ce măsură zeii sunt favorabili sau nu respectivului război.

e. Haruspicii:

- HARUSPICII erau o altă categorie de prezicători, care însă se preocupau de problemele oamenilor și nu ale imperiului.
- ei făceau cercetări în măruntaiele animalelor jertfite, în special se făceau introspecții mantice în ficat.
- de asemenea, se pare că dețineau **CĂRȚILE SIBILINE**, manualele profetice ale romanilor, pe care le consultau.
- în perioada lor de vârf, cea imperială, existau circa 60 de haruspicii.

f. Fețialii:

- FEȚIALII erau în număr de 20, fiind considerați specialiștii în problemele de politică externă ale imperiului.
- ei erau consultați în cazurile declarațiilor de război sau la încheierile de pace.
- ei se preocupau de găzduirea ambasadurilor sau a solilor veniți la Roma, precum și de extrădarea criminalilor de război.

g. Salii:

- SALII erau preoții lui Marte, numărând circa 24 de membrii, împărțiți în **12 PALATINI** și **12 COLLINI**.
- ei erau cei care aduceau în vreme de război cult lui Marte pe așa-numitul CÂMP AL LUI MARTE, unde se organizau și celebrele concursuri de care de război.

h. Lupercii:

- LUPERCII reprezentau acea tagmă de preoți care erau preocupați de apărarea turmelor de oi de atacurile lupilor.
- ei prestau un cult simpatetic de magie imitativă, în care ei alergau goi și cu o sabie în jurul turmelor, pentru a desena acel cerc sacru prin care lupii să nu poată intra în turmă.
- pe 15 februarie, de **SĂRBĂTOAREA LUPERCALIA**, ei înconjurau Palatinul și loveau cu bice de piele pe orice femeie care le ieșea în cale pentru a o fertiliza.

i. Fratres arvales:

- FRATRES ARVALES erau acei preoți care o serveau pe DEA DIA, protectoarea recoltelor pământului.
- confreria lor era formată din 12 membrii, care făceau rugăciuni pentru îmbelșugarea roadelor.

• Ritualurile casnice:

- ritualurile casnice le presta, de obicei, *pater familias*.
- dintre acestea, cele mai importante erau:

a. Rugăciunea:

- avea un caracter magic și prea puțin metanoic, de aceea ea trebuia interpretată fără greșală.
- preotul o rostea stând în picioare, cu capul acoperit de toga, pe care acesta o purta în cadrul cultului.
- așa cum am amintit, rugăciunea era destul de seacă, sacerdotul fiind atent ca să nu greșească pentru ca să nu-și piardă caracterul său magic.

b. Votul:

- era o făgăduință, pe care o făceau de regulă magistranții sau oamenii care conduceau treburile imperiului, în frunte cu împăratul.
- de obicei, votul era o promisiune în cazul în care se reușea o victorie împotriva dușmanilor, oferindu-se în schimb prizonieri de război, ridicându-se altare sau temple noi.
- exista și un așa-numit VER SACRUM (primăvara sacră), când se ofereau primele roade ca jertfă pentru rodnicia pământului.

c. Lustrațiile:

- reprezentau trasarea unui cerc magic în jurul celor care prestau cultul public.
- în acest cerc se considera că se află protecția zeului care este salutat în cadrul cultului.
- acest cerc magic amintește de cercul tras de brazda plugului lui Romulus la construirea orașului Roma.
- acest act, de tragere a brazdei, se numea **POMERIUM** și era utilizat în cadrul oricărei ridicări de așezare omenească, cum ar fi construirea de caste.

- cei care locuiau în cadrul acestui *pomerium* se părea că ar fi protejați de puterea zeilor invocați la construirea cetății respective.
- mai exista și o altă tragere a brazdei care nu avea de-a face cu *pomerium*: era tragerea brazdei în cruce, peste orașul distrus până în temelie, cum a fost cazul Ierusalimului distrus și renumit Aelia Capitolina.

d. Sacrificiile:

- reprezentau punctul central al cultului.
- sacrificiul, care provenea de la latinescul „**SACRIS-FACERE**” (A FACE CEVA SĂ FIE SFÂNT) avea și înțelesul de „**MACTARE**” adică de a înmulți darul oferit.
- existau diferite sacrificii, cum ar fi cel de **CERERE** (POSTULATIONES), cel de **ISPĂȘIRE** (HOSTIAE PIACULARES) și cel de **CONSULTARE** (HOSTIAE COSNULTATIVAE).
- de regulă, se sacrificau animale de casă (cum ar fi păsări de curte), fructe și alimente.
- sacrificiile umane ar fi existat, însă au fi dispărut încă din anul 79 î.Hr.

e. Riturile particulare:

- **RITURILE PARTICULARE** erau prestate de *pater familias*, care oferea zilnic alimente pe altarul casei, pentru a îmbuna zeii și spiritele strămoșilor, și de trei ori pe lună ei aducea în cinstea lor flori.
- de obicei, cultul se adresa **LARILOR, PENATIILOR** și **GENIILOR**.
- la sărbătorile mari, *pater familias* purta o togă albă.
- tot de riturile casei țin și momentele vieții.
 - **Nașterea** era un moment așteptat de toți ai casei.
 - în a opta zi i se punea pruncului numele și i se atârna la gât o amuletă (bullă), care avea menirea să-l ferească de primejdii.
 - băieții păstrau această amuletă până la vârsta de 17 ani, când erau duși de tații lor la Forum, unde primeau **TOGA VIRILIS** și erau trecuți în catastiful cetățenilor cu drept de vot și obligativitatea prestării serviciului militar.
 - fetele păstrau amuleta până când se măritau.
 - **Căsătoria** era în general aranjată între părinți, potrivit afinităților de rang și de avere.
 - condiția era ca tânărul să aibă 17 ani, iar fata să treacă de perioada pubertății. Ceremonialul consta într-un sacrificiu la templu, împreună cu libațiuni de binecuvântare, precum și în semnarea unui contract nupțial, după care avea loc ospățul veseliei și împlinirea actului conjugal.
 - divorțul era destul de rar, însă cu timpul el putea fi cerut destul de ușor de către ambii soți.

- celibatarii erau supuși unui impozit special pentru lipsa lor de a oferi copii statului roman.
- **Moartea** erau destul de sumar reliefată în comparație cu ritualurile funebre ale egiptenilor.
- muribundul era așezat pe pământ, iar un membru al familiei trebuia să sărute mortul pe gură în timp ce își dădea răsuflarea.
- apoi, i se depunea mortului un ban (*obol*) în gură, ca preț cu care să își răscumpere calea spre fericirea zeilor.
- cadavrul era spălat și uns cu mirodenii.
- în casă se aprindeau lumânări multe, iar focul vetrei era stins în semn de doliu.
- cortegiul funerar era alcătuit din cântăreți de flaut și alte instrumente, din mimi, care redau scene din viața defunctului, din carul mortuar urmat de familie, de femeile-bocitoare, care interpretau o serie de cântece adecvate stării respective.
- incinerarea era întâlnită din vremuri foarte timpurii, urmată apoi de înhumare, unde cei bogați își ridicau adevărate capele sau mausoleuri, în vreme ce săracii și sclavii erau îngropați în gropi comune.

STUDIUL 11

RELIGIILE DE MISTERE. EXPONENTELE UNEI CĂUTĂRI MAI PROFUNDE A DIVINULUI

1. PRELIMINARII:

- religiile de mistere sunt o replică la decadența pe care o marca religia societății antice, care devenise destul de formalistă.
- prin mistere se considera încercarea de aprofundare a relației omului cu divinul, care era destul de senzualist reliefată.

2. MISTERELE LUI CYBELE ȘI ATTIS:

- **CYBELA** era considerată marea mamă, a cărei puteri se extindeau asupra întregii naturi.
- numele ei este destul de greu de definit.
- el ar proveni de la termenul semit **GABEL**, care înseamnă „MUNTE”, deoarece în părțile Frigiei de unde provenea cultul ei, ea era adorată sub forma unei stânci.
- de asemenea, mai era numită și **MATAR KUBILE (MAICA CYBELA)**, fiind considerată maica universală, mama zeilor și protectoarea omenirii.
- centrul cultic al acestei zeițe din Frigia, care era considerat cel mai sacru spațiu destinat ei, era la **PESSIONTE**, LA PICIOARELE MUNTELUI AGDOS, ÎN APROPIEREA RÂURILOR GALLOS ȘI SANGARIOS.

- importanța acestui centru era chiar mai mare decât templele pe care le deținea în întregul imperiu roman.
- la Pessinonte, se afla **BETILUL (PIATRA)**, care o personifica pe zeiță și peștera în care ar fi stat ea, precum și mormântul din care va învia **ATTIS**, iubitul ei.
- **ATTIS** este zeul vegetație prin excelență, care era reprezentat de un pin.
- pinul era considerat de frigieni copacul veșnic verde, simbol al vieții care nu dispare prin moarte, ci se regenerează de fiecare dată.
- fructele pinului erau considerate nu numai simbolul vieții, ci și stimulatoare ale fertilității solului și ale femeilor⁶⁰.
- el mai era considerat a fi și zeitatea grâului „spicul galben al grâului recoltat”⁶¹, fiind văzut fie ca amant al Cybelei, fie ca fiu al acesteia.
- legenda spune că Zeus, fiind îndrăgostit de Cybela, a încercat fără succes să o seducă.
- în cele din urmă, el și-a eliminat sămânța pe o stâncă, din care apoi s-a născut **AGDISTIS**, o ființă hermafrodită, pe care Dionysos o îmbată și apoi o instigă să se emasculeze⁶².
- din acest sânge curs din rană se naște conul de pin, care, pus în sân de **NANA, FIICA FLUVIULUI SANGARIOS**, dă naștere zeului Attis, pe care aceasta îl abandonează.
- găsit de oameni el este crescut cu „lapte și miere de țap”, de unde și numele de „Attis” care în frigiană înseamnă „ȚAP”.
- zeița Cybela se îndrăgostește de el, iar el îi jură credință eternă.
- însă, ca orice muritor și Attis uită de jurământul lui și se căsătorește cu **FIICA ZEULUI MIDAS AL PERSIEI**.
- însă chiar în ziua nunții Cybela i se arată iar Attis cuprins de remușcări se refugiază sub un pin și se castrează ca auto-pedepsire pentru infidelitatea sa.
- în urma rănii provocate, Attis moare, iar fiica lui Midas se sinucide la auzul acestei drame.
- Cybela îi îngroapă unul lângă celălalt, iar pe mormintele lor răsar pinul și violetele.
- în cele din urmă, zeița îi redă lui Attis viața ca recompensă pentru sacrificiul lui, luându-l ca partener în noul cuplu divin.
- acest cuplu face parte din categoria de perechi de origine asiro-babiloneană, în care partea feminină este permanent mai puternică, pe când masculinul este cel mult un erou, o anexă a acestui cuplu, cu puteri în ritul de recreare a vegetației.

⁶⁰ Paul Bălă și Ovidiu Chețan, Mitul creștin, Edit. Enciclopedia de Buzunar, București, 1972, p. 59.

⁶¹ Ibidem, p. 59.

⁶² Să se autocastreze.

- este cazul perechilor **INANNA ȘI DUMUZI, ISHTAR ȘI TAMUZ, MARDUK ȘI SARPANITU, ANAT ȘI ALEYAN SAU ISIS ȘI OSIRIS.**
- acest fapt i-a făcut pe mulți să considere că la baza existenței mitice s-ar afla o divinitate feminină, **MAREA MAMĂ**, din care au apărut celelalte divinități.
- ulterior societatea patriarhalistă ar fi înlocuit-o cu personalitatea unui zeu războinic, care a eliminat orice concurență feminină.
- se spune că sibilele au profețit că Hanibal va cuceri cetatea Romei, dacă nu se va invoca ajutorul mării mame cerești, adică a Cybelei.
- ca urmare, s-a adus **BETILUL DIN PESSINONTE**, care era o mică piatră neagră ce o reprezenta pe zeiță.
- acesta a fost primit cu mare evlavie în Roma și depus în templul zeiței Victoria de pe muntele Palatin.
- în urma acestei invocări și a prezenței lui Cybela în Roma, se zice că Hanibal ar fi fost învins de armatele lui Scipio Africanul, la Zama.
- astfel a intrat în panteonul roman o nouă zeităte și un nou cult, care se va dovedi destul de puternic încât să creeze un cult al misterelor.
- cultul zeiței este unul orgiastic, în care **GALII**, preoții lui Cybele, ce erau castrați, îmbrăcați în costume orientale, defilau pe străzile Romei, într-o procesiune foarte spectaculoasă, care atrăgea uimirea maselor, care împărțeau flori și pomeni în urma lor.
- a existat în cadrul acestui cult și o categorie de **CĂLUGĂRI CERȘETORI**, format din acei **METRAGIRȚI (SLUJITORII ZEIȚEI)**, dintre care **SUB-CLASA MENAGIRȚILOR** (μην = lună) mergeau la începutul fiecărei luni pe la casele credincioșilor pentru a aduna milostenia.
- cultul zeiței Cybela se dezvoltă mai ales în timpul împăratului Claudiu, care organizează ciclul sărbătorilor între 15-25 martie.
- ceremoniile se deschideau pe data de 15 martie cu **PROCESIUNEA CANOFORILOR** (purtătorii de coșuri cu flori), care comemorau găsirea pruncului Attis pe malul râului.
- la 22 martie începea **PROCESIUNEA DENDROFORILOR** (purtătorii pomului).
- acum se tăia un pin din pădure, se împodobește cu panglici și apoi era dus cu mare pompă la templu Cybelei din Palatin.
- trunchiul de copac simboliza atât elementul falic, dătător de fertilitate, cât mai ales trupul mort al zeului, care era plâns de zeiță și de toată adunarea.
- pe 24 martie marele preot, arhigalul, își făcea o incizie în braț, pentru ca sângele lui să fie oferit ca ofrandă pentru zeu.
- erau zile de post și de tristețe.

- tot acum ceilalți preoți, surexcitați de muzica asurzitoare, se antrenau într-un dans extatic, care îi făcea pe novici să cadă într-un fel de transă, ce îi aducea în cele din urmă la emascuarea, adică la auto-castrarea lor și oferirea organelor tăiate ca jertfă zeiței și lui Attis.
- de aceea, această zi se numea **DIES SANGUINIS**.
- se considera că organele tăiate și îngropate în sanctuarul zeiței îi oferă acesteia forța de reînviere a naturii.
- evident că după trecerea acestei transe colective mulți dintre cei care se castrasera regretau și se tânguiau profund pentru gestul lor.
- această practică este destul de des întâlnită în spațiul mesopotamian, unde aproape toate zeițele fertilității aveau preoți castrați.
- ziua de 25 martie era numită **DIES HILARIA** (ZIUA VESELIEI) deoarece credincioșii serbau acum „învierea” lui Attis.
- acum fiecare putea să facă ceea ce dorea: unii țipau, alții umblau deghizați pe străzi, alții proferau batjocuri la adresa oricărui demnitar, fără a fi pedepsit.
- era, deci, un fel de carnaval al zeiței.
- ziua de 26 martie era una de repaus, după care, pe 27 martie, preoții duceau statuia zeiței la râul Almo, unde o spălau și o împodobeau, ducându-o într-un car cu boi înapoi la templu.
- tot acum se oferea un ultim ospăț, iar unii dintre participanți se „botezau”, ungându-se cu sângele unui taur ucis, primind numele de **RENATI**.
- elemente care ne-ar duce la ideea de păstrare a unor elemente revelaționale ar fi:
 - IDEEA DE LEMN, SIMBOL AL CRUCII ȘI AL ÎNVIERII;
 - MOARTEA ȘI ÎNVIEREA, care se găsește și la Attis;
 - FECIOARĂ DIVINĂ, cum este denumită zeița Cybele;
 - MONAHISMUL PĂGÂN;
 - IDEEA DE ÎNIȚIERE PRINTR-UN FEL DE BOTEZ AL SÂNGELUI;
- totuși, diferențele sunt destul de mari, deoarece pinul lui Attis nu are nimic de-a face cu altarul jertfei lui Hristos, fiind o prefigurare a trupului mort al zeului, dar și o expresie falică, cu sens de reproducere.
- moartea și învierea lui Attis face parte din ciclul morților vegetative, de revenire a naturii la viață și nu cu sens de împăcare a lumii cu Dumnezeu.
- monahismul Cybelei, prin faptul că era legat de ideea de castrare, este departe de vocația călugărească creștină.
- botezul cu sângele taurului nu este similar botezului creștin, de vreme ce taurul nu are altă valoare decât cea de jertfă între alte

jertfe, fără a expia păcatele lumii iar mănjierea cu sângele lui este o plasare totemică a însușirii forței taurului.

2. OSIRIANISMUL:

- acest sistem religios face din divinitatea egipteană precursorul învierii și al practicii mumificării, ca pregătire pentru înviere.
- Osiris apare la început ca zeu al vegetației, sfârșind în cele din urmă ca divinitate a judecării finale a oamenilor.
- astfel, el devine judecătorul morților, fiind considerat „domnul lumii subpământene, domn al veșniciei și stăpânul morților”⁶³.
- în judecarea oamenilor, el era ajutat de 42 de asesori, care reprezentau cele 42 de nome ale Egiptului.
- cei fără de prihană aveau acces la lumea paradisiacă în care grâul creștea de două ori mai mare și recoltele erau duble.
- învierea lui Osiris a conferit pentru egipteni modelul clasic, care ar trebui urmat pentru a ajunge la starea de fericire deplină.
- el este și prima mumie, care argumentează prin prezența ei realitatea acestei noi vieți.
- miile de morminte vor argumenta această credință în nemurirea sufletului.
- învierea era adresată întregului uman, trup și suflet, de aceea se considera că trupul trebuie foarte bine conservat pentru a putea reînvia.
- în **CARTEA MORȚILOR** se poate citi: „*Ei au inima lor, ei au gura lor, ei au picioarele lor, ei au brațele lor, ei au toate membrele lor*”⁶⁴.
- alte texte vorbesc doar de o înviere a spiritului, iar trupul avut va fi unul spiritual (**SAHU**).
- orașele **BUSIRIS** și mai ales **ABIDOS** erau adevărate locuri de pelerinaj la care credinciosul egiptean trebuia să meargă cel puțin o dată în viață.
- în Abidos se credea că ar fi fost îngropat Osiris, de aceea fiecare egiptean dorea să își aibă mormântul cât mai aproape de cel al zeului, astfel încât orașul Abidos a devenit la scurt timp mai degrabă o necropolă, decât un oraș activ⁶⁵.
- în timpul dominației ptolemeice, Osiris este combinat cu Apis, dând naștere lui **SERAPIS (OSIRIS-APIS)**.
- o dată intrat în panteonul roman, în prim planul acestui nou cult a apărut Isis.

⁶³ Paul Bălă și Ovidiu Chețan, Mitul creștin, p. 51.

⁶⁴ Apud ibidem, p. 51.

⁶⁵ Nouă dintre primii faraoni ai Egiptului au fost îngropați la Abidos. Aproape fiecare egiptean lăsa cu limbă de moarte să fie îngropat aici sau cel puțin să-i fie plimbat trupul îmbălsămat pe străzile acestui oraș sacru, pentru a fi sigur de mântuire.

- cultul lui Serapis a fost atât de răspândit, încât Tertulian spunea „*pământul întreg jură în prezent pe Serapis*”.
- în cadrul cultului locul final și cel mai important îl avea învierea lui Serapis.
- preoții mergeau de cu seară la mormântul lui și exclamau „*îndrăzniți inițiați ai zeului înviat, căci vouă din chinuri ieși-vă-va mântuire*”.
- puternica confruntare a osirianismului cu creștinismul, nu l-a putut scăpa pe primul de dispariție.
- cel mai vehement luptător împotriva oricărei forme de păgânism a fost Teofil al Alexandriei, care a ridicat pe călugării Tebaidei la luptă pentru stârpirea ultimelor cuiburi de păgânism.
- el însuși pătrunde în *separeum-ul* din Alexandria și lovește cu ciocanul statuia zeului Osiris.
- ultimul templu al lui Isis, cel din **INSULA PHILAE**, a fost desființat din ordinul dat de Iustinian generalului Narses, care l-a transformat în biserică „Sfântului Ștefan”.
- unii au încercat să forțeze anumite asemănări dintre martirii creștini din Egipt și diferitele denumiri ale zeilor.
 - de exemplu, **SFÂNTA ECATERINA**, ca zeiță a filozofiei și a științei, este asimilată zeiței **HATOR**, care era tot o divinitate sapiențială, iar tăierea capului ei ar fi asemănătoare cu uciderea lui **ISIS-HATOR**.
 - **SFÂNTUL ONOFREI** nu ar fi altceva decât preluarea numelui lui **OSIRIS (UN-OFER)** și personificarea lui în chipul acestui mucenic.
 - în cadrul iconografiei, **ISIS** ESTE REDATĂ CU PRUNCUL, **HORUS** ÎN BRAȚE, care ar fi fost copiată în **CAZUL MAICII DOMNULUI**.
 - **SFÂNTUL MARE MUCENIC GHEORGHE** nu ar fi altcineva decât **HORUS** în luptă cu crocodilul mitic.
 - toate acestea sunt simple coincidențe care nu pot fi considerate împrumuturi.
 - chipul maicii Domnului cu Pruncul în brațe este poate cea mai des întâlnită imagine a maternității și nu poate fi considerată ca ceva aparținând iconografic doar unei culturi.
 - asemănarea dintre Onofrei este pură speculație, deoarece acesta este un personaj real și nu o expresie fictivă.
 - Sfânta Ecaterina este mucenița cea înțeleaptă și nu divinitatea înțelepciunii, preluată de la egipteni.
- mai existau și așa-numiții **INCLAUSTRĂȚI**, care alegeau de bună voie să rămână la temple fără dorința de a mai reveni la viața personală, conjugală.
- inclaustrarea nu poate fi observată ca o alegere de bunăvoie de a se retrage în rugăciune, așa cum o fac monahii.

- se fac afirmații care evident nu sunt reale, cum că chiar **SFÂNTUL PAFNUTIE**, organizatorul monahismului egiptean, ar fi fost un astfel de **INCLAUSTRAT**, care apoi s-ar fi convertit la creștinism, organizând acest stil de viață în sânul comunității creștine.
- chiar dacă această relatare ar fi reală, nu este nimic contradictoriu, de vreme ce creștinii proveneau din cadrul păgânilor convertiți.
- însă el nu este întemeietorul, ci cel mult organizatorul monahismului, care exista în pustia Egiptului cu mult timp înainte.

3. MITRAISMUL:

- zeul Mithra este una din divinitățile cele mai vehiculate de la Est la Vest, care pleacă din părțile **IRANULUI**, dar o întâlnim și în **INDIA VEDICĂ SAU POST-VEDICĂ**, însă găsim acest zeu până în **NORDUL AFRICII** sau pe pământul **IBERIEI** sau chiar la **BRITANICI**.
- cei care au vehiculat acest cult au fost soldații romani, mari adoratori ai lui **SOL INVICTUS**.
- dintre împărații care au susținut acest cult se numără Dioclețian, Galeriu, Maximian și chiar Constantin Chlorus, ultimul ridicând un templu în cinstea lui Mitra la Carnutum, pe malul sudic al Dunării, cu inscripția „*DIO, SOLI INVICTO MITHRAE FAUTORI IMPERII*” (zeul Soare neînvins, Mitra protectorul imperiului).
- ulterior împărații creștini, mai ales Theodosie și Gratian, vor distruge mare parte dintre **MITHRAEUMURILE** (templele mithraiste) sau le vor prefăce în basilici creștine⁶⁶.
- s-a vehiculat ideea că mitraismul ar fi fost fie un concurent serios al creștinismului (Ernest Renan), fie un înainte-mergător și pregătitor de drum pentru creștinism.
- Alfred Loisy spune „S-a putut spune că misterele lui Mithra au balansat șansa creștinismului”⁶⁷.
- cu siguranță că lumea păgână a fost pregătită de mai mulți factori în vederea apariției creștinismului, însă nu a existat niciodată vreo credință din care apostolii ca mesageri ai lui Hristos să își fi recrutat ideologiile, pe care să le boteze a fi originar creștine.
- creștinismul este religia revelată, iar revelația nu copiază umanul, ci este transmisă de Dumnezeu.
- nici prima idee, cum că dacă lumea nu devenea creștină, era acum mithraistă, nu este valabilă, deoarece lumea era chemată din veșnicie la creștinism. Nu există așadar nici un „dacă”.

⁶⁶ Un exemplu în acest sens îl oferă bazilica San Clemente din Roma din apropierea Colosseumului, care se află deasupra unui mithraeum, săpat în solul vulcanic pe trei etaje subterane. În partea cea mai de jos se află spațiul sacru în care se consuma ospățul divin.

⁶⁷ Alfred Loisy, *Les mystères païens*, deusieme éditions, Frankfurt am Main, 1983, p. 157.

- planul lui Dumnezeu este etern.
- în ceea ce privește modul de desfășurare a acestor mistere mithraice, ele implicau o organizare criptică, la care participau numai bărbații, cărora li se cerea să nu divulge credința și practicile, care se desfășurau în mithraeum-uri (**DISCIPLINA ARCANĂ**).
- mithraeum-ul era organizat în peșteri sau caverne săpate în subteran, împărțite în **VESTIBUL**, un fel de „**SACRISTIE**” și **CRIPTA**, care era și partea cea mai importantă din aceste locașuri.
- în criptă se găseau bănci puse lateral, iar în spate era săpată o absidă, un fel de altar, unde stătea cel care conducea adunarea.
- aici ardea permanent un foc considerat a fi sacru.
- datorită preotului oficiant, numit „tată”, era de a păstra acest foc sacru permanent aprins⁶⁸ și de a aduce cele trei rugăciuni sau slujbe închinare soarelui.
- în fine, în cadrul cultului el făcea libațiuni și lecturi din sulurile care conțineau rugăciuni închinare soarelui.
- zilele săptămânii erau închinare diferitelor zeități, idee preluată de la greco-romani, iar ziua de duminică era închinată soarelui, **DIES SOLIS**, lucru care i-a făcut să creadă pe mulți că creștinii au împrumutat **DIES SOLIS** pentru a o transforma în **DIES DOMINICA**.
- se uită în mod voit să evangheliștii subliniază într-un mod providențial de accentuat toate etapele morții și învierii lui Hristos, cu precizarea zilei în care învie El: duminică.
- aceasta devine cea mai importantă zi pentru fiecare creștin, iar ideea că cineva ar fi copiat o sărbătoare mithraică pentru a o oferi creștinismului, este falsă.
- tot falsă este și teza după care se susține că Mithra s-ar fi născut mitologic la 25 decembrie, data solstițiului de iarnă, iar creștinii ar fi preluat această dată pentru a o oferi ca zi a Nașterii lui Hristos.
- la fel, evangheliștii au precizat data recensământului lui Octavian August, cât și faptul că Iosif și Maria au ajuns în toată iernii⁶⁹.
- se poate recunoaște, de ce nu, și faptul că cei care au fixat data de 25 decembrie au vrut să suprimă toate acele sărbători păgâne, care se țineau cu ocazia solstițiului (deci nu numai sărbătoarea mithraică).
- inițierea în mithraism se făcea printr-o ascensiune pe 7 trepte⁷⁰, și anume:
 - **CORBUL** care este considerat mesagerul soarelui;
 - acest grad era dat de obicei copiilor.

⁶⁸ Tema aceasta este împrumutată de la mazdeenii, care păstrau cultul focului nestins.

⁶⁹ Aceste lucruri sunt mult mai bine precizate de către istoricii bisericești, care au preluat informațiile de la ucenicii apostolilor.

⁷⁰ Unele informații vorbesc doar despre trei trepte : novice, inițiat și părinte.

- **Ocultul**, despre care nu se știe mare lucru, deoarece el nu apare în basorelieful.
- se pare că erau numiți așa, deoarece la adunarea comunității ei erau ascunși după o perdea⁷¹.
- din această categorie făceau parte doar adolescenții, care încă nu deveniseră bărbați.
- **Soldatul**, despre care Tertulian vorbește în scrierea sa, *De corona militis*.
- se pare că ei primeau un fel de inițiere, prin faptul că primeau să poarte la ceremonii o cunună.
- se crede că ei erau însemnați pe frunte, aplicându-li-se cu fierul înroșit pe frunte imaginea soarelui.
- această idee reiese dintr-un basorelief, unde Mithra era îngenunchiat în fața soarelui, care îi însemna pe frunte imaginea sa.
- **Leul**, despre care vorbește același Tertulian, în lucrarea sa, *Adversus Marcionem* (1, 13)⁷².
- acestora la cult li se oferea spre gustare miere, ca simbol al virtuții.
- **Persul** amintește de fapt despre originea etnică a acestui cult, deoarece se cunoaște că țara unde cultul soarelui are cea mai importantă reprezentare și accentuare, era în vechime, Persia.
- **Curierul Soarelui**, cel care era redat plastic ca un armaș al soarelui, cel care conduce carul lui Mithra.
- **Părintele** era demnitatea supremă în ascensiunea pe scara mithraistă.
- demnitatea corespundea ideii de „a fi cu Mithra în cer”⁷³.
- în fruntea acestei ierarhii se afla **Părintele Părinților**, un fel de patriarh al mithraistilor.
- **Ritul de inițiere** implica ispitirile, care amintesc de ceremoniile prin care se inițiau tinerii în corporațiile militare⁷⁴, și care constau în înfometare, flămânzire și drumuri epuizante.
- urmau apoi ceremoniile sângeroase, care după istoricul Lampride, puteau degenera chiar în ucideri de oameni.
- în acest mod se certifica forța pe care viitorul soldat al lui Mithra își expunea forța⁷⁵.
- ulterior, această luptă capătă doar sensuri mistice și prea puțin aspectul de luptă reală.

⁷¹ Alfred Loisy, *Les mystères paiens*, p. 169, n. 1.

⁷² Ei sunt numiți „leii lui Mithra” de apologetul creștin.

⁷³ Alfred Loisy, *op. cit.*, p. 179.

⁷⁴ A se vedea spre exemplificare riturile vechilor germani de identificare totemică cu ursul prin aceste retrageri și ispitiri.

⁷⁵ Lampride vorbește chiar despre un adevărat *homicid*, deoarece, Commodus l-a ucis pe myst la ceremonialul său de inițiere.

- un alt moment al cultului mithraic era **SACRIFICIUL TAURULUI**, care îl putem vedea în basoreliefuri în care Mithra ucide un taur cu cuțitul.
- acest sacrificiu avea un caracter creator pentru animale sau plante, dar și unul eshatologic, deoarece făcea trimitere la **SAOSHIANT**, acel mesia al zoroastrienilor, care va veni la sfârșitul lumii.
- mai mult decât atât, în elementul euharistic, cu caracter de elixir al nemuririi, alături de **BĂUTURA HAOMA** intra și **GRĂSIMEA TAURULUI SACRU UCIS**.
- această ucidere avea simbolul victoriei în luptă, de aceea, cei care îl practicau erau mai ales soldații care se pregăteau să meargă la luptă.
- această religie cu conotații magice, mai ales pentru lumea militară romană, s-a răspândit în tot imperiul acolo unde soldații romani își aveau forturile și liniile de frontieră, pe care le apărau.
- asta nu înseamnă că toată lumea romană de atunci era aplecată spre mithraism, ci doar soldații, care așteptau ca magismul acestor practici să îi păzească de moarte în luptele lor curente cu popoarele migratoare.
- de aceea, găsim urmele acestor credințe atât de vast răspândite, deși populația sedentară este adepta altor culte.
- de aceea, de exemplu, pe segmentul daco-roman, nu avem o confruntare între creștinismul care se popularizează în sânul noii formațiuni etnice și mithraismul, practicat de soldați.
- oamenii de rând nu erau mithraiști, iar soldații odată deveniți veterani și lăsați la vatră, în noile lor familii nu mai practicau acest cult.